

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УДК 342.951

ЛИТВИНЕНКО ЄВГЕНІЯ ВІТАЛІЇВНА

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ
НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 081 – Право

(Галузь знань 08 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Литвиненко Є. В.

Науковий керівник: Уткіна Марина Сергіївна, кандидат юридичних наук,
доцент

Суми 2023

АНОТАЦІЯ

Литвиненко Є. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Сумський державний університет, Суми, 2023.

Дисертаційна робота, ґрунтуючись на аналізованні нормативно-правової бази України, стандартів і рекомендацій, положень правової доктрини, міжнародних актів, визначає сутність, поняття, структуру, систему суб'єктів і методів адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні, а також з урахуванням вітчизняного й зарубіжного досвіду виокремлює прогалини і пропонує можливі подальші напрями удосконалення. Унаслідок проведеного комплексного дисертаційного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, що полягають у такому.

Виокремлено і проаналізовано основні характеристики періодизації становлення та розвитку освітньої діяльності, що превалюють серед представників наукової спільноти. З урахуванням історичних подій і особливостей еволюції нами було запропоновано виокремлювати такі періоди становлення та розвитку освітньої діяльності: перший етап (V–VIII ст.) – характеризується створенням оригінальної системи освіти у східних слов'ян; другий етап (XVI – перша пол. XVIII ст.) – епоха українського відродження; третій етап (1489–1638 роки) – українське козацтво; четвертий етап (1660–1667 роки) – становлення освітньої діяльності після російсько-польської війни; п'ятий етап (друга пол. XIX – поч. XX ст.) – вплив російських освітніх реформ; шостий етап (1917–1939 роки) – освіта і становлення радянської влади; сьомий етап (1939 – кін. 1980-х років) – Друга світова війна і повоєнний час; восьмий етап (з 1991 року і дотепер) – становлення та розвиток освітньої діяльності в незалежній Україні. Поступово починається інтеграція в європейський

простір, реформування освіти відповідно до стандартів світової спільноти. Починає зростати попит на закордонні стажування та навчання, що надає можливість обмінюватися досвідом і здобутками, сприяє отриманню професійної якісної освіти, яка відповідає вимогам сучасного ринку праці.

Узагальнено наукові підходи щодо визначення категорії «освіта». Визначено, що це фундамент людського капіталу, у формуванні якого вирішальну роль відіграє якісне та ефективне управління сферою надання освітніх послуг. Освіта загалом – це сукупність умінь і навичок, необхідних людині для комунікування в соціумі. Обґрунтовано, що зміст освіти полягає в тому, щоб надати особі необхідних знань, які будуть слугувати базою, без якої вона не зможе спілкуватися та висловлювати свої думки.

Запропоновано визначення «послуга», під нею йдеться про діяльність, спрямовану на отримання матеріального або нематеріального блага, що надається, зазвичай, під час виконання певної діяльності. Узагальнено, що освітня послуга – це діяльність, спрямована на надання знань із певної галузі знань, після здобуття і засвоєння яких особа зможе в подальшому використати їх у своїй професійній діяльності. Виокремлено такі характеристики освітніх послуг: академічна мобільність; велика кількість осіб, зацікавлених в отриманні навчальних послуг; різні умови надання та отримання освітніх послуг; забезпечення якості освіти та надання таких послуг; конкурентність у діяльності закладів освіти.

Запропоновано надання освітніх послуг розглядати в контексті діяльності закладів освіти, які за допомогою встановлених прийомів і методів відповідно до стандартів надають освітні послуги з певних галузей знань, опанувавши які, особа набуває кваліфікаційних навичок і може реалізувати себе як спеціаліст у певній сфері соціального життя.

Визначено, що правове регулювання у сфері освіти – це певна сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюють вплив і регулювання суспільних відносин, у нашому разі – у сфері надання освітніх послуг.

Виокремлено та досліджено правові основи регулювання у сфері надання освітніх послуг: Конституція України, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти, Закон України «Про освіту», Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закон України «Про повну загальну середню освіту», Закон України «Про позашкільну освіту», Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту», Закон України «Про фахову передвищу освіту», Закон України «Про вищу освіту».

Також визначено допоміжні документи: укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази та інші підзаконні нормативні акти Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки і торгівлі України, Міністерства фінансів України, нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України.

Запропоновано визначення поняття адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг. Ним варто вважати спеціальні адміністративно-правові засоби, за допомогою яких у певній установленій послідовності здійснюється регулювання поведінки учасників освітньої сфери для досягнення поставленої мети.

Проаналізовано місце адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, під ним йдеться про спеціальні адміністративно-правові засоби, за допомогою яких у певній установленій послідовності здійснюється регулювання поведінки учасників освітньої сфери для досягнення поставленої мети. Підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України визначають адміністративно-правові норми державних стандартів початкової загальної освіти, повної загальної середньої освіти та вищої освіти, а також установлюють вимоги до порядку видання ліцензій, проведення акредитацій і процедур реорганізації та ліквідації закладів освіти.

Проаналізовано структуру механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні і виокремлено основні елементи. Зокрема першим елементом є норми права – це неухильна норма поведінки, встановлена в нормативно-правих актах для того, щоб доцільно та розумно здійснювати управління суспільними відносинами у сфері надання освітніх послуг, забезпечує реалізацію права на освіту, здійснювану уповноваженими суб'єктами незалежно від їхньої форми власності. Другий елемент – акти реалізації норм права – це певні дії суб'єктів адміністративно-правових відносин, спрямовані на практичне застосування правових приписів у сфері надання освітніх послуг. Третій елемент – це адміністративно-правові відносини, які виникають між суб'єктом владних повноважень та особами у сфері надання освітніх послуг, діяльність яких регламентована в законодавчо закріплених адміністративно-правових нормах. Четвертий елемент – правова свідомість (культура) – це система правової поведінки в адміністративно-правових відносинах, які виникають у сфері надання освітніх послуг. П'ятий елемент – законність – дотримання встановлених правил поведінки всіма суб'єктами адміністративно-правових відносин, які виникають у сфері надання освітніх послуг. Шостий елемент – акти реалізації норм права – це форма реалізації адміністративно-правових актів у діяльності суб'єктів у сфері надання освітніх послуг, що відображається в дотриманні певних правил поведінки під час здійснення суб'єктами освітньої діяльності своїх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Сформульовано поняття «суб'єкти права» – це особи, які мають права та обов'язки, можуть брати участь у правових суспільних відносинах. Обґрунтовано систему суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, об'єднаних у п'ять груп. Перша група – юридичні особи: заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, заклади позашкільної освіти, заклади професійної (професійно-технічної) освіти, заклади фахової передвищої освіти, заклади вищої освіти, освіта дорослих. Друга група – фізичні особи: діти дошкільного віку,

вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти, докторанти, зацікавлені особи (курси); керівні (директор, ректор, завідувач, куратор, президент тощо), учителі, науково-педагогічні працівники, спеціалісти; батьки або особи, які їх замінюють; представники підприємств, установ та організацій. Третя група – посадові особи: особи, які працюють у центральних органах виконавчої влади, що забезпечує формулювання державної політики у сфері освіти; у центральних органах виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти; центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані заклади освіти; органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування і їхні структурні підрозділи на місцях у сфері освіти. Четверта група – індивідуальні суб'єкти: іноземці, особи без громадянства, особи з подвійним громадянством. П'ята група – колективні суб'єкти: органи самоврядування працівників закладу освіти, органи самоврядування здобувачів освіти, органи батьківського самоврядування, загальні збори (конференція) колективу закладу освіти, комітети студентського самоврядування; професійні союзи.

Наголошено, що метод регулювання у сфері освіти – це група пов'язаних між собою способів і прийомів, за допомогою яких органи державної і місцевої влади в межах своїх повноважень виконують свою регулятивну функцію, що в процесі виконання дозволяє досягти поставлених цілей у сфері освіти. Йому притаманні адміністративний, фінансовий, інформаційний і соціально-психологічний методи.

Узагальнено досвід європейських країн і Сполучених Штатів Америки. Визначено, що вони мають переважно децентралізоване управління освітою (Естонія, Польща, Велика Британія, Німеччина, Норвегія, Сполучені Штати Америки). До країн із централізованим управлінням можемо віднести Фінляндію, Францію. Запропоновано не виокремлювати централізоване управління освітою, оскільки воно більш змішане, і зарубіжні країни на сьогодні ставлять за мету прийти до децентралізованого управління освітою.

Органи місцевого самоврядування виконують на місцях доручення центральних органів державної влади, які більшою мірою встановлюють стандарти освіти. На них покладено регулювання, обов'язок із забезпечення доступу до освіти, дотримання встановлених правил, матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів і контроль, а також звітування про отримані досягнення.

Запропоновано на основі досвіду зарубіжних країн запозичити: підвищення державного фінансування сфери освіти; зменшити та деталізувати обов'язки центральних органів управління освітою і на місцях, посилити контроль за їхнім виконанням; покращити управління та забезпечення отримання освіти для дітей з особливими потребами. На наш погляд, корисним для запозичення є досвід вебнаціонального реєстру EHIS Естонії, він значно спрощує роботу державних органів, узагальнюючи всю необхідну інформацію про освіту, забезпечує принцип прозорості та відкритості діяльності закладів освіти, що значною мірою може зменшити корупційний показник.

Запропоновано напрями подальшого вдосконалення у сфері надання освітніх послуг, зокрема такі: оновлення нормативно-правового забезпечення; забезпечення високого рівня викладання та забезпечення доступу до навчання в умовах військового стану; збільшення фінансового забезпечення закладів освіти всіх типів; розроблення інструментів для покращання управлінських функцій на всіх рівнях управління у сфері освіти; покращання матеріально-технічного забезпечення; розв'язання проблем з інфраструктурним забезпеченням; на законодавчому рівні вирішення усіх спірних питань щодо навчання українських дітей за кордоном під час воєнного часу.

Ключові слова: освіта, освітні послуги, регулювання у сфері надання освітніх послуг, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг, механізм адміністративно-правового регулювання, механізм адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, методи регулювання у сфері надання освітніх послуг.

SUMMARY

Lytvynenko Y. V. Administrative and legal regulation in the provision of services in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – Sumy State University, Sumy, 2023.

Based on the analysis of the legal framework of Ukraine, standards and recommendations, provisions of legal doctrine, and international acts, the dissertation defines the essence, concept, structure, system of subjects and methods of administrative and legal regulation in the field of educational services in Ukraine, and, taking into account domestic and foreign experience, identifies gaps and suggests possible further areas of improvement. As a result of the comprehensive dissertation research, several conclusions, suggestions, and recommendations have been formulated, which include the following.

The main characteristics of the periodization of the formation and development of educational activity, which prevail among the representatives of the scientific community, are identified and analyzed. Taking into account historical events and peculiarities of evolution, we proposed to distinguish the following periods of formation and development of educational activity: the first stage (V–VIII centuries) – is characterized by the creation of the original system of education in the Eastern Slavs; the second stage (XVI – first half of the XVIII century.) – the era of the Ukrainian Renaissance; the third stage (1489–1638) – Ukrainian Cossacks; the fourth stage (1660–1667) – the formation of educational activities after the Russian-Polish war; the fifth stage (second half of the XIX – early XX centuries) – the influence of Russian educational reforms; the sixth stage (1917–1939) – education in the formation of Soviet power; the seventh stage (1939–end of 1980) – the Second World War and the World War II and the postwar period; the eighth stage (since 1991 and ongoing) – the formation and development of educational activities in independent Ukraine. Integration into the European space and education reform following the international community standards gradually began. The demand for foreign internships and training is beginning to grow, which provides an

opportunity to share experiences and achievements and helps to obtain a high-quality professional education that meets the requirements of the modern labour market.

The scientific approaches to the definition of the category «education» are generalized, and it is determined as the foundation of human capital, in which a decisive role is played by high-quality and effective management of the field of educational services. In the general sense, education is a set of skills and abilities that a person needs to function in society. It is substantiated that the content of education is to provide a person with the necessary knowledge which will serve as a basis without which he or she will not be able to communicate and express his or her thoughts.

The author proposes a definition of a service, which should be understood as an activity aimed at obtaining a tangible or intangible benefit provided, as a rule, when performing a particular activity. It is generalized that an educational service is an activity aimed at providing knowledge in a particular field of knowledge, which, when acquired and mastered, a person can further use in his/her professional activities. The author identifies the following characteristics of educational services: academic mobility; a large number of persons interested in receiving educational services; different conditions for providing and receiving educational services; ensuring the quality of education and provision of such services; and competition in the activities of educational institutions.

The provision of educational services is proposed to be considered as the completion of the activities of educational institutions that, using established techniques and methods by standards, provide educational services in specific fields of knowledge, mastering which a person acquires qualifying skills and can realize himself as a specialist in a particular area of social life.

It has been determined that legal regulation in education is a particular set of legal means used to influence and regulate social relations, in our case, in educational services.

The legal framework for regulation in the field of educational services is identified and studied: The Constitution of Ukraine, the State National Program

«Education» («Ukraine of the XXI Century»), the National Doctrine of Education Development, the Law of Ukraine «On Education», the Law of Ukraine «On Preschool Education», the Law of Ukraine «On Scientific and Scientific-Technical Activities», the Law of Ukraine «On Complete General Secondary Education», the Law of Ukraine «On Out-of-School Education», the Law of Ukraine «On Vocational (Vocational-Technical) Education», the Law of Ukraine «On Professional Higher Education», the Law of Ukraine «On Higher Education».

The list of supporting documents also includes decrees and orders of the President of Ukraine, resolutions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, orders and other bylaws of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Ministry of Economy and Trade of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, regulations of local state administrations and local self-government bodies, and international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine.

It proposes a definition of the concept of administrative and legal regulation in the field of educational services. It should be understood as unique administrative and legal means by which participants' behaviour in the educational sphere is regulated to achieve the set goal in a specific established sequence.

The author analyzes the place of administrative and legal regulation in educational services provision, which should be understood as unique administrative and legal means by which, in a specific established sequence, participants' behaviour in the educational sphere is regulated to achieve the set goal. Subordinate legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine define state standards of primary general education, complete general secondary education and higher education by administrative and legal norms, as well as set requirements for the procedure for issuing licenses, accreditation and procedures for reorganization and liquidation of educational institutions.

The article analyzes the structure of the mechanism of administrative and legal regulation in the field of educational services in Ukraine and identifies the main elements. In particular, the first element is the rules of law – this is a strict rule of conduct established in legal acts in order to expediently and reasonably manage

social relations in the field of educational services and ensure the realization of the right to education carried out by authorized entities regardless of their form of ownership. The second element – acts of implementation of legal norms – are specific actions of administrative and legal relations subjects aimed at practically applying legal provisions in educational services. The third element is administrative and legal relations, which arise between the subject of authority and persons in educational services whose activities are regulated by legislatively established administrative and legal norms. The fourth element – legal consciousness (culture) – is a system of legal behaviour in administrative and legal relations that arise in educational services. The fifth element – legality – is compliance with the established rules of behaviour by all subjects of administrative and legal relations arising in educational services. The sixth element – acts of implementation of legal norms – is a form of implementation of administrative and legal acts in the activities of entities in the field of educational services, which is reflected in compliance with specific rules of conduct in the exercise by subjects of educational activities of their subjective rights and legal obligations.

The concept of legal subjects is formulated as persons with rights and obligations who can participate in legal and social relations.

The system of administrative and legal regulation subjects in providing educational services, which are united into five groups, was substantiated. The first group includes legal entities: pre-school education institutions, general secondary education institutions, out-of-school education institutions, vocational (vocational-technical) education institutions, professional higher education institutions, higher education institutions, and adult education. The second group includes individuals: pre-school children, pupils, students, cadets, trainees, interns, postgraduate students, doctoral students; stakeholders (courses); managers (director, rector, head, curator, president, etc.), teachers, research and teaching staff, specialists; parents or persons in loco parentis; representatives of enterprises, institutions and organizations. The third group includes officials: persons working in central executive bodies that formulate state policy in the field of education; in central executive bodies that

implement state policy in the field of education; central executive bodies to which educational institutions are subordinated; executive bodies of the Autonomous Republic of Crimea in the field of education; local state administrations and local self-government bodies and their structural subdivisions in the field of education. The fourth group includes individual subjects: foreigners, stateless persons, and persons with dual citizenship. The fifth group is collective subjects: self-government bodies of employees of an educational institution, self-government bodies of students, parental self-government bodies, general meetings (conferences) of the staff of an educational institution, student self-government committees, trade unions.

It is emphasized that the regulation method in education is a group of interrelated methods and techniques by which state and local authorities, within their powers, perform their regulatory function, which in the process of implementation allows achieving the goals in the field of education. It is characterized by administrative, financial, informational and socio-psychological methods.

The experience of European countries and the United States of America is summarized. It is determined that they have mainly decentralized education management (Estonia, Poland, Great Britain, Germany, Norway, and the United States of America). The centralized system can be attributed to (Finland and France). It is proposed not to single out centralized education management since it is more mixed, and foreign countries are currently aiming to come to decentralized education management. Local self-government bodies execute the instructions of central government bodies on the ground, which essentially set educational standards. They are responsible for regulation, access to education, compliance with established rules, logistical support of educational institutions and control, and reporting on the achievements.

Based on the experience of foreign countries, it is proposed to increase public funding for education, reduce and detail the responsibilities of central and local education authorities, strengthen control over their implementation, and improve the management and provision of education for children with special needs. In our opinion, the experience of the Estonian web-based national registry EHIS is valuable

for borrowing, as it dramatically simplifies the work of government agencies by summarizing all the necessary information about education, ensuring the principle of transparency and openness of educational institutions, which can significantly reduce corruption.

The author proposes areas for further improvement in the provision of educational services, in particular: updating the regulatory framework in the field of education; ensuring a high level of teaching and access to education under martial law; increasing the financial support of educational institutions of all types; developing tools to improve management functions at all levels of education management; improving material and technical support; solving problems with infrastructure, especially in small towns.

Keywords: education, educational services, regulation in the field of educational services, administrative and legal regulation, administrative and legal regulation in the field of educational services, mechanism of administrative and legal regulation, mechanism of administrative and legal regulation in the field of educational services, methods of regulation in the field of educational services.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Литвиненко Є. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг: поняття, сутність та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). С. 56–60. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4.9>.

2. Литвиненко Є. В. Поняття та структура механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2021. Випуск 18. С. 150–158. URL: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.18.20>.

3. Литвиненко Є. В. Правові обмеження в правовому регулюванні освітніх послуг. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 84–91. URL: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-13>.

4. Литвиненко Є. В. Система суб'єктів надання освітніх послуг в Україні: теоретико-правові засади та їх адміністративно-правовий статус. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 131–135.

5. Литвиненко Є. В. Основні тенденції нормативно-правового регулювання сфери освіти в Україні в умовах європейської інтеграції та глобалізації. *Ампро. Спецвипуск*. 2022. Том 2. С. 31–37. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-спец-2-04>.

6. Литвиненко Є. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг: кращі практики зарубіжних країн. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 233–239.

7. Литвиненко Є. В. Можливі напрями удосконалення вітчизняного законодавства щодо надання послуг в освітній сфері. *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/309>.

Публікації в зарубіжних періодичних наукових виданнях

8. Lytvynenko Ye. V. Foreign experience of administrative and legal regulation in providing educational services. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. Issue 4. P. 89-97.

Тези доповідей на наукових конференціях

9. Литвиненко Є. В. Еволюція становлення та розвитку освітньої діяльності в Україні. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції : у 2 ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 року). 2020. Ч. 2. С. 9–12. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/77875>.

10. Литвиненко Є. В. Державне регулювання у сфері надання освітніх послуг. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 19–20 травня 2022 року). Суми, 2022. С. 291–294.

11. Литвиненко Є. В. Законодавче регулювання діяльності щодо надання освітніх послуг. *Modernization of Today's Science: Experience and Trends* : III Міжнародна науково-теоретична конференція (Сінгапур, SGP, 24 лютого 2023 р.). 2023. С. 89–91. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/view/24.02.2023>.

12. Литвиненко Є. В. Особливості забезпечення якості освіти в умовах цифрових трансформацій. *Забезпечення якості вищої освіти* : матеріали V Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Одеса, 12–14 квітня 2023 року). Одеса, 2023. С. 277–280.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	24
1.1. Еволюція становлення та розвитку освітньої діяльності в Україні	24
1.2. Поняття освіти, сутність, зміст та особливості надання освітніх послуг в Україні	51
1.3. Правові засади регулювання у сфері надання освітніх послуг та місце адміністративно-правового регулювання	74
Висновки до розділу 1	95
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	98
2.1. Поняття та структура механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні.....	98
2.2. Система суб'єктів регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні: їхній адміністративно-правовий статус	121
2.3. Методи регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні.....	145
Висновки до розділу 2	162
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	165
3.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг	165
3.2. Напрями удосконалення вітчизняного законодавства у сфері надання освітніх послуг	193
Висновки до розділу 3	223
ВИСНОВКИ	225
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	232
ДОДАТКИ	270

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний економічний і політичний стан нашої країни створює нові виклики та спонукає до змін в освітній діяльності. На сьогодні велику частину нашого життя у процесі здобуття освіти та трудової діяльності становлять технологічні процеси, без яких неможливо уявити повсякденне життя. Саме тому є актуальним здобуття нових знань і формування ефективного кадрового потенціалу країни. Суспільні відносини – динамічні, тому існує нагальна потреба в постійному навчанні, щоб бути обізнаними в новітніх трансформаційних процесах. Освіта формує світогляд особи та особистість загалом зі своїми цінностями та принципами. Важливість освіти підтверджено у статті 26 Загальної декларації прав людини [126], де зазначено, що кожна людина має право на освіту і що «Освіта має бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру». Також у статті 53 Конституції України [159] зазначено, що кожен має право на освіту. Важливість розвитку освіти підтверджено в Цілях сталого розвитку [372], а саме в Цілі 4 прописано про рівний доступ до освіти, її розвиток і вдосконалення, ліквідацію гендерної нерівності, покращання закладів освіти з урахуванням потреб дітей з особливими освітніми потребами, збільшення стипендій, підвищення кваліфікацій працівників у сфері освіти.

Нагальні проблеми з'явилися із запровадженням карантинних обмежень через COVID-19, освітня діяльність стикнулася із запровадженням дистанційної форми навчання. Це потягнуло за собою велику кількість проблем, серед них: ненапрацьовану систему викладання у віддаленому форматі, зниження якості освіти на всіх навчальних рівнях, низькій рівень технічної грамотності користувачів персональних комп'ютерів та інтернету. Варто зазначити, що до пандемії освітня діяльність також мала низку

проблемних питань, а саме: недостатнє фінансування, невелику кількість вчителів і викладачів, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, проблему у професіональній спрямованості підготовки спеціалістів відповідно до потреб роботодавців, недостатній контроль на державному та місцевому рівнях, відсутність або невідповідність нормативно-правових актів. На сьогодні держава перебуває у стані повномасштабної війни, і це дуже вплинуло на якість і доступність надання освітніх послуг. З урахуванням цього заявила нагальна необхідність у нормативно-правовому регулюванні освітньої діяльності в умовах воєнного стану. Урегулювання потребує забезпечення безпеки учнів і здобувачів у процесі процедури надання освітніх послуг, фінансування, регулювання та контролю за дотриманням якості освіти, а також інші проблеми провадження освітньої діяльності, які ще більше загострилися та впливли на поверхню.

Означене обумовлює актуальність і своєчасність дослідження адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, оскільки діяльність центральних державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти безпосередньо впливає на доступність та ефективність надання якісних освітніх послуг. Внесені законодавчі пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про освіту» [286], Закону України «Про вищу освіту» [256] та ін. та в подальшому їхнє нормативно-правове закріплення вплинуть на функціонування органів державної та приватної власності у сфері освітньої діяльності.

Загальним питанням правого регулювання та системи суб'єктів регулювання у сфері надання освітніх послуг, а також зарубіжний досвід і напрями удосконалення вітчизняного законодавства у сфері надання освітніх послуг, присвятили свої праці такі науковці, як С. Багдік'ян, М. Баймуратов, Б. Дервянко, А. Детюк, Ю. Долиняк, О. Євтухова, О. Карпюк, Г. Касьянов, В. Кононенко, В. Костюк, І. Кукурудза, М. Курко, І. Литвин, Т. Мінакова, Н. Ногас, Н. Прохорчук, Я. Тицька, І. Хомишин, Р. Шаповал та ін.

Насамперед ґрунтовно та комплексно приділено увагу становленню та розвитку освітньої діяльності, сутності та особливостям дослідження правових засад регулювання у сфері надання освітніх послуг. Науковий попит у пізнанні має механізм адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, ухвалених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року, та науково-дослідної теми Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету «Демократія як спосіб забезпечення державою прав людини та децентралізації: правові механізми» (№ 0122U200509).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі узагальнення правових норм і наукових праць визначити поняття, структуру та суб'єктів механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, дослідити зарубіжний досвід і сформулювати напрями можливого і подальшого удосконалення.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційному дослідженні необхідно було виконати такі основні *завдання*:

- охарактеризувати еволюцію становлення та розвитку освітньої діяльності;
- узагальнити наукові підходи щодо визначення категорії «освіта», визначити та проаналізувати зміст і особливості надання освітніх послуг в Україні;
- виокремити й дослідити правові основи регулювання у сфері надання освітніх послуг, а також визначити місце адміністративно-правового регулювання;

– розкрити поняття «адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг» і проаналізувати структуру такого механізму в Україні;

– дослідити й узагальнити основні положення щодо адміністративно-правового статусу суб'єктів регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні;

– виокремити та охарактеризувати сукупність методів регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні;

– узагальнити і проаналізувати кращі практики зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг;

– окреслити й запропонувати можливі напрями подальшого удосконалення вітчизняного законодавства у сфері надання освітніх послуг.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі надання освітніх послуг в Україні.

Предметом дослідження є адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано комплекс методів наукового пізнання. Історико-правовий метод дозволив проаналізувати еволюцію становлення та розвитку освітньої діяльності в Україні у хронологічній послідовності й виокремити відповідні етапи (підрозділ 1.1). Під час дослідження й аналізування понятійно-категоріального апарату, зокрема дефініцій «освіта», «послуга», «надання освітніх послуг», «механізм», «адміністративно-правовий механізм регулювання надання освітніх послуг», «адміністративно-правове регулювання», «метод», «метод правового регулювання», «метод регулювання у сфері надання освітніх послуг» (підрозділи 1.2, 2.1–2.3) було використано аналітичний метод наукового пізнання. Системно-структурний метод використано під час надання характеристики складових структури механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг; надання класифікації методів

регулювання у сфері надання освітніх послуг (підрозділи 2.1, 2.3). Феноменологічний метод наукового пізнання був використаний під час аналізування правових засад регулювання у сфері надання освітніх послуг, закріплених у вітчизняних нормативних джерелах (підрозділ 1.3). Порівняльно-правовий метод надав можливості проаналізувати зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг у контексті компаративного аналізу з вітчизняним (підрозділ 3.1). Описовий метод дозволив комплексно проаналізувати напрями діяльності суб'єктів регулювання у сфері надання освітніх послуг (підрозділ 2.2).

Наукову новизну отриманих результатів визначено тим, що дисертаційна робота поєднує в собі комплексний аналіз наукової діяльності починаючи з історичного екскурсу, поглиблюючись у зарубіжний досвід, і на основі цього надано пропозиції з удосконалення сфери надання освітніх послуг в Україні. Результатом проведеного дослідження є сформульовані нові наукові положення та висновки, запропоновані особисто здобувачем. Основними з них є такі:

у перше:

– розкрито поняття «адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг» з підкресленням важливості та актуальності дослідженої теми;

– виокремлено та охарактеризовано сукупність методів регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні, що дозволило з'ясувати принципи здійснення регулювання суб'єктів у сфері надання освітніх послуг;

– визначено місце адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, що підтвердило значущість адміністративно-правових норм у регулюванні надання освітніх послуг;

удосконалено:

– учення про етапи становлення та розвитку освітньої діяльності на українських землях у конкретні проміжки часу, що дозволило встановити історичну послідовність виникнення та становлення освіти в Україні;

– поняття «освіта», її зміст та особливості надання, що дозволило зрозуміти її мету та призначення для суспільства;

– учення про правові основи регулювання у сфері надання освітніх послуг, за допомогою якого було досліджено нормативно-правові акти, що регулюють сферу надання освітніх послуг в Україні;

– учення про структуру механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, яке дозволило визначити обов'язкові елементи, без яких не зможе існувати механізм адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг;

набуло подальшого розвитку:

– положення про кращі практики зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, які можна застосувати в національній системі освіти;

– удосконалення вітчизняного законодавства у сфері надання освітніх послуг, що дозволило виявити проблемні моменти в державному регулюванні сфери освіти України та запропонувати напрями їхнього вирішення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших досліджень проблемних аспектів адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг (акт впровадження в наукову діяльність Сумського державного університету від 04 вересня 2023 року);

– практичній діяльності – у контексті підвищення ефективності та дієвості органів місцевої влади, що провадять діяльність у сфері надання освітніх послуг (акт впровадження в практичну діяльність КЗ Сумського

обласного інститута післядипломної педагогічної освіти від 14 вересня 2023 року);

– освітньому процесі – під час підготовки підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів, проведення лекційних, семінарських і практичних занять із дисципліни «Адміністративне право» (акт впровадження в навчальний процес Сумського державного університету від 29 червня 2023 року).

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертаційного дослідження було оприлюднено: 1) на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів» (Суми, 2020 і 2022 рр.), «Modernization of Today's Science: Experience and Trends» (Сінгапур, 2023 р.); 2) всеукраїнській науково-методичній конференції «Забезпечення якості вищої освіти» (Одеса, 2023 р.).

Публікації. Ключові теоретичні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи викладено автором у 12 публікаціях, зокрема в 7 статтях, що були опубліковані в наукових фахових виданнях України, 1 – у закордонному періодичному науковому виданні і 4 – у тезах доповідей на науково-практичних, методичних і теоретичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини, що містить вступ, три розділи, поділені на 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків, розміщених на 6 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 275 сторінок, з них основного тексту – 201 сторінка; 4 рисунка та 3 таблиці. Список використаних джерел складається із 395 найменувань і займає 38 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

1.1. Еволюція становлення та розвитку освітньої діяльності в Україні

Розвиток суспільства має величезний вплив на формування державності. Для ефективного управління, подальшої розбудови та безпосередньо післявоєнної відбудови нашої держави актуалізується питання передання знань, умінь і навичок новому поколінню. У цьому процесі надзвичайно важливу та, на нашу думку, першочергову роль виконує дієва та оптимально вибудована система освіти загалом і система управління освітньою діяльністю зокрема. Це зумовлено метою освітньої діяльності, яка полягає в наданні нових знань і забезпеченні всебічного розвитку особистості зі сталим і принциповим мисленням.

Воля та гідність є важливими для України, саме це змушувало її не мовчати та обстоювати своє право на вільне життя. На початку ХХ століття, у часи Української революції 1917–1921 років, наш народ зміг відродити державність, а 24 серпня 1991 року Актом проголошення незалежності України її було відновлено. Знаменним днем стало ухвалення 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України. Верховна Рада УРСР була солідарна з бажанням народу у прагненні відокремитися від політичного та економічного впливу московського центру і будувати незалежну державу, відновити народну культурну спадщину, історичну пам'ять і вільний український дух. Боротьба за незалежність триває й нині. Українці змушені захищати від агресії територіальну цілісність і суверенітет своєї держави. Це боротьба не лише за людей і територію, а й за право бути собою, самим вирішувати, як жити і яке майбутнє обирати [129].

Прагнення стати членом Європейського Союзу було важливим пріоритетом для України, її урядів і громадян. Воно було основним мотивом демократичних змін протягом останнього десятиліття та рушійною силою низки головних реформ, заснованих на європейських цінностях. Комісія 23 червня 2022 року запропонувала Україні статус кандидата, за умови виконання таких умов:

- ухвалення та реалізація законодавства, що регулює процедуру відбирання суддів Конституційного Суду України, зокрема й етап попереднього відбору, з оцінюванням їхньої порядності та кваліфікованих навичок відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії;

- ухвалення процедури перевірки порядності кандидатів на посади членів Вищої ради юстиції за участю Ради етики та відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

- посилення боротьби з корупцією на різних рівнях, зокрема високому рівні, за допомогою дієвих неупереджених розслідувань і швидкого вирішення судових справ і видачі судових рішень;

- забезпечення відповідності стандартам Групи з фінансових заходів (FATF) у частині нормативно-правового регулювання щодо боротьби з відмиванням грошей;

- ухвалення загального стратегічного плану перебудови правоохоронного сектору, що входить до складу системи забезпечення безпеки України;

- введення закону, спрямованого на зменшення впливу олігархів на економіку, політику та суспільне життя, повинно бути нормативно обґрунтованим за умови врахування остаточної думки Венеціанської комісії щодо слушності цього законодавства;

- перемоги над впливом осіб із схильністю до особистої вигоди може бути досягнуто за допомогою ухвалення закону про засоби масової інформації,

який відповідає європейській директиві про аудіовізуальні медійні послуги та наділений автономією щодо контролю засобів масової інформації в Україні;

– закінчення процесу реформування законодавчої бази, що стосується національних меншин, зараз перебуває в активній фазі. Цей процес відбувається відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії, і він передбачає ухвалення негайних ефективних механізмів для його реалізації [305]. З початком повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації процес вступу України в Європейський Союз затягнувся.

Щодо освіти, то конкретних умов стосовно реформування не було надано, але право на отримання освіти є важливим демократичним принципом, який закріплений як у документах Європейського Союзу, так і в Конституції України. Наша країна розпочала реформу середньої освіти ще у 2016 році з ухвалення нового Закону України «Про освіту» [286], запровадження концепції Нової української школи було спрямовано на врахування основних принципів сучасної освіти в країнах Європейського Союзу. Експерти називають цей підхід спробою «європеїзації» української освіти, оскільки багато аспектів ідеології Нової української школи ґрунтуються на підходах і практиках, поширених у країнах Європейського Союзу. Це відчутно навіть у визначенні основних понять, таких як «основні компетенції», які майже ідентичні в концепції «Нової української школи» та рекомендаціях Європейської Ради для країн-членів.

Реалізацією права на освіту як демократичної цінності є інклюзивна освіта. Попри те, що конкретні вимоги до запровадження інклюзивної освіти не прописані в договорі про Асоціацію та інших вимогах Європейського Союзу до України, Союз слідкує за дотриманням прав людини в державах, що є кандидатами на вступ [195].

Воєнні дії, які сьогодні відбуваються в нашій країні, дуже сильно вплинули на її розвиток, відкинувши на десятки років назад. Зі свого боку, відбудова в післявоєнний період буде залежати від багатьох чинників, зокрема міжнародної підтримки, без якої відновлення може затягнутися на значно

більший час. Одним із значущих чинників у відбудові країни є висококваліфіковані спеціалісти в різних галузях. Як ми можемо спостерігати, рівень якості освіти у зв'язку з війною значно знизився, що негативно впливає на розвиток освітньої сфери та економіку загалом. Особливо можна відмітити погіршення знань із таких навчальних предметів, як українська й іноземна мови, математика, літературне читання. У селах більше вчителів наголошують на погіршенні навчальних результатів учнів, ніж у містах. Зокрема щодо зменшення успішності здобувачів освіти з української мови в селах відзначають 57 % педагогів, у містах – 44 %. Щодо іноземної мови ці показники становлять 52 % і 47 % відповідно, з математики – 45 % та 40 %, з інформатики – 37 % та 25 % [112].

Історичний аспект правового регулювання становлення та розвитку освітньої діяльності в Україні сприяє відкриттю сучасному поколінню видатних діячів, які докладали зусиль щодо формування системи надання освітніх послуг на українських землях і розвитку української державності загалом. Цей підрозділ дисертаційної роботи присвячено питанню дослідження генези становлення й розвитку вітчизняної освітньої діяльності та адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг.

На сьогодні серед представників наукової спільноти відсутній єдиний погляд на позиції щодо існування в Київській державі організованих шкіл; якості та рівня освіти; ефективності тих чи інших шкіл [327].

Як відомо, перше утворення східнослов'янських племен відбувається, коли останні відокремилися від слов'янської мовної сім'ї в V–VI століттях, створивши свою систему виховання, яка мала витoki з давньої первісної традиції [194]. Система мала на меті передання прийдешньому поколінню трудових умінь, а саме культуру поведінки, релігій, звичок, традицій, обрядів, а також військову підготовку воїнів для захисту своїх земель. У V і VI століттях популяризується розгалужена патріархальна сім'я, яка містить у собі різні покоління родичів [196]. Виховання дітей здійснюється за принципом родового колективізму.

У ранньофеодальний період східні слов'яни досягли значного прориву в розвитку письма, зокрема створення буквено-звукової графіки. Ця інновація виявилася однією з важливих передумов для подальшого розвитку системи шкільної освіти [73]. За даними істориків, перше документальне підтвердження щодо заснування шкіл у Русі належить до 988 р. і має безпосередній зв'язок із хрещенням Русі. У «Повісті минулих літ» наголошено, що князь Володимир заснував у Києві при Десятинній церкві школу «книжного вчення» [131].

У Лаврентіївському списку літопису Нестора читаємо про Володимира Великого «Пославъ нача поимати у нарочито і чади діти и даяти нача на ученье книжное; матере же чадъ сихъ плакахуся по нихъ, еше бо не бяхуся утвердили сірою, но яко помертвеци плакахуся» [327]. Можна зауважити, що в літописах і матеріалах того часу йшлося про «княже вчення». Володимир Великий, хоч був і неписемним [254], але дбав про просвіту людей. Учили людей священники та старости, які здійснювали просвітницьку діяльність населення.

За Р. Шаповалом, перші так звані школи створювалися при кафедральних церквах. Учителями й вихователями ставало освічене духовенство, яке вчило читати, писати й рахувати. Навчання проводили переважно з поглибленим вивченням церковних настанов. Відтоді датується піклування київських князів про поширення освіти [377].

Свій внесок у формування освітньої діяльності зробив і Ярослав Мудрий, політика якого щодо освіти була тотожною до сучасних послуг у сфері освіти. Різницю становило те, що освітні послуги надавали переважно на безоплатній основі, а споживачами цих послуг були дуже заможні люди або ті, хто відмовився від світського життя. Двірцева школа існувала при Софійському соборі і мала міжнародне значення. Її особливість полягала в так званому «підвищеному типі». Основну увагу приділяли переписуванню книг і підготовці писарів та перекладачів для цієї справи. Ця школа стала «домівкою» для започаткування першої на Русі бібліотеки, яка є доволі відомою [209].

Згодом було запроваджено шкільну освіту для дітей «нарочитої чаді», а через деякий час вийшов перший звід законів В. Мономаха «Повчання дітям» [102]. У Лаврентіївському списку літопису Нестора міститься згадка про Ярослава «И ины церкви став ляше по градомъ и містомъ, поставляя попы и дая имъ отъ имінія свого урокъ, веля имъ учити люди, понеже тїмъ есть поручено Богомъ, и приходити часто къ церквамъ». Отже, у літопису йдеться про те, що Ярослав будував церкви в містах і ставив попів, які навчали людей [327].

Варто зазначити, що мережа шкіл не була територіально винятково в Києві. З історичних джерел відомо, що в 900-ті роки Нестор-літописець здійснив подорож до Володимира-Волинського з метою «смотренія ради училищъ і поставленія вчителів» [59]. У Софійському першому літописі про Ярослава від 1030 року можемо спостерігати згадку «Великий князь Ярославъ Білзы взялъ, и приіде къ Новугороду, собра отъ старостъ и поповыхъ дытей 300 учити книгать». Отже, Ярослав дбав про освіту свого народу, як йдеться в літописі «взяв і приїхав, зібрав старост та велів навчати 300 дітей книгам» [327].

Під час монголо-татарського поневолення Київська Русь втратила свою велич і вплив. Лише Галичина та Волинь зберігали свою самостійність до XIV століття, і вони були населені народом, який і далі розвивав освітні та виховні традиції Київської Русі. Проте після приєднання Волині і Наддніпрянщини до Литви в 1377 році та Галичини до Польщі в 1387 році українські землі стали об'єктом здобичі для литовських, польських та угорських феодалів. Поневолювачі намагалися нав'язати католицьку віру та національний гніт, переслідували православних священників, конфіскували православні церкви та здавали їх в оренду шинкарям. Також вони обмежували доступ до державних посад для всіх, хто не був прихильником римо-католицької віри. Було завдано значного удару й по освіті. Деякі українські магнати з національними поглядами в XVI столітті сприяли створенню православних навчальних установ [233].

Блискучим зразком підтримки слов'янської освіти був князь К. Острозький, київський воєвода, який фінансував створення слов'яномовних навчальних закладів у Турові (1572 рік), Володимирі-Волинському (1577 рік) та Острозі (1576 рік) [310]. Він висунув пропозицію про навчання не тільки слов'янській мови, але і грецькій і латинській у цих закладах. Учителі, які працювали, належали як до православної, так і до протестантської спільноти. Училися в школах діти української православної заможної верстви, а також сільські діти. За своє життя князь Острозький за свою відданість православної вірі та за великі заслуги на культурно-освітньому полі здобув визнання як «отець милосердний Руси, послідовник благочестія, око і приклад церковне» [51].

Варто відмітити, що, наприклад, М. Грушевський дав іншу оцінку діяльності К. Острозького, наголошуючи, що він «міг би, безперечно, більше зробити, якби не бракувало йому енергії, ініціативи та активності» [79]. Такої самої думки дотримується й П. Куліш, порівнявши князя з Яном Замойським, визначаючи внесок у розвиток освітньої діяльності останнього як більш значущий [97]. На захист К. Острозького став К. Харлампович, який відзначав, що оцінювати князя треба не з погляду того, що він міг і повинен був зробити, а з того, що він зробив [67].

Починаючи з кінця XVI століття в Україні з'явилися початкові і підвищені школи, створені з ініціативи братств. Діяльність братських шкіл мала важливе значення для формування і розвитку національної системи освіти в Україні, а також суб'єктів, які будуть надавати освітні послуги [130]. Братчики активно боролися проти впливу католицького духівництва верхнього рангу. Вони організовували освітні заклади, споруджували лікарні та православні храми, засновували друкарні, де видавали українську літературу та навчальні посібники. Їхньою основною метою було просвітництво, і вони активно розвивали шкільну справу. Б. Деревянко визначив такі головні риси української освітньої системи в козацьку епоху. Першою особливістю стало те, що, на відміну від країн Західної Європи, на

українських землях функціонували здебільшого не заклади вищої освіти, а заклади освіти середнього типу, які фінансувалися за кошт Війська Запорізького й особистих пожертв окремих козаків, шляхти і міщан. Освітні послуги були на безоплатній основі. Навчалися навіть дівчата (особливо це стосувалося доньок загиблих козаків). Також тоді до суб'єктів надання освітніх послуг належали й бурси, що були в підпорядкуванні церкви, але надавали світські знання та різні послуги. Другою особливістю потрібно виокремити відмінність освіти Московського царства, яка мала теологічний характер, а тоді на українських землях вона мала світський характер. Почали вивчати гуманітарні й точні дисципліни, іноземні мови, правові науки. Останні містили в собі пізнання норм козацького звичаєвого права, правил міських громад та основ магдебурзького права тощо [102].

Острозька школа-академія являє собою одну з ранніх українських установ вищої освіти і важливий освітній заклад XVI–XVII століть серед православних. Її заснував на власні кошти князь Костянтин Острозький у 1576 році. Із самого початку свого існування ця школа мала важливу політичну місію – протистояти впливу колонізаторських католицько-єзуїтських закладів освіти на молодь українського та білоруського походження. Тому основний акцент було зроблено на вихованні учнів, розвитку в них патріотичних почуттів, глибокої любові до своєї культури, мови і традицій [233].

У закладах освіти вивчали не лише рідну слов'янську мову, а також грецьку, латинську, польську мови, приділяли увагу граматиці цих мов та іншим предметам, що входили до «семи вільних мистецтв». Зокрема акцент робили на риториці, діалектиці та астрономії, філософії і богослов'ї. Як академію її знали навіть за кордоном і вона мала високий рівень викладання. Випускники академії обирали різні професійні шляхи, стаючи вчителями, письменниками, друкарями і священниками [190].

Зі свого боку, також потрібно виокремити й Успенське братство у Львові, що мало вагоме значення у збереженні української культури та освіти. Спочатку вони займалися книгодрукуванням, що дало можливість

поширювати видання навіть за межі України. У 1585 р. братство заснувало школу з викладанням українською мовою, метою якої була боротьба за розвиток національної культури [141].

У 1632 році відбулося об'єднання Київської та Лаврської шкіл у Київський колегіум, пізніше – у Київську Мазепинсько-Могилянську академію, потім – у Києво-Могилянську академію. Статут Львівської братської школи було взято за основу як напрям освітньої діяльності Академії. Колегія поступово стала визнаним у всій Європі освітнім, науковим і культурним центром, розвиваючись як заклад вищої освіти. Вона вдало зберегла цінності найкращих братських шкіл, але за своєю структурою, розмахом і рівнем знань відповідала високим стандартам, які висувалися до європейських вишів. Варто зауважити, що Києво-Могилянську академію тривалий час не вважали елітарним закладом надання освітніх послуг, у ній навчалися здебільшого діти різних прошарків суспільства. Уперше статут Академії було визнано Гадяцькою угодою 1658 року. У 1701 році завдяки обстоюванню І. Мазепи Петро I підтвердив рівень Києво-Могилянської академії як найвищого закладу освіти [141]. У навчальному плані було передбачено вивчення «семи вільних мистецтв», а також слов'янської, грецької, латинської та польської мов. З кінця XVIII століття у програму було внесено німецьку, французьку та старогрецьку мови. Спочатку уроки проводили винятково слов'янською мовою, а згодом філософію вивчали латинською.

Києво-Могилянська академія майже 200 років надавала освітні послуги, задовольняла наукові і суспільні потреби держави. За її зразком були організовані колегіуми в Чернігові (1700 р.), Харкові (1721 р.), Переяславі (1738 р.) тощо [190]. Після заснування в 1755 році Московського університету Академія втратила статус провідного навчального центру. Останнім ударом стало відкриття в 1805 році Харківського університету, після чого в 1819 році вона перетворилася на духовну академію [50].

Серед істориків панує думка, що вищі заклади існували ще за часів Київської Русі, так звана школа «вищого типу» була створена в 1037 році у храмі святої Софії. Але не всі розділяють цю позицію і наполягають, що таким закладом на території східних слов'ян є Києво-Могилянська академія [184]. Зробивши історичний екскурс, підтримуємо думку останніх. У Повісті минулих літ згадано про духовні установи та написання книг, з огляду на це допускаємо думку, що це більш духовна освіта, тоді як Києво-Могилянська академія приділяла увагу не тільки духовному навчанню, але й була флагманом філологічної і філософської освіти.

Аналізуючи питання становлення та розвитку освітньої діяльності в Україні, доцільно також і розглянути процес її становлення на терені Запорізької Січі. Українське козацтво виникло внаслідок зростання соціально-економічного тиску і національно-релігійних обмежень, які населення України відчувало від української та польської шляхти і католицької церкви. Козацький рух створив унікальний освітній предмет, такий як козацька педагогіка, і мав на меті готувати фізично загартованих воїнів-захисників із національним характером і світоглядом; лицарськими якостями, пошаною до старших людей і милосердям. За Д. Яворницьким, значна частина січових військ була надзвичайно освіченою і культурно розвинутою настільки, що вона перевершувала середній і, можливо, навіть вищий рівень освіченості серед сучасників [72]. Історики відмічають, що серед запорожців була розповсюджена грамотність, писемність. Для козацької культури характерним було шкільництво, а ще існували школи музики та співу.

Після російсько-польської війни в 1660–1667 роках відбувся територіальний поділ України, що значно вплинуло на напрям розвитку освіти. До Польщі відійшли західноукраїнські землі, а саме Східна Галичина, Волинь і Правобережжя. За Росією закріпилися Лівобережжя з Києвом, території Запорізької Січі та Слобідська Україна. На українських землях під Польщею спостерігався занепад української культури, православні братські школи поступово ліквідували, а відкривали католицькі заклади, де

здебільшого вчили лише читати і писати польською; у кращому разі – учили ще рахунку та початків латині.

Важливою особливістю шкільної системи на території України (у складі Російської імперії) було внесення в загальнодержавну освітню структуру Росії. На школи України поширювалася русифікаторська політика царського уряду. У XVII–XVIII століттях в Україні значну роль у розповсюдженні грамотності посідали народні школи грамоти, які також відомі як школи мандрівних дяків, хоча й навчання було обмеженим – це лічба, читання, письмо. У другій половині XVII – XVIII столітті представником вищої освіти на Лівобережжі була лише Києво-Могилянська академія, яка стала важливим культурним і освітнім центром України цього періоду [322].

У 1803 році розпочинає свою діяльність Міністерство освіти Російської імперії, яке проводить систематизацію освітніх установ і затверджує чотири типи шкіл: парафіяльні, повітові, губернські, їх ще називали гімназіями, та університети. Статус ліцеїв був невизначеним, оскільки вони мали перехідне положення між гімназіями та університетами [377].

На початку XIX століття російська імператорська влада під керівництвом Олександра I впровадила реформи у сфері освіти в Росії. У 1804 році були ухвалені два головних документи «Статут університетів» і «Статут навчальних закладів, що підпорядковані університетам». Ці документи визначили організацію та основні положення національної освіти в країні і мали прямий вплив на освітню систему, зокрема шкільництво, в Україні. Нова система передбачала чотири ступені освіти: університети (вищий ступінь), гімназії (середній), повітові училища (проміжний), приходські школи (нижчий ступінь) [247].

У 1805 році було засновано Харківський університет, який упродовж понад чверті століття був значущим освітнім, науковим і суспільно-педагогічним центром Лівобережної України. Університет містив історико-філологічний, фізико-математичний, медичний і юридичний факультети.

З 1811 року був створений педагогічний інститут при університеті, а з 1852 року діяла кафедра педагогіки.

Розглядати освіту на Правобережній та Західній Україні варто, починаючи із системи народного шкільництва в Польщі, де в кожному окрузі були шестикласні окружні школи з навчальним курсом тривалістю сім років. У підокругах діяли трикласні підокружні школи із шестирічним навчанням. Кожній парафії було виділено свою парафіяльну школу: у містах – вищого рівня, у селах – нижчого рівня. Середній освіті служили гімназії та реальні школи, які працювали за німецькою системою. Мовою навчання у всіх цих закладах була німецька, за винятком парафіяльних шкіл, де діти мали можливість отримувати освіту своєю рідною мовою.

На Буковині стан освіти був низьким – австрійська влада не проявляла інтересу до освіти серед звичайного населення. Діти були вимушені вивчати німецьку, польську або румунську мову, а українською мовою вони отримували лише релігійне навчання. У 40-х роках XIX століття на Буковині функціонувала лише одна гімназія, розташована в Чернівцях.

Шкільна система на Закарпатті перебувала в жалюгідному становищі. У 1791–1792 роках був ухвалений закон, який передбачав перехід усіх шкіл у Закарпатті на угорську мову викладання. Тут існувало лише декілька гімназій, де навчали німецькою або угорською мовами, зокрема в Ужгороді. Протягом першої половини XIX століття вища освіта на західноукраїнських землях була сконцентрована у Львівському університеті, реальних і технічних академіях Львова та Чернівецькому ліцеї [311].

Отже, ми можемо дійти висновку, що освітня діяльність за Російської імперії, Польщі та Австро-Угорщини тоді перебувала під постійними утисками, у занепаді. Особливо був зроблений акцент на закритті українських шкіл і забороні вивчати українську мову, але все ж таки існувала невелика кількість закладів освіти, які намагалися витримати тиск із боку органів влади.

Освітні послуги так і не надавали українською мовою (як це й було раніше, незмінно), і на законодавчому рівні це було закріплено з 18 липня 1863

року. Тоді міністр внутрішніх справ П. Валуєв видав циркуляр «Про заборону української мови», що містив положення щодо «навчання в усіх без виключення училищах відбувається загальноруською мовою і вживання в училищах малоруської мови ніде не попущено». Влада доволі ясно, безкомпромісно доводила до населення, що жодної «малоруської» мови не існувало, не існує і не може існувати. Прості люди в побуті та між собою розмовляли так званою мовою «наріччям», яку все одно вважали російською мовою, а того, хто мав іншу думку та висловлював її, почали звинувачувати в сепаратистських задумах і ворожих поглядах [149].

П. Юркевич у своїй праці «Чтенія о воспитаніи» так висловлювався про місцеву мову тих часів: «Утворювати між місцевою мовою і літературно-російською мовою ворожу протилежність – шкідливо, як в розумовому, так і в моральному плані: в розумовому – тому, що учень втратив здібність і звичку засвоювати дійсну красу місцевої мови і переносити її в літературно-російську мову; в моральному – тому, що, хоч і похвально, коли мова батьківщини стала для учня рідною мовою, однак непохвально, коли одночасно мова рідного краю стала для нього чужою» [52]. На його думку, тоді була загострена актуальність використання мови. Погоджуємося з тим, що мова спілкування є дуже важливою для національного вираження народу, його єдності, але все ж таки потрібно бути толерантними до людей, які з певних причин розмовляють іншою мовою.

Повертаючись до розгляду становища західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини, варто зазначити, що після 1848 року, коли всю державу охопила революція, можемо спостерігати стрімкий розвиток науки та способи і методи її викладання в закладах освіти. Ці позитивні зрушення відбулися після того, як австралійський уряд запровадив конституцію, це слугувало деяким полегшенням народу, яке населяло країну. Не порушуючи встановлених вимог законодавства та правил, кожен громадянин міг бути засновником навчальних і виховних закладів. Що стосується приватних навчальних закладів, то в них узагалі не було жодних обмежень щодо

встановлених вимог. Важливу роль у формуванні системи освіти та визначенні її змісту відіграв Конкордат у 1855 році. Згідно з ним шкільна система була підпорядкована церкві і передбачала впровадження релігійного виховання в усіх державних і приватних школах. Усі освітні програми повинні були відповідати католицькій вірі. Держава тоді виконувала функції керівництва та наглядача [311].

Проаналізувавши наукові погляди, можемо зауважити, що тоді рівень освіти українського народу був порівняно низьким і підтримувався тільки завдяки церкві. Навчання відбувалося переважно польською та німецькою мовами. Велику роль в освітніх процесах нової доби відіграла діяльність Вищої наукової комісії у Відні, створеної в 1760 році, яка мала на меті управління середньою та вищою освітою, а реформа школи в 1774 році посприяла створенню системи державної освіти, і це сприяло розвитку народного шкільництва. Український народ прагнув до розвитку та самореалізації, а тому всі намагання Російської імперії, Польщі та Австро-Угорщини завадити розвитку були марними. Система, створена у XVIII столітті на українських землях, майже без змін проіснувала до кінця XIX століття і складалася з трьох ланок: початкової, середньої та вищої [101].

У XIX столітті в Україні значно зросла кількість друкарень, майже кожне повітове місто мало в себе друкарню, а в Києві в кінці 80-х років XIX ст. було уже 17 друкарень, 2 літографії, 4 скоропечатні [175].

Револьюційні події в 1905 році порушили нагальні питання перетворення тогочасної освітньої системи. Це могло стосуватися управлінської діяльності, нормалізації відносин у суспільстві між державою і навчальними закладами, між керівництвом і педагогами, між педагогами та учнями, а також між самими здобувачами освіти. Після цього періоду розпочалося створення організації «Просвіта» у Східній Україні, зокрема в Києві, Полтаві, Катеринославі, Одесі, Чернігові, а після Першої світової війни – на Закарпатті. Товариства «Просвіти» активно працювали над реформуванням освітньої системи, наполягали на кардинальних змінах у системі освіти та сприяли

поширенню культури і знань серед народу. Але їхнє існування було недовгим, оскільки представники тогочасної влади Російської імперії були не в захваті від створення та існування таких організацій. За часів царювання Миколи II народна освіта набула значного розвитку. Спостерігалось значне підвищення фінансування Міністерства народної освіти. Загальна освіта була на безоплатній основі. Витрати Міністерства народного просвітництва у 1894 році становили 25,2 млн руб., а в 1914 році вже 161,2 млн руб., тобто в 6,4 раза більше. Кількість учнів у середніх навчальних закладах становила в 1894 році 224 179 осіб, а в 1914 році – 733 367 осіб, тобто у 3,3 раза більше. У 1906 році ухвалено законопроект про запровадження в Росії загальної освіти. Кількість початкових, середніх і вищих навчальних закладів зростала, а в 1908 році вона стала обов'язковою [128].

Відтоді можна спостерігати відкриття близько 10 тис. шкіл щорічно на території всієї Російської імперії. Після ухвалення Маніфесту 14 жовтня 1905 року було дозволено відкриття приватних вищих навчальних закладів.

Протягом 1905–1913 років налічувалося 62 недержавних навчальних заклади, які створювали значною мірою з ініціативи професури та частково за кошти торговельно-промислових громад. Це була система несубсидованих державою громадських і приватних установ, що надавали освітні послуги. Плата за надання освітніх послуг у державних університетах з'явилася ще в 1817 році. Приватні вищі навчальні заклади були першими суб'єктами, які фінансувалися завдяки внескам засновників, пожертвам і платі за навчання студентів [183].

Недержавні вищі навчальні заклади були двох типів:

– неурядові (громадські) заклади. Це своєрідні непідприємницькі установи, що за свою мету ставили виховательську діяльність. Кошти, отримані ними від громадських організацій, спонсорів, а також оплату за навчання студентів спрямовували для винагороди викладачів, поновлення та розвитку матеріально-технічного забезпечення і вдосконалення навчального процесу;

– приватні навчальні заклади. Вони значною мірою відрізнялися від першого типу (неурядових (громадських) закладів) і були створені як юридичні особи. Приватні навчальні заклади повинні були сплачувати відсоток від прибутку, отриманого від своєї діяльності власнику, а той, зі свого боку, забезпечував заклад усім необхідним [102]. Нормативне визначення вони отримали в 1917 році ухваленням Положення «Про приватні заклади освіти», відповідно до якого правове становище недержавних і державних закладів зрівнялося [228].

Період української історії з 1917 до 1919 року був відомий значними і безперервними змінами в суспільно-політичному житті, що також вплинули на сферу освіти. Протягом цього періоду Україна пережила кілька змін влади, кожна з яких мала своє бачення розвитку української освіти. Щодо нормативно-правового регулювання, то було ухвалено цілу низку актів, а саме: у березні 1918 року «Закон Центральної Ради Про державну мову», 1918 року «Закон про обов'язкове навчання української мови та літератури, а також історії та географії України в середніх школах», 21 вересня 1920 року «Постанова Ради Народних Комісаріатів УСРР про запровадження української мови в школах і радянських установах», 1 серпня 1923 року Постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Про заходи забезпечення рівності мов і про допомогу розвитку української мови» тощо [190].

Отже, можемо виділити чотири етапи змін в освіті на Наддніпрянській Україні від 1901 до 1920 року. Перший етап (від лютневої революції до оголошення першим Універсалом Центральної Ради автономії України 10 червня 1917 року) – це період, коли владу мали представники російського Тимчасового уряду. Протягом цього часу управління освітнім процесом в Україні перейшло під контроль громадських організацій, зокрема Товариства шкільної освіти. Важливу роль у розвитку української національної освіти відіграли українські громадяни та вчителі. Під їхнім впливом Тимчасовий російський уряд був змушений дозволити впровадження української мови в

школах, але російська мова була другою мовою та обов'язковим предметом навчання.

Другий етап (від 10 червня 1917 року до розпуску Центральної Ради 30 квітня 1918 року) – це період, коли Центральна Рада перебувала при владі. У своєму першому Універсалі вона оголосила про автономію України. Також було створено Генеральний Секретаріат Освіти під керівництвом І. Стешенка, який спільно із Всеукраїнською Учительською Спілкою розпочали процес українізації шкільної системи, зокрема такі заходи, як навчання українською мовою, введення українознавчих предметів, розроблення навчальних матеріалів українською мовою, відкриття нових українських шкіл. Після оголошення IV Універсалом незалежності УНР (22 січня 1918 року) було створено Міністерство народної освіти, очолюване І. Стешенком. Його головним завданням стало забезпечити безкоштовну освіту для всіх дітей у загальноосвітніх школах. Запроваджено принцип децентралізації управління освітою, надаючи органам місцевого самоврядування право відкривати школи.

Третій етап (від 30 квітня 1918 року до припинення Гетьманату 15 грудня 1918 року) – Гетьманат, очолюваний гетьманом Павлом Скоропадським. Головні зміни полягали в запровадженні принципу централізованого управління освітою.

Четвертий етап (із середини грудня 1918 року до початку листопада 1919 року) – період, коли влада була в руках Директорії, відновленої УНР, яка пріоритетне місце у своїй політиці віддала освіті. Директорія ухвалювала рішення про впровадження в Україні загальної та безоплатної системи освіти, покращання фінансового стану вчителів і децентралізації управління освітою [327].

Становлення радянської влади з грудня 1919 року внесло свої корективи в розвиток вітчизняної освітньої діяльності. Українські більшовики, які прийшли до влади, не мали чіткого плану щодо реалізації освітньої політики і спрямували всі свої зусилля на ліквідацію старої освітянської системи. Вони відокремили школи від церкви, сформували новий апарат управління освітою.

Більшовики намагалися побудувати нову систему освіти в Україні, спираючись на російський досвід. Вони взяли за взірць «Положення про єдину трудову школу», що було введено в Радянській Росії, у травні 1919 року запровадили безоплатне навчання для дітей обох статей із 8 років, яке мало на меті загальноосвітній і політехнічний характер, введення в основу роботи школи продуктивної праці дітей із заборонаю виховання в релігійному дусі. Не визнавали учнівських екзаменів, зокрема вступних і випускних іспитів, а також було заборонено домашні завдання для школярів. Замість класифікації за класами, запровадили поділ на групи залежно від рівня підготовки до конкретних занять і скасували п'ятибальну систему оцінювання знань. У липні 1920 року Народний комісаріат УРСР опублікував «Декларацію про соціальне виховання дітей». У цьому документі було визначено основні засади стратегії Радянської України в галузі освіти та виховання молодого покоління. «Декларація» відзначала необхідність виховання дітей у дусі комунізму, акцентуючи на трудовому вихованні та об'єднанні процесів навчання і виховання.

У березні 1920 року було затверджено українську радянську систему освіти, яка функціонувала з різними модифікаціями впродовж подальших десяти років. Основний акцент було зроблено на соціальному вихованні, навчальні, виховні заклади працювали відповідно до принципу трудової спрямованості. Крім того, вони взаємодіяли між собою та впроваджували єдину систему професійної освіти зі спеціалізованим змістом і завданнями [228].

Загалом проєкт Народного комісаріату освіти Гринька ґрунтувався на основних принципах, які майже не відрізнялися від тих, що були ухвалені в Українській державі: школа мала бути єдиною, спрямованою на працю та виховання, а також мати національний характер. Проте в умовах радянської влади її національний характер був формальним, а її зміст – міжнародним. Незважаючи на те, що виховання спиралося на принципи народної творчості,

усе шкільництво було підкорене більшовицькій партії і її центральним органам, без їхньої згоди нічого не могло бути зроблено.

З 1939 року, коли Західна Україна була приєднана до основних територій України, зокрема до УРСР, радянська влада активно впроваджувала свої структури та реформи. У школах на заході України почали застосовувати радянські навчальні програми, російська мова замінила польську і скасували релігійні предмети. Після повного перетворення шкільної освіти її діяльність була на безоплатній основі [327].

Друга світова війна внесла руйнівні корективи в освітню діяльність. Під час окупації фашисти знищили 8 тисяч шкіл і зруйнували 10 тисяч шкільних будівель на території України. Головною метою їхньої освітньої політики на окупованих землях було запровадження терору серед населення та формування покірності перед нацистським режимом. Але, незважаючи на це, тоді існували наукові центри. Наприклад, у Києві, який був окупований німцями, функціонував «Український науково-методичний інститут шкільної освіти». Також публікували педагогічний журнал під назвою «Українська школа» і було відкрито кілька учительських семінарій для підготовки педагогічних кадрів, які працювали на користь вермахту.

Щодо покращання радянської освіти в Україні під час війни, можна виділити два основних періоди. Перший (1941–1942 роки) – спрямований на підтримання і перебудову шкільної системи в умовах війни. Другий період (1943–1944 роки) передбачав зміцнення освіти на визволеній місцевості та покращання якості навчання. Під час війни також діяли так звані «лісні школи», які започатковували партизани, що переважно функціонували як початкові заклади освіти в умовах великої складності.

Під час звільнення від окупантів почалася реконструкція шкільної системи. У лютому 1943 року уряд Української РСР видав постанову «Про відновлення навчальних закладів у районах, які були звільнені від фашистських окупантів». Крім того, станом на вересень 1944 року більшість територій уже мала відновлену шкільну систему, хоча процес відбувався у

складних умовах через розруху та збільшення кількості безпритульних дітей. У 1944 році було ухвалено низку постанов, які містили в собі заходи щодо: скасування попередньої п'ятибальної системи оцінювання успішності; запровадження обов'язкових випускних іспитів; вручення золотих і срібних медалей видатним учням, які завершували навчання в школі [310]. 24 грудня 1958 року було ухвалено закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР», який стосувався організації навчального процесу [327].

Після завершення війни освітня галузь почала відновлюватися і вже в системі вищих навчальних закладів Мінвузу УРСР станом на 1966 рік працювало 4 науково-дослідні інститути, 27 проблемних і 67 галузевих лабораторій, обсяг наукових досліджень в усіх закладах вищої освіти України починаючи з 1956 року збільшився у 12 разів [381]. Була встановлена система, за якою працювали освітні установи, вони мали державне фінансування. Підготовка кадрів здійснювалася відповідно до встановленої кількості, яка була необхідна певному виробництву. Учні професійно-технічних училищ і технікумів проходили практику в колгоспах, на заводах і фабриках, виконуючи роботу здебільшого різноробів, та отримували за це заробітну плату в рази меншу, ніж постійні працівники. Випускники вищих навчальних закладів після закінчення були одразу працевлаштовані на державних підприємствах, установах та організаціях [102].

У постанові від 20 червня 1972 року під назвою «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та подальший розвиток загальноосвітньої школи», а також у запроваджених у дію із 1 січня 1974 року «Основах законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту» ставили цілі перед освітою, щоб надавати молоді ґрунтовних і потужних знань в основних науках, і оголошували перехід країни до обов'язкової загальної середньої освіти [327].

Що стосується закладів вищої освіти, то починаючи з 1960 р. кожні п'ять років радянська влада ухвалювала постанови, спрямовані на врегулювання

їхньої діяльності, а саме забезпечення якості надання освітніх послуг і високий рівень підготовки фахівців. Така освітня політика держави тривала до 1980 року [190].

Після проголошення незалежності України почала формуватися власна політика у сфері освітньої діяльності. Унаслідок політики перебудови під керівництвом М. Горбачова Україна пережила низку важливих подій, які вплинули на національний світогляд українців. Було оголошено Декларацію про державний суверенітет України, проголошено незалежність, ухвалено закон про мови, відбувся Перший конгрес Міжнародної асоціації українців і вибрано Президента України [327]. Основні завдання стосувалися досягнення актуальних міжнародних стандартів і відновлення національного характеру, відновлення змісту, форм і методів навчання, збільшення інтелектуального потенціалу країни. Держава приділяла велику увагу розвитку освіти. Ухвалено національну програму «Освіта України XXI ст.» (1993) [261], Закон України «Про освіту», що передбачають демократизацію, гуманізацію освіти, індивідуалізацію навчально-виховного процесу, безперервність освіти, варіативність навчальних програм і планів, приведення освіти у відповідність до вимог сучасного інформаційного суспільства. Сучасна система освіти являє собою комплексний набір компонентів освіти, що містить різні рівні та ступені освіти, різноманітні кваліфікаційні рівні, освітні програми, стандарти освіти, вимоги для отримання ліцензій, заклади освіти, а також усіх учасників процесу, органи управління в освіті та законодавчі акти, що регулюють їхні відносини [286].

За роки незалежності вжито суттєвих заходів щодо освітньої системи, таких як:

- створено оновлену правову основу;
- розроблено національну літературу для навчальних цілей і видання для вчителів;
- переглянуто призначення навчання, особливо в галузі соціальних і гуманітарних наук;

- збільшено обсяги національної мовної освіти;
- зроблено кроки для інтеграції української освіти в міжнародний і європейський освітній контекст. Зокрема було внесено відповідні зміни для відповідності міжнародним вимогам щодо освітніх рівнів і послідовності освіти, розроблено національні стандарти освіти та укладено угоди про співпрацю з-понад п'ятьма десятками країн світу [132].

XXI століття – це епоха інформаційного суспільства, технологічної культури. Зокрема з'являється один із видів здобуття освіти – дистанційна, яка ставить перед собою завдання наблизити науку до споживача, дозволяє рекомендувати освітні послуги всім охочим, попри географічні (територіальні), державні, часові та інші чинники. Розвиток технологій у сфері освіти надає можливість брати участь у курсах і тренінгах, обмінюватися науковим міжнародним досвідом, збільшується кількість різноманітного навчального матеріалу у вільному доступі та підвищується контроль за якістю освіти. Стратегічна мета дистанційної освіти – забезпечити громадянам право здобування освіти будь-якого рівня на місці їхнього мешкання або професійної діяльності.

У сучасній Україні провадиться комплексна та систематична діяльність у напрямку: створення сприятливих умов для ідентифікації освітніх проблем, які впливають на розвиток країни та її регіонів відповідно до політичного бачення та ухвалення рішень на державному рівні; розв'язання проблем, які виникають на ринку праці, за допомогою активної участі освітнього сектору; розширення можливостей системи освіти та надання їй більшої гнучкості для громадян у здобутті професійної підготовки.

Модернізація системи освіти в Україні зумовлена великим впливом загальних тенденцій розвитку, які є характерними для сучасної цивілізації. Перша тенденція містить у собі зростання глобалізації економіки та все більшу взаємозалежність між країнами світу. Цей процес обумовлений розвитком науки, технологій і виробництва, що сприяє створенню єдиного світового економічного простору та планетарного інформаційного середовища, а також

активній взаємодії матеріальних і культурних досягнень. Друга тенденція викликана створенням сприятливих умов для особистого розвитку та самореалізації особистості в сучасному світі. Стратегії та реальні дії, спрямовані на реформування та розвиток освіти в Україні, спираються на концепції будівництва незалежної демократичної держави, яка ґрунтується на державних перевагах:

- можливість отримання освіти і професійної підготовки мають усі, хто виявляє відповідні здібності, має мотивацію та відповідну підготовку;
- застосування освіти і професійної підготовки для захисту соціальних інтересів суспільства і класифікації його членів за ролями і статусами;
- скорочення монопольних прав держави в галузі освіти здійснюється за допомогою створення недержавних навчально-виховних, професійно-технічних і закладів освіти на рівноправній основі. Також формується різноманітна інвестиційна політика в освіті [372].

Провівши ретроспективний аналіз, варто виокремити позицію Б. Дерев'янка, який у своєму монографічному дослідженні виокремив 13 історико-правових етапів становлення законодавства про надання освітніх послуг у сфері освіти та правовий статус українських закладів освіти.

I етап (від появи перших закладів освіти при церквах і монастирях за часів князів Київської Русі – до XIV–XV століття) – цей період у часі збігся з появою перших вищих навчальних закладів у Західній Європі. На території України освітні установи впливали на формування суспільної думки, моральних цінностей, культури і визначення правил поведінки в суспільстві, а також впливали на розвиток української та церковнослов'янської мов. У цей період заклади освіти підпорядковувалися владі світських і впливових церковних постатей.

II етап (протягом початку і розквіту козацької епохи) – тоді діяли братські школи та бурси, які фінансували козаки, шляхта, міщани та окремі меценати, де навчали гуманітарним і точним наукам.

III етап (XVII–XVIII століття) – почали з'являтися вищі навчальні заклади університетського типу, які мали можливість незалежно користуватися фінансовими ресурсами і майном, укладати договірні угоди.

IV етап (перша половина XIX століття) – тоді в українських землях діяли вищі навчальні заклади сучасного типу. Були автономними від держави та мали III–IV рівні акредитації.

V етап (друга половина XIX століття) – вищі навчальні заклади поділяли на державні і недержавні, також набули можливості присвоювати наукові ступені. Проведено шкільну реформу 1860–1864 років.

VI етап (початок XX століття до 1917 року) – загальна освіта була обов'язковою. Вища освіта провадилася за кошти студентів, але характерним було постійне зростання її якості. Навчальні заклади мали широкі повноваження і свободу здійснення господарської діяльності, вони поділялися на комерційні та некомерційні.

VII етап (за період першої самостійності української держави – УНР та гетьманщини П. Скоропадського, з 1917 до 1920 року) – був нетривалим, формувалися нові заклади освіти, навчання відбувалося з перекладом на українську мову, наявні заклади освіти переходили в державну власність, на їхнє утримання було виділено бюджетне фінансування.

VIII етап (від 1920 року до Другої світової війни) – у межах УРСР розпочалося відродження галузі освіти. У Західній Україні тривала боротьба за організацію навчального процесу українською мовою, права місцевого населення, і фінансування забезпечували за кошт фондів окремих громадян і різних громадських організацій.

IX етап (міжвоєнний період між Другою світовою війною та Великою Вітчизняною війною) – містить у собі об'єднання Західної України з УРСР та стандартизацію освітньої системи на всій території України. Під час цього періоду в Західній Україні здійснено перехід на українську мову в навчанні, а витрати на освіту взяла на себе держава.

X етап (протягом Великої Вітчизняної війни) – більшість шкіл тоді не працювала, а в яких проводили навчання – обов'язково вивчали німецьку мову. Було відбудовано деякі заклади вищої освіти, які швидко підготували фахівців для сільського господарства, вугільної та металургійної промисловості, медицини та пристосували їх до потреб німецької військової економіки.

XI етап (з кінця Другої світової війни і до досягнення Україною незалежності) – було сформовано важливі аспекти радянської системи освіти, які, незважаючи на формальний суверенітет вищих навчальних закладів, фінансувала держава.

XII етап (охоплює 1990-ті роки) – формується система національних правових норм, які визначають порядок здійснення освітньої діяльності. Було утворено значну кількість навчальних закладів, заснованих на різних формах власності, і вони отримали право надавати інші освітні послуги.

XIII етап (на межі 1999 та 2000 років) – передбачав Адаптацію внутрішньої освітньої системи до стандартів Болонського процесу та роботу оновлених закладів освіти в умовах глобалізації [101].

Зі свого боку, І. Литвин у своєму дисертаційному дослідженні дещо звужує кількість етапів становлення й розвитку освітніх послуг на території України. Автор пропонує виокремлювати лише шість таких періодів:

I етап – зародження освіти у східних слов'ян. Охоплено VI–VIII ст., характеризується переданням знань, умінь і навичок у межах родини.

II етап (кінець IX ст. – початок XVI ст.) – пов'язаний із виникненням першої азбуки та початком реалізації діяльності з надання державою освітніх послуг. Особливість цього періоду полягає в появі братських шкіл і можливості впровадження в них освітнього досвіду Заходу. На основі зарубіжного досвіду відбувається формування власної системи суб'єктів, що були спроможними надавати освітні послуги. Переважала в ту добу середня освіта.

III етап (кінець XVI століття – початок XVIII століття) – особливим стало заснування перших університетів – Острозької та Києво-Могилянської академій, а також низки інших вишів у Львові, Чернігові, Харкові, Переяславі тощо. Це доба розвитку та просвітництва.

IV етап (з 1802 року – до другої половини XIX століття) – Міністерство народної освіти розпочало процес реформування та перебудови системи освіти.

V етап (початок XX століття – до 24 серпня 1991 року) – характерним для цього періоду є, по-перше, демократизація освітньої системи, по-друге, поява недержавних навчальних закладів.

VI етап (з 1991 року і дотепер) – реалізація освітніх послуг в умовах незалежності держави [190].

З урахуванням зазначених вище наукових доробків учених та історичного екскурсу нами запропоновано таку періодизацію становлення і розвитку освітньої діяльності в Україні (на основі основних моментів кожного з етапів):

I етап (V–VIII століття) – характеризується створенням оригінальної системи освіти у східних слов'ян, яку перейняли з давньої первісної традиції, – трудової діяльності. У V–VI століттях поширюється велика патріархальна сім'я. Тоді не було букварів, навчання відбувалося методом заучування, також застосовували вправи з написання літер.

II етап (XVI – перша пол. XVIII століття) – епоха українського відродження, почалося нав'язування католицької віри. Створення братств у XVI–XVII століттях ставило перед собою завдання виховати учнів інтересом до рідної мови, національної культури та виховували в них патріотизм, любов і повагу до свого народу. Заснування Острозької та Києво-Могилянської академій, які мали високий європейський рівень матеріально-технічної та педагогічної баз.

III етап (1489–1638 роки) – українське козацтво. Цей період характеризується козацькою педагогікою, яка ставила перед собою мету

виховання вільної і незламної людини, яка повинна розвивати культуру, економіку та політично незалежну державу. Вони були писемні та грамотні.

IV етап (становлення освітньої діяльності після російсько-польської війни, 1660–1667 роки) – частина земель відійшла Польщі (Східна Галичина та Волинь і Правобережжя), інша частина земель – Російській імперії (Лівобережжя з Києвом, території Запорізької Січі, Слобідська Україна). Починаються утиски української мови та культури. Братські школи ліквідовуються. Існували початкові школи та училища.

V етап (друга пол. XIX – поч. XX століття) – Україна розвивалася під авторитетом сукупності освітніх реформ, які виникли в Росії і відобразилися на її освітній системі. Зміни стосувалися всіх рівнів освіти, а саме початкової, середньої і вищої. На території Західної України наприкінці XIX століття структура початкових шкіл була практично незмінною і містила парафіяльні, тривіальні і головні школи. Щодо середньої освіти, то вона охоплювала гімназії та реальні школи.

VI етап (1917–1939 роки) – освіта під час становлення радянської влади. Політика тогочасного правління мала на меті ліквідацію старої системи освіти, школи були відокремлені від церкви. Освіту в Україні поєднували з виробництвом, у такий спосіб утворювалася ланка професійної освіти. Освіта Росії та України мала суттєві відмінності, які робили з українського народу робітничу ланку. Наприклад, кількість років навчання в школі, в Україні – семирічна освіта, у Росії – дев'ятирічна. Вища освіта також мала свої відмінності, наприклад, в Україні технікум та університет були рівноправними вищими навчальними закладами, потім університети взагалі ліквідували, на відміну від Росії, в якій технікуми були підготовчими навчальними закладами для університету. Відбувалася русифікація населення.

VII етап (1939 – кін. 1980-х років) – Друга світова війна і повоєнний час. Німецькі окупанти знищили багато шкіл і спрямували свою політику на онімечення населення. Під контролем партизанів у деяких областях, зокрема Сумській і Чернігівській, працювали школи. Поступове визволення територій

дозволило відновити навчання та насадження комуністичної ідеології в західних областях. Основу освіти становлять гуманізм, демократія, підтримання національної ідентичності та взаємна повага між різними націями.

VIII етап (з 1991 року і дотепер) – становлення та розвиток освітньої діяльності в незалежній Україні. Позитивні зміни в Україні відбулися з ухваленням Декларації про державний суверенітет [98], Закону України «Про освіту» [287]. Починається інтеграція в європейський простір, реформування освіти відповідно до стандартів світової спільноти, обмін досвідом і здобутками, навчання за кордоном і загалом більше можливостей в отриманні професійної якісної освіти, надання високого рівня знань, який відповідає вимогам сучасного ринку праці.

Отже, історичний екскурс допоміг виокремити основні етапи становлення та розвитку освітньої діяльності на українських землях у конкретні проміжки часу. Сьогодні освітня діяльність є пріоритетною сферою для розвитку в державі і насамперед це пов'язано з прагненням України до європейської інтеграції. Усі сфери суспільного життя пов'язані між собою і потребують удосконалення та всебічного розвитку для побудови громадянського суспільства, де високо цінують і дотримуються прав, свобод та інтересів особи.

1.2. Поняття освіти, сутність, зміст та особливості надання освітніх послуг в Україні

З урахуванням процесів реформування, які були і є зараз у нашій державі, періоду пандемії та її наслідків, повномасштабної війни та воєнного стану, питання освіти й надання освітніх послуг набуває ще більшого значення й актуальності для економічної і фінансової конкурентоспроможності України на світовому ринку. Освіта формує мислення, соціальне буття і сприяє руху еволюційного розвитку. У контексті впливу освіти на світогляд сучасної

людини, формуючи в неї цінності, які вона несе в суспільство, актуалізується питання постійного розвитку освітньої сфери відповідно до реалій сьогодення.

Аналізуючи теоретико-правові засади надання освітніх послуг в Україні, необхідно, насамперед, виокремити визначення дефініції «освіта» загалом, сутність, зміст і особливості надання освітніх послуг в Україні. На нашу думку, першочерговим є аналізування понятійно-категоріального апарату.

Освіту необхідно розглядати, насамперед, як функцію соціуму, що гарантує розвиток та еволюцію людини як невід'ємну частину соціальної системи та сфери активності. Призначенням освіти є надання новому поколінню початкових знань формування поведінки в дорослому житті і сприяння вибору можливої ролі в суспільстві. У широкому розумінні освіта є процесом або результатом «формування розуму, характеру або фізичних здібностей особистості. У технічному розумінні формування – це процес, за допомогою якого суспільство через заклади освіти цілеспрямовано передає свою культурну спадщину, включаючи накопичені знання, цінності та навички, від одного покоління до іншого, між поколіннями» [225].

Освіта сприяє розвитку і формуванню особистості, а також готує громадянина, здатного до незалежного і свідомого мислення та дій [223]. Погоджуємося з цією думкою та вважаємо, що освіта формує в людині найважливіші цінності, такі як культурні, духовні, моральні, котрі вона використовує протягом усього життя, у такий спосіб будує майбутнє своєї країни та розвиває її.

Аналізуючи різноманітні підходи до трактування й розуміння сутності «освіти», виокремлюємо такі найбільш важливі й визнані в царині наукової спільноти. Зокрема «освіту» пропонуємо розглядати:

1) як процес – це означає об'єднання навчання, виховання, розвитку та саморозвитку особистості в одне ціле. Процес спрямований на збереження культурних норм та орієнтований на майбутній стан культури, створює умови для повноцінного виявлення внутрішнього потенціалу індивіда та його становлення як інтегрованого члена суспільства;

2) як соціокультурний інститут. Вона сприяє розвитку та удосконаленню суспільства за допомогою організації спеціально спрямованих процесів соціалізації та інкультурації окремих осіб. Ця роль освіти виражається через систему установ, органів управління та освітніх стандартів, які забезпечують їхнє функціонування та розвиток [115].

За концепцією Міжнародної стандартної класифікації освіти, категорію потрібно розглядати як будь-яку цілеспрямовану й організовану діяльність, спрямовану на задоволення навчальних потреб, яку в деяких країнах розглядають як окультурення або соціалізацію. Крім того, освіта є систематичною та послідовною формою комунікації, спрямованою на навчання [219]. В. Ягупов зауважує, що поняття «освіта» має зміни як у понятті, так і у змісті, охоплюючи всі чинники, що сприяють становленню світогляду особистості, професійних знань, навичок і вмінь. Це може бути заздалегідь уже сформована визначена кількість знань. Освіта є комплексом знань, навичок, поглядів, ідеалів, інтелектуальних здібностей і рівня практичної готовності, які формуються через цілеспрямований процес навчання та виховання [391]. Погоджуючись із цією думкою, вважаємо за доцільне проаналізувати значення й сутність поняття «виховання» для повноцінного і правильного трактування та розмежування категорій «освіта» і «виховання».

В. Ягупов надає авторське визначення категорії «освіта» і пропонує її розглядати водночас як процес набуття учнями конкретних систематизованих знань, навичок і вмінь, а також формування наукового світогляду, розвиток моральних та інших якостей і розкриття творчого потенціалу та таланту [391].

У теорії навчання поняття «освіта» може застосовуватися у трьох різних контекстах:

1. Як послідовні дії підготовки розумового розвитку учня для життя в суспільстві, за допомогою засвоєння структурованих знань і формування на їхній основі навичок, умінь і світогляду, освіта може бути визначена як

«процес включення людини в соціум, в комплексний світ природи, який охоплює живу і неживу складову».

2. Як результати навчання та рівень освіченості, які визначаються через внутрішній стан особистості, яка має потребу у вивченні нового, здобутті знань, розвитку навичок і вмінь, а також участі у створенні матеріальних і духовних цінностей і наданні допомоги співгромадянам, та можуть бути благодійниками.

3. Як сукупність навчально-виховних орієнтацій важливу роль відіграє категорія «становлення» у контексті формування образу «я» особистості в учнівському середовищі [391].

О. Рогова зазначає, що поняття «освіта» є доволі різноплановим, а тому її можна розглядати з різних поглядів: як і освітньо-виховну діяльність дорослих щодо нового покоління, і процес неперервного особистісного зростання, і результат освітньо-виховного процесу в конкретній змістовній лінії чи в його багатовимірності [309].

Загалом, на нашу думку, освіту необхідно розглядати як процес і наслідок вивчення людиною структурованих знань, умінь і навичок, розвиток інтелектуальних та емоційних чинників, формування світогляду та інтересів у пізнавальній сфері.

Вважаємо за доцільне розглядати категорію «освіта» з позиції трьох найбільш актуальних визначень і трактувань, зокрема:

- 1) сукупність необхідних знань, які потрібні для нормального існування в суспільстві;
- 2) певні знання, які здобуті у процесі навчання з певних предметів і дисциплін;
- 3) як підвищення рівня вже отриманих знань і підвищення їхнього засвоєння.

Важливе значення має науково-методологічний аналіз освіти О. Биковської, яка розглядає її у двох основних аспектах: освіта в ролі складової цивілізаційної системи та її зв'язок з історичним розвитком і

цивілізацією; освітня система: її особливості та організація. Освіта, як підсистема та складова цивілізаційної системи, завжди була взаємопов'язаною з цивілізаціями. Цивілізації впливали на освіту і, водночас, освіта впливала на цивілізації. Система освіти, як складова цивілізаційної системи і система на рівні підсистеми, виявляє різні зовнішні ознаки та характеристики. За своєю природою освіта є соціальною системою або системою соціального спрямування, взаємодію якої визначено історико-культурними та соціально-економічними умовами [62].

Варто погодитися, що освіта має тісний зв'язок як із людиною, так і з державою. О. Євтухова зазначає, що освіта сприяє швидкому розвитку та формуванню індивіда як особистості, сприяє становленню її духовних, світоглядних, ціннісних орієнтацій і моральних принципів. Освіта – це наслідок досвіду і виховання, який виражається у всебічному розвитку особистості. Освічена особистість гармонійно розвивається фізично і духовно, є активним учасником громадського життя з високими моральними ідеалами, вираженим естетичним смаком і різнобічними матеріальними та духовними потребами [117]. Освіта – це процес впливу на інтелектуальний розвиток і морально-духовне становлення особистості, зокрема набуття знань і цінностей через виховання і самоосвіту [317].

На думку М. Курко, у сучасних умовах освіта є значущим чинником для розвитку духовної культури українського народу і реставрації інтелектуальних і продуктивних ресурсів суспільства. Вона є гарантом громадянського миру та перспективного успіху у зміцненні та утвердженні авторитету України як незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, що має повні права в європейській і світовій спільноті [183].

Освіта як соціальний інститут зобов'язана забезпечувати належну та вчасну підготовку громадян для їхнього успішного і повноцінного функціонування в суспільстві. Для розуміння природи та особливостей освіти важливим є визначення її характерних особливостей, серед яких можна виокремити такі:

- функції вчення і виховання спрямовані на задоволення соціально важливих потреб;
- характер навчальних установ, їхня специфіка в управлінні та місце в суспільстві;
- категорія індивідів, що відповідає за професійне забезпечення сфери освіти та їхнє положення в суспільстві;
- спеціальні норми та інструменти, що контролюють діяльність навчальних закладів та осіб, що працюють у сфері освіти, зокрема законодавчі акти, стандарти кваліфікації та контрольні органи, які регулюють функціонування системи освіти;
- фахові методи, що використовують у педагогічній роботі;
- завдання, на які зорієнтовані;
- постійне втілення в життя процесу свідомого інтегрування в суспільство;
- конкретний зміст освіти;
- здатність освіти дієво впливати на розвиток різних психологічних аспектів особистості та формування мислення людини;
- застосування як інструменту протидії соціально недоречної поведінки;
- спрямованість освітньої діяльності на підготовку для майбутнього та активну участь у створенні передумов для його досягнення [95].

У спеціальній літературі ринок освіти науковці окреслюють як: сукупність правових, соціально-освітніх, фінансово-економічних, організаційно-методичних та інформаційних відносин, що складаються між освітніми споживачами та провайдерами освітніх послуг; комплекс правових, культурних, моральних та інших обмежень, які регулюють угоди, пов'язані з наданням освітніх послуг у державі [139].

Освіта є фундаментальним джерелом розвитку людини протягом усього її життя та головним чинником у формуванні її особистості, і саме тому на державному рівні здійснюється управління цією галуззю. Безперечно, що основною метою освіти вважають передавання соціокультурного спадку,

цінностей і соціального досвіду з покоління в покоління. Отже, освіта є невід'ємною і значущою складовою як розвитку суспільства загалом, так і особистого розвитку кожної людини.

Загалом освіта закладає фундамент постійного розвитку науки, культури та стандартів суспільного життя. Вона є необхідною для формування людських ресурсів, і відсутність компетентного управління освітою становить загрозу безпеці держави, суспільства та індивіда, оскільки зниження освітнього рівня населення призводить до погіршення якості людських ресурсів і інтелектуального потенціалу суспільства [219]. Можна зауважити, що подальше майбутнє правової України не можливе без усебічного розвитку освіти. Якісна освіта допомагає суспільству формувати нові цікаві ідеї та створювати новітні технології.

У сучасних уявленнях освіту розглядають як процес впливу на індивіда для засвоєння узагальненого об'єктивного соціального досвіду, норм, цінностей тощо; як спеціальну сферу соціального життя; унікальну систему, своєрідний соціокультурний феномен; як основну характеристику етносу, суспільства, людської цивілізації, методів збереження та зростання; як нероздільну цілісність освіти, формування та зростання, а також саморозвитку особистості; як підтримання культурних стандартів із фокусом на майбутньому стані культури; як соціокультурний організм, що сприяє економічному, соціальному і культурному розвитку та покращанню суспільства; як рівень загальної культури та освіченості людей [323].

Освіта впливає на життєдіяльність сучасного суспільства та має великий вплив на економіку порівняно з іншими галузями промисловості. Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що поняття «освіта» може вміщувати в собі багато значень і розуміти її можна по-різному. Проте можемо визначити схожі риси: освіта є фундаментом для формування особистості, світогляду, ціннісних орієнтирів, надає духовні, соціальні, моральні і культурні цінності особистості, розвиває інтелектуальні здібності та здійснює виховну функцію.

Аналізуючи та вивчаючи це питання, вважаємо за доцільне звернутися до наукових напрацювань зарубіжних дослідників і науковців та проаналізувати літературу стосовно поняття «освіти» та його значення і цілей. Ж. Мануель зазначає, що з погляду номінального визначення освіта пов'язана з діяльністю, вона полягає переважно в тому, щоб набути складових поведінки, яка надасть освітянам можливості обирати, залучати, вирішувати, реалізовувати свій особистий життєвий проєкт і будувати себе за допомогою аксіологічного досвіду, щоб дати відповідь на вимоги, які можуть виникати в кожній ситуації відповідно до можливостей.

З погляду номінального визначення і діяльності можна стверджувати, що освітня діяльність є «навчальною», тому що її кінцевою метою є навчати.

Щодо пізнання освіти, корисно розрізняти два типи освіти (цілі): внутрішні цілі, тому що вони визначаються в системі та їхнім змістом є знання про освіту в сенсі технічних рішень, і зовнішні цілі, оскільки, незважаючи на те, що вони визначаються в системі за допомогою цінних знань про виховання, їхній зміст є соціокультурним і практично узаконеним як благо для освіти в конкретному суспільно-історичному місці і момент у сенсі практичного (морального і політичних) рішень [15].

У нинішній вітчизняній педагогічній науці існують різні підходи до визначення та розуміння змісту освіти, які походять із минулого, а саме з теорії формальної і теорії матеріальної освіти. Одна з концепцій змісту освіти розглядає його як базові підстави для вивчення наук у школі, проте вона обходить увагою такі важливі аспекти особистості, як здатність до креативності, вміння вільно обирати, а також порядне ставлення до оточення. Ця концепція полягає в тому, щоб закласти необхідні здібності в людини для навчання та праці, але ці навички не роблять цю людину повністю самостійною в незалежному житті в соціумі. Тобто можемо зауважити, що в людину закладають необхідні здібності, які формують особистість.

Другий підхід на зміст освіти розглядає його як сукупність наукових знань, практичних умінь і навичок, а також світоглядних і морально-

естетичних ідей, які повинні вивчити учні протягом навчання. Ця концепція має на меті передання особі основи необхідних знань, тобто той мінімум, який обов'язково повинна опанувати людина. Цих знань має бути достатньо людині для того, щоб адаптуватися в соціумі і задовольняти свої основні побутові та моральні потреби.

Розглядаючи це питання, вважаємо за потрібне розглянути аспект, пов'язаний з історією, що визначає сутність освіти.

Основні концепції формування змісту освіти виникли наприкінці XVIII – на початку XIX століття і поділяються на матеріальну та формальну теорії. Перша з них також відома як теорія дидактичного матеріалізму або енциклопедизму. Представники цієї концепції, серед яких Я. Коменський [152], підкреслювали, що головною метою навчання є передання учням максимального обсягу знань із різних галузей науки.

Славетні педагоги XIX століття надавали перевагу матеріальній теорії формування освітнього змісту. Енциклопедична модель була активно використовувана у престижних закладах освіти Європи, таких як класичні гімназії. На сьогодні також є однодумці, які підтримують ідею цієї концепції.

На відміну від енциклопедизму, формальна теорія формування змісту освіти, також відома як дидактичний формалізм, розглядає процес опанування знань як засіб для розвитку якостей і спонукання дітей до зацікавленості. Тому основним критерієм під час вибору навчальних дисциплін повинний бути їхній потенціал для розвитку учнів, і цей потенціал найбільше виявляється в математиці і класичних мовах. Теоретичною базою дидактичного формалізму є ідея спрямувати знання і вміння, отримані в одній галузі діяльності, в іншу.

Прихильником дидактичного формалізму був Геракліт, який вважав, що «багато знань не збагачує розум». Таку ж саму позицію обстоював Цицерон. У Новий час теорію дидактичного формалізму, що має за основу філософію І. Канта та неогуманізм, запропонував І. Песталоцці, на думку якого головною метою навчання повинно стати формування «правильності мислення учнів,

або формальна освіта». Аналогічні переконання відзначав у праці «Посібник для німецьких вчителів» (1835) німецький науковець А. Дістервег.

Представники формальної теорії формування змісту освіти відзначили важливість розвитку учнівських здібностей і інтересів, а також уваги, пам'яті, уяви, мислення та інших аспектів. Недолік цієї теорії полягав у тому, що навчальні програми найбільш увагу приділяли математиці та класичним мовам. Проте подібно до того, як вивчення фактів (об'єктів, подій і явищ) впливає на розвиток мислення, так само розвиток мислення визначає можливість учня засвоювати фактичні знання. Ця взаємопов'язана діалектична залежність не була належно усвідомлена ані прихильниками енциклопедизму, які розглядали навчання з погляду змісту, ані прихильниками формалізму, які надавали перевагу суб'єктивно-процесуальному аспекту. Обидві теорії були предметом ретельного наукового оцінювання соціолога К. Ушинського. Він висловлював твердження, що «формальний розвиток не є істотною ознакою, оскільки розум розвивається лише через активне вивчення реальних знань». К. Ушинський поклав початок у педагогіці поширенню ідеї досягнення єдності матеріального і формального підходів до визначення змісту освіти [125].

Вивчаючи це питання, хочемо підтримати думку К. Ушинського, вважаємо що об'єднання цих двох підходів і є змістом освіти. На нашу думку, розвиток гнучкості розуму, який просуває формальний підхід, є важливим і необхідним. Але повинен бути подальший розвиток особистості, тобто більша кількість знань і різноманітність їх не нашкодить людині, а, навпаки, надасть більшої можливості пізнати себе і знайти своє місце в соціумі та приносити користь людям і державі.

Вважаємо за необхідне проаналізувати наукові погляди щодо поняття «зміст освіти». Р. Петерс змістом освіти вважає педагогічно-адаптовану систему знань, навичок і умінь, а також досвід творчої активності та формування емоційно-вольового ставлення, що має на меті створити можливість формування всебічно розвинутої особистості, яка буде готова до розбудови, збереження і розвитку матеріальної та духовної культурної

спадщини суспільства [25]. Зміст освіти орієнтований на особистість, спрямований на розвиток інтегральної особистості, зокрема її природних особливостей, таких як здоров'я та здатність до мислення, відчуття і діяльність; соціальні характеристики, такі як громадянська активність, роль у родині і трудова функція; і аспекти, які стосуються культурного розвитку, такі як свобода, гуманність, духовність і творчість [125].

С. Гончаренко дає таке визначення змісту освіти, що являє собою комплекс знань, умінь і навичок, розвиток яких сприяє розумовому і фізичному розвитку учнів, формуванню їхніх основних наукових, світоглядних і моральних цінностей, а також адекватної поведінки та підготовки до подальшого життя та професійної діяльності. Зміст освіти визначено такими принципами: всебічність; зв'язок із життям і практикою; диференціація; систематичність і зв'язок між навчальними предметами; доступність до навчання учнів; урахування національної культури і виробництва [89].

Я. Каменський у змісті освіти вважав, що потрібно дотримуватися в навчанні послідовного і поступового накопичення знань, наслідуючи дидактичні принципи: «від конкретного до абстрактного», «від загального до часткового» і «від відомого до невідомого», щоб забезпечити більш повне засвоєння системи знань учнями, уникнувши фрагментарного набору фактів. М. Ярмаченко зміст освіти вбачав у тому, що, готуючи людину майбутнього, принципово важливо сформулювати в неї вміння орієнтуватися в галузях наук, самостійно знаходити головне: у науковій літературі і не тільки, довідниках, енциклопедіях тощо [240].

О. Паламарчук вважає змістом освіти вміння мислити, якому вчить школа. У своїй праці «Школа вчить мислити» він надає логіко-дидактичну класифікацію основних способів розумової діяльності, що використовуються під час виконання будь-яких завдань [236]. С. Гончаренко дає ще одне визначення змісту освіти: «...основним фактором навчального процесу, що становить фундамент для досягнення його соціальних цілей, є загальні

досягнення в різних сферах життєдіяльності суспільства, залучених до освітнього процесу». Науковець сформулював педагогічні умови до змісту навчання; зміст освіти має бути орієнтованим на здобуття головної мети виховання, яка полягає у формуванні гармонійно розвиненої та активної особистості, громадянина України, і він повинен ґрунтуватися на наукових принципах [89].

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що під змістом освіти йдеться про комплекс знань, умінь і навичок, за допомогою яких закладаються основоположні та життєво необхідні знання, формуються основи поведінки, самоорганізації та адаптації в соціумі.

Розглядаючи особливості надання освітніх послуг в Україні, варто звернутися до Конституції України, у ст. 53 [159] зазначено «Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам». Закон України «Про освіту» у ст. 3 також містить положення, що «Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України» [286].

Один із головних принципів освіти закріплений у Законі України «Про освіту», статті 6 та 4, і полягає в такому: «можливість отримання освітніх послуг для всіх громадян, всіх їх різновидів та типів, які надаються державою». Держава забезпечує доступність дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти безкоштовно, отже, їх можна вважати суспільним благом [286]. Але на практиці вища освіта не для всіх надається на безоплатній основі, є певний відсоток, інші мають можливість здобути її за контрактом.

Починаючи досліджувати особливості надання освітніх послуг, потрібно розглянути поняття «послуга» загалом. Відповідно до цивільного законодавства послуга – це результат господарської діяльності, необхідний для реалізації, тобто проведення комерційної операції підприємства – суб'єкта підприємницької діяльності, який передбачає передання права власності на послуги іншому суб'єкту підприємницької діяльності в обмін на відповідну суму коштів або боргові зобов'язання [346]. У статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [277] товар визначено як будь-яку продукцію, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатного передання). Майже ідентичне положення міститься у статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [275]: «товар – будь-який предмет господарського обороту, в тому числі продукція, роботи, послуги, документи, що підтверджують зобов'язання та права (зокрема цінні папери)». Можна дійти висновку, що законодавець послугу вважає різновидом товару. Це можна пояснити необхідністю забезпечення єдності термінології в конкретних правовідносинах [101].

Юридична наука визначає поняття послуги як окремий аспект правових відносин і, водночас, розглядає її як форму підприємницької діяльності, що визначено економічною доцільністю, систематичністю і відповідністю правовим нормам. Натомість економічна наука розглядає послуги як особливий тип товару, що має конкретні особливості, зокрема їхню нематеріальну та нерухому природу як результат людської активності [354]. У сучасних державах доступна широка гама різноманітних послуг, зокрема послуги у сфері зв'язку та інформації, медичні послуги, соціальні послуги, аудиторські, юридичні, послуги у сфері туризму, готельні, комунальні, спортивні, оздоровчі, санаторно-курортні послуги та багато інших. Надання послуг на сьогодні є однією з найбільш перспективних галузей економіки, що активно прогресує. Термін «послуга» закріплений у правових актах, зокрема тих, що стосуються сфери освіти [250].

Л. Мельник надає таке визначення «послуги» як виду діяльності, процесу, у межах якого не виникає нового матеріального продукту, що раніше не існував, але відбувається зміна якості вже наявного продукту. Ці блага надаються не у вигляді конкретних речей, а через здійснення конкретних послуг, що призводить до бажаного результату [201].

В. Мілаш відмічає, що в послугі розглядають: специфіку економічних стосунків на етапі обміну; вигляд результату трудової діяльності, що становить основу для виникнення виробничих відносин (форму споживчої цінності); предмет, об'єкт громадських прав; діяльність, яка не спрямована на виготовлення предметів (а замість цього може містити в собі їхнє відновлення або ремонт), але водночас утворює вартість, що може бути використана, можна охарактеризувати як «невиробничу, але споживчу діяльність» [203].

Під терміном «послуга», за І. Жилінковою, йдеться про «конкретне нематеріальне добро, що одна особа (виконавець) надає, а інша особа (замовник) споживає під час виконання визначених виконавцем дій або проведення конкретної діяльності» [370]. Згідно з висловленою думкою А. Рум'янцева та Ю. Коваленка «послуги» визначаються як вид діяльності, робіт, під час виконання яких не виробляється новий матеріальний продукт, такий, якого раніше не було, але відбувається покращання якості вже наявного продукту [312].

Т. Боголіб визначає категорію «послуга» як економічну і розглядає її як використання не лише корисних атрибутів споживчої цінності, а також корисного впливу. Під час користування послугою споживач цікавиться не лише самим об'єктом, якщо такий існує, але також корисною дією, яку вона чинить. Послуги, які надаються у сфері освіти, виникають унаслідок зусиль, спрямованих на надання їх споживачам. Ці різновиди праці, з одного боку, сприяють збільшенню частки духовних споживацьких благ у суспільстві, з іншого – самі є об'єктом споживання, але не можуть бути використані для розширення виробництва [65].

В. Резнікова розглядає категорію «послуга» у широкому й вузькому розуміннях. У широкому – науковиця трактує її як будь-яку діяльність, спрямовану на створення гарного враження, яка може виявитися в матеріальних об'єктах і водночас залишатися поза об'єктивним сприйняттям, полягає у виконанні конкретних дій. У вузькому розумінні категорія «послуга» трактується як виконання робіт, що призводить до виникнення корисного результату, який не може бути фізично вимірний або матеріально поданий у реальному світі [308].

На наш погляд, доцільним є трактування «послуги» у широкому розумінні, оскільки вона має не тільки матеріальну цінність, а й цінність в ідеї та її призначенні. Для нашого дослідження вона має в собі цінність у нематеріальному плані, а з боку її мети і призначення та результату, який вона дає соціуму. А це нові знання, ідеї, мотивації, розвиток особистості в духовному та соціальному сенсах. У контексті нашого дисертаційного дослідження актуалізується питання детального дослідження та аналізування категорії «освітня послуга». Знаходимо закріплення на законодавчому рівні в Законі України «Про освіту». Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 1 «освітня послуга» – це комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість і спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання [286].

На підставі закріплення, наданого законодавицею В. Бесарабчик, було виокремлено основні ознаки освітньої послуги, зокрема такі: інформацію подає суб'єкт освітньої діяльності; такий суб'єкт виконує набір дій, визначених законодавством, освітньою програмою або угодою; здобувач освіти досягає конкретних результатів навчання [60].

За Т. Оболенською, освітня послуга являє собою унікальний продукт, який впливає на формування цінностей і задоволення потреб людини у здобутті специфічних знань, досвіду і вмінь для подальшого використання в професійній діяльності [220]. М. Блумберг має думку, що освітні послуги – це

не суспільні блага, і це можна підтвердити різними аргументами, які свідчать про те, що освітні послуги не мають головних характеристик, властивих суспільним благам, до яких відносять невиключність, коли практично неможливо обмежити доступ споживачів до такого блага, і коли збільшення кількості споживачів цього блага не призводить до зменшення користі, яку кожен з них отримує [1].

В. Александров указує на те, що освітня послуга являє собою організований процес навчання, спрямований на набуття необхідних знань, навичок і вмінь. Це специфічний інтелектуальний продукт, який надає одна сторона, що організовує і забезпечує навчання, та одночасно здобуває інша сторона, яка може бути учнем, контролером якості послуги і платником [47].

Освітні послуги як процес і результат визначає в роботі С. Багдік'ян як постійний і цілеспрямований процес передання та набуття знань, інформації, майстерності і навичок, а також як результат інтелектуального, цивілізованого, духовного та соціально-економічного розвитку суспільства і держави [53].

І. Світлак зазначає, що освітня послуга – це визначена законом або договором стандартизована дія / комплекс суб'єкта освітньої діяльності (постачальника послуг), зорієнтовані на задоволення потреби споживача послуги в нематеріальних благах, таких як компетентності, які містять у собі знання, уміння, досвід, методи когнітивної діяльності, погляди та цінності. Ця послуга може бути надана як безоплатно, так і на платній основі, відповідно до вимог закону [319].

Ю. Долиняк зазначає, що освітня послуга – це продукт різноманітної діяльності (педагогічної, виховної, наукової, організаційно-управлінської), який надають діячі сфери освіти для задоволення освітніх потреб окремих осіб і суспільства загалом. Освітня послуга – це результат, що перетворюється на робочу силу під час реалізації, і її якість залежить не лише від наданих послуг, а також від якості та кількості власних зусиль, витрачених під час користування нею [110].

Наявність плюралізму у трактуваннях категорії «освітні послуги» можна охарактеризувати як суму засвоєних знань і обсяг інформації, що передає індивідуум, або як результат і вид діяльності, спрямованої на здобуття освіти. Також це може бути розглянуто як економічну категорію, що відображає «складні економічні відносини у сфері освіти» [68]. Зважаючи на значну кількість трактувань дефініції, зазначаємо необхідність виділення основних особливостей освітніх послуг. По-перше, це продукт, інформація, результат або суспільні блага, які отримує особа. По-друге, мають спільні ознаки: одночасне надання та споживання, незбереженість. По-третє, притаманні особливі функції: контроль за якістю надання освітніх послуг, взаємозв'язок із тенденціями ринку праці, активна участь здобувачів у процесі навчання, наявність у закладах освіти, тісно пов'язаних з основним видом їхньої діяльності, додаткових послуг, які збільшують цінність закладів освіти.

На підставі виокремлених особливостей П. Скок доходить висновку, що освітня послуга означає процес розвитку компетентностей (ерудиції, вправності, досвіду та хисту) особи як активного учасника суспільно-економічних процесів із метою виправдання її потреб [333].

Вітчизняні фахівці в галузі економіки вбачають, що поняття «освітня послуга» охоплює різні компоненти: опис основної послуги, яка містить навчальну та виховну програму; послуга у практичному виконанні охоплює такі аспекти: якість навчання та викладання навчальних програм, ідентифікацію бренду (назва закладу освіти та його репутація) та додатковий сервіс (наявність гуртожитку, їдальні, спортивного комплексу, туристичних баз та інфраструктурних можливостей); застосування маркетингових інструментів для допомоги (таких як стратегія ціноутворення, канали розподілу та маркетингові комунікації) [60].

Розглянувши особливості освітніх послуг, особливу увагу, на нашу думку, привертає висока вартість навчання, особливо тоді, коли в країні воєнний стан. Підтвердженням цього є опубліковані дослідження в електронному журналі «Економічна правда», де зазначено, що найдорожча

ціна за навчання на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка за спеціальністю «Право» – 227,2 тис. грн. Проведений розрахунок дозволив визначити, що навчання за спеціальністю «Право» окупились за 12 місяців, за умови працевлаштування в м. Києві [113]. Це достатньо велика сума, на нашу думку, зважаючи на особливі економічні умови, у яких сьогодні перебуває наша країна та громадяни. Висока ціна за навчання зменшує кількість охочих вступати на престижні спеціальності до провідних закладів вищої освіти України.

Послугам властиві чотири відмінні від інших товарів характеристики, які за своїм змістом властиві і для освітніх послуг:

– несприйняття на етапі придбання, послуги мають нематеріальний характер. Можливі покупці освітніх послуг мають можливість оцінити інформацію з реклами, розділити досвід і відгуки знайомих, вивчити технічну оснащеність і склад педагогічного колективу (який може стати іншим до придбання послуги), інформацію про заклад освіти, спеціальності тощо. Це допоможе зрозуміти, на що варто чекати і що можна отримати;

– недетермінованість від початку. Оскільки більшість освітніх послуг надається особисто, ця риса також стосується їхнього надання. Але варто відзначити винятки, такі як дистанційне навчання;

– непостійність якості. Якість освітніх послуг залежить від якості їхнього надання як із боку постачальника, так і з боку споживача. Завдяки наявності людського чинника той самий викладач може провести лекцію, яку сприймуть по-різному. Рівень кваліфікації викладачів може зростати чи, навпаки, зменшуватися, а також може відбуватися зміна складу викладачів, і це все впливає на якість освітніх послуг;

– втратність. Послуга існує лише в процесі її придбання та користування, не маючи попереднього і подальшого існування. Відповідно до думки Т. Мінакова, небережуваність освітніх послуг має два аспекти: 1) зберігання запасів послуг (ні в постачальника, ні у споживача) і їхнє подальше перепродавання не можливе. Але для освітньої послуги заздалегідь

підготовлюють інформаційний, матеріально-технічний, кадровий та інші необхідні ресурси. Отже, характеристика «незбереження» для освітньої послуги виявляється не повною мірою; 2) знання забуваються та старіють [204]. Отже, категорія «освітня послуга» є доволі багатогранною, яка розглядає повно та всебічно освітній процес.

Ринок освітніх послуг є дуже специфічним і має свої особливості. За О. Мудрою, до них відносять: різницю в рівні знань між різними учасниками, що може призводити до асиметрії інформації; нерівну доступність для всіх учасників ринку до відповідних можливостей; розвиток конкурентних відносин у галузі освіти відбувається в умовах ринкової конкуренції, зважаючи на вплив державного регулювання; незалежність закладів вищої освіти у веденні своєї діяльності, зокрема автономія у виборі фахівців і проведенні наукових досліджень; велику гнучкість попиту на освітні послуги та оперативну відповідь на зміни в попиті; ринок освітніх послуг можна організовувати, зважаючи на економічні та регіональні особливості, а також на ситуацію на ринку та специфічні сегменти цього ринку; унікальність і різноманітність наданих послуг та технологій, високий ступінь відмінності продукту, навіть за спільної спеціальності; прогресування в адаптації освіти та індивідів до нових можливостей у навчанні, переосвіті та підвищенні кваліфікації; зміни в загальному сприйнятті освіти як найважливішого чинника та основи для досягнення фінансової стабільності; розвиток недержавного сектору в освіті на всіх рівнях і стимулювання молоді обирати престижні професії [44].

Вважаємо за доцільне проаналізувати закріплене в доктринальних джерелах визначення поняття «надання освітніх послуг». Це, зокрема, діяльність підприємств, установ, організацій, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності та окремих осіб, спрямована на задоволення потреб людей, роботодавців і держави. Вона полягає в переданні сукупності знань, умінь і навичок протягом певного періоду часу або постійно [101].

Необхідно враховувати кілька додаткових особливостей:

1. У контексті останніх років, зважаючи на актуальні тенденції та інтеграцію в європейський простір, до переліку особливостей освітніх послуг потрібно віднести можливість отримувати освітні послуги в декількох надавачів, тобто академічну мобільність, яку за новим Законом України «Про вищу освіту» [258] у ст. 1 визначено як «можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладу вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами».

2. Оцінювання якості послуг ускладнюється загалом, зокрема оцінюванням перед їхнім придбанням і навіть після закінчення надання послуги.

3. Ускладненість порівняння освітніх послуг та/або провайдерів освітніх послуг.

4. Велика кількість зацікавлених сторін – здобувачі освіти, їхні батьки, представники бізнес-середовища, посередницькі установи (наприклад, служби зайнятості), держава і суспільство загалом.

5. Здатність до зміни споживчих потреб у процесі надання освітніх послуг.

6. Здатність внесення змін у зміст освітніх послуг під час їхнього надання або отримання.

7. Умови, у яких надається послуга, та інфраструктура мають велике значення для клієнта порівняно з умовами, у яких виробляються матеріальні товари.

8. Наявність і якість додаткових послуг значною мірою визначають ступінь задоволення користувачів.

9. Вразливість прав споживачів освітніх послуг у разі невисокої якості таких послуг.

10. Колаборація між провайдерами освітніх послуг із конкурентами (наукові заходи, спільні проєкти, обмін досвідом, семінари та ін.) позитивно

впливає на покращання якості наданих освітніх послуг і, відповідно, це влаштовує клієнтів [204].

Констатуємо, що надання освітніх послуг має низку особливостей, які дуже добре характеризують принцип роботи закладів освіти. Особливо в умовах воєнного стану гарна можливість для студентів і викладачів отримати нові знання за допомогою академічної мобільності. Головна характеристика освітньої послуги на ринку полягає в тому, що вона надається і споживається в один і той же самий час. Отже, на ринку освітніх послуг товаром є компетенції, навички і знання, які пропонують виші, коледжі, училища, безпосередньо викладачі та інші учасники ринку. Взаємодія між постачальниками освітніх послуг і їхніми споживачами у сфері освіти відбувається за допомогою укладення угод, які передбачають обмін [189]. Підвищення ролі громадянського суспільства в межах впровадження освітньої політики відбувається за допомогою впровадження механізмів консультації з представниками громадськості та незалежними експертами з питань освіти. Також створюється система управління освітою, у межах якої недержавним організаціям і приватному сектору надають певних державних управлінських і політичних обов'язків у галузі освіти. Основним напрямом поліпшення ринку освітніх послуг є децентралізація та регіоналізація освіти, що ґрунтується на аналізі її складності та врахуванні особливостей різних регіонів та інтересів місцевих громад під час визначення методів управління, проведення реформ і фінансового забезпечення [110].

Етап активного надання освітніх послуг складається із трьох підетапів [239]:

- опанування має тісний зв'язок з активними агітаційними рекламними заходами, які мають на меті проінформувати про нові освітні послуги якомога більшу кількість людей. Ці заходи привертають увагу людей і через це попит зростає та збільшується кількість продажів;

- нерівномірність поширення освітніх послуг має залежність із їхньою популяризацією, розповсюдженням і використанням копій через широке коло

користувачів. Обсяги продажів збільшуються і досягають свого пікового рівня. Зазвичай рівень конкуренції також підвищується;

– консерватизм належить до придбання освітньої послуги з такими характеристиками, як стійкість, незмінність функціонування її компонентів і стабільність. У кінцевому підсумку це може призвести до морального застою освітніх послуг. На ринку вже існує велика кількість пропозицій і конкуренція дуже жорстка. Для збереження або збільшення попиту потрібно інвестувати в інтенсивний маркетинг та актуальну рекламу або збільшити конкурентні привілеї [333].

Система забезпечення якості має охоплювати всі етапи життєвого циклу освітніх послуг. Відповідно до міжнародних стандартів цей цикл містить у собі різні компоненти, які спільно називають «якість у циклі» [138].

На думку Т. Ящук, повноцінний ринок освітніх послуг почав формуватися порівняно недавно і тому виникають проблемні питання його функціонування. Насамперед це залежить від стану конкурентного середовища. Можемо спостерігати деякі перепони щодо вільного вступу на ринок провайдерів освітніх послуг, оскільки воно обмежене бюрократизованим процесом видання ліцензій та акредитації спеціальностям, безпосередньо підготовки і закладу освіти загалом. Однак навіть за цих умов вищі заклади освіти всіх типів і форм власності здебільшого здобувають вигідну позицію на ринку освітніх послуг, змагаючись один з одним [179].

Ще одним значущим напрямом у розвитку ринку освітніх послуг в Україні є відсутність «ідеальної» конкуренції між постачальниками і споживачами. Зокрема приватні заклади вищої освіти мають конкуренцію з державними стосовно цін на навчання. Формування ціни за навчання здійснюється обов'язково з урахуванням закону вартості, попиту та пропозицій. Водночас державні вищі заклади освіти мають включати у вартість навчання студентів-контрактників кошти, які вони не доодержують за студентів, оскільки ті навчаються за коштом державного бюджету.

З урахуванням цього плата за ідентичні освітні послуги у приватних закладах вищої освіти зазвичай менша.

Ще однією перепоною є доступ до вищої освіти з урахуванням соціального становища населення. Ця ситуація виявляється в тому, що можливість бути покупцем освітніх послуг на ринку доступна лише переважно для дітей із родин із вище ніж середнім і високим рівнем доходу [80]. Діти з менш забезпечених сімей не можуть придбати освітні послуги через відсутність фінансових ресурсів, і водночас вони не можуть скористатися можливістю безкоштовної освіти, оскільки їхній рівень знань зазвичай нижчий, і вони не можуть взяти участь у репетиторських курсах чи підготовчих програмах. Отже, діяльність ринку освітніх послуг сприяє утворенню різниці в суспільстві за рівнем освіти і визначає фундамент для подальшої різниці за рівнем доходу [360].

Однією з проблем є тенденція, яка полягає в тому, що вигода від здобутих компетенцій, знань і навичок спрямована на того, хто безпосередньо наймає робочу силу, а не на випускника. Також у разі, коли випускник навчався за коштів державного бюджету і йде на роботу в недержавне підприємство або організацію, держава зазнає втрати коштів [395].

З урахуванням проведеного в цьому підрозділі дослідження, починаючи аналізувати поняття «надання освітніх послуг», потрібно акцентувати увагу на категорії «освіта» як філософській, що являє собою набуття базових розумових здібностей, які допомагають особі критично міркувати, та формує основоположні цінності. Освіта загалом – це сукупність умінь і навичок, які необхідні людині для комунікування в соціумі.

Було виокремлено, що зміст освіти полягає в тому, щоб надати особі необхідні знання, які будуть слугувати базою, без якої вона не зможе спілкуватися та висловлювати свої думки. Повною мірою підтримуємо думку представників наукової спільноти, що особа не повинна зупинятися на досягнутому, вона повинна розвивати свої вміння та навички, бути в постійному пошуку інформації та вдосконалювати її і засвоювати отримані

знання. Послуга – це діяльність, спрямована на отримання матеріального або нематеріального блага, надається, зазвичай, під час виконання певної діяльності. Проведений аналіз дозволяє надати визначення, що освітня послуга – це діяльність, спрямована на надання знань із певної галузі знань, після здобуття і засвоєння яких особа зможе в подальшому використати їх у своїй професійній діяльності.

На нашу думку, доцільно виокремити такі характеристики освітніх послуг: академічна мобільність; велика кількість осіб, які зацікавлені в отриманні навчальних послуг; різні умови надання та отримання освітніх послуг; забезпечення якості освіти та надання таких послуг; конкурентність у діяльності закладів освіти. Отже, надання освітніх послуг потрібно розглядати в контексті діяльності закладів освіти, які за допомогою встановлених прийомів і методів відповідно до стандартів надають освітні послуги з певних галузей знань, опанувавши які особа набуває кваліфікаційних навичок і може реалізувати себе як спеціаліст у певній сфері соціального життя.

1.3. Правові засади регулювання у сфері надання освітніх послуг та місце адміністративно-правового регулювання

Розвиток освіти у правовій державі є пріоритетним напрямом у державній політиці. Правове регулювання є дуже важливим у процесі провадження освітньої діяльності. На думку більшості науковців, на сьогодні існують проблеми в законодавчому забезпеченні освітянської сфери, що значно впливає на ефективність діяльності системи освіти загалом і негативно впливає на соціально-економічний прогрес нашої держави зокрема.

Конституційне право громадянина на освіту забезпечують органи державної влади, які саме і слідкують за реалізацією цього права та повністю сприяють його дотриманню. Створення передової та актуальної законодавчої та нормативно-правової бази освіти є одним із головних чинників, які сприяють забезпеченню реалізації прав громадян на освіту. Важливим на

сьогодні є розроблення нової, актуальної та дієвої законодавчої бази в галузі освіти, дотримання своєчасних змін і доповнень у чинні нормативно-правові акти та використання на практиці чинних законів – першочергове надважливе і відповідальне завдання для держави. На сьогодні вже ухвалено велику кількість актів на різних рівнях державних органів, які мають на меті забезпечити професійне та ефективне правове регулювання освітньої сфери.

Вважаємо за потрібне розглянути позиції окремих науковців щодо визначення терміна «правове регулювання», який часто використовують у юридичній літературі, що є добре дослідженим. П. Рабінович визначає його застосуванням державних органів за допомогою використання різних юридичних інструментів для впливу на суспільні відносини з метою їхнього впорядкування, закріплення, захисту та розвитку [303]. За А. Комзюком, правове регулювання визначається як унікальний вплив, який реалізовується через право як специфічний інституціональний регулятор. У цьому контексті правове регулювання виявляє цілеспрямований, організований і результативний характер та реалізується за допомогою комплексної системи інструментів, які на практиці відображають сутність правових норм як регулятивного інституту управління [153].

А. Ярош під час вивчення цього питання зазначає, що важлива роль належить правовому регулюванню освіти, оскільки воно являє собою головний механізм впливу держави на індивіда під час навчання [394]. Погоджуємося з цією думкою, тому що нормативно-правові акти встановлюють правила поведінки, яких необхідно дотримуватися для злагодженої роботи всієї освітньої системи.

О. Скакун розкриває правове регулювання як процес, який виконує держава за допомогою правових норм і інструментів для організації та контролю суспільних відносин, їхнього закріплення в юридичній формі, а також для забезпечення їхньої охорони і подальшого розвитку. Правове регулювання має вплив на поведінку осіб під час використання ними своїх прав у сфері освіти, оскільки цей вплив здійснюється через застосування

правових норм і інших юридичних інструментів, що закріплені державою в законах і нормативно-правових актах [330, с. 240].

Правове регулювання освітньої сфери в Україні являє собою комплекс правових інструментів, які використовує держава для впливу на правові відносини в галузі освіти, основною метою якого є забезпечення вільного врегулювання інтересів різних учасників [300].

В. Селіванов і Н. Діденко виділили структуру правового регулювання, яка визначається, передусім, засобами та прийомами регулювання. Усі галузі права використовують власний метод або комбінацію методів правового регулювання. У теорії правового регулювання розрізняють два методи впливу з погляду права:

– метод децентралізованого управління, що ґрунтується на узгодженні мети та інтересів у суспільних відносинах і використовується у сфері галузей приватного права;

– метод фокусування, обов'язкового регулювання, що ґрунтується на відносинах підпорядкування між учасниками суспільних відносин і застосовується в галузях публічного права [321].

Це властиво адміністративно-правовому регулюванню, але об'єкти регулювання та юридичні засоби, які використовуються, можуть відрізнитися, але завжди в контексті адміністративно-правових заходів [154]. Такої думки дотримується і А. Ярош, додаючи, що різниця між цими поняттями полягає ще в межах впливу, які є вужчими та спрямованими на конкретне коло суб'єктів [394].

Н. Бортник і В. Заросило визначають, що адміністративно-правове регулювання вважають поступовим процесом застосування адміністративно-правових засобів із метою вдосконалення цілей контролю над поведінкою учасників суспільних відносин [2]. В. Бевзенко зазначає, що адміністративно-правове регулювання можна описати як виокремлену галузь загального правового регулювання, що виникає з нього [57, с. 163]. В. Разводовський визначає адміністративно-правове регулювання як сукупність методів

правового регулювання з перевагою обов'язків і заборон. Така сукупність формується за допомогою наділення учасників правовідносин суб'єктивними юридичними правами, обов'язками через формулювання та закріплення в конкретних нормативних актах завдяки правотворчій діяльності уповноважених органів (посадових осіб) [29].

В. Теремецький зазначає, що «адміністративно-правове регулювання в загальному розумінні – це регулювання суспільних відносин нормами адміністративного права у сфері державного управління в інтересах особи і держави» [31]. Зі свого боку, Н. Лях визначає цей спосіб юридичного врегулювання, який містить у собі активно-виконавчу діяльність державних органів, наділених державно-розпорядчими повноваженнями, спрямовану на нормалізацію суспільних відносин за допомогою ухвалення норм і забезпечення їхньої подальшої реалізації [19].

Адміністративно-правове регулювання освіти в Україні, яке здійснює держава, ґрунтується на принципах, закладених в основу процесу набуття особою освіти. Ці принципи можна розділити на загальні, які закріплені в законодавстві і є необхідними та невід'ємними в процесі здобуття освіти, наприклад, такі як демократизм, гуманізм, взаємоповага між націями, та спеціальні, до яких належать конкретні адміністративно-правові принципи, тому що набуття громадянами освіти взаємопов'язане у відносинах «держава і громадянин» безпосередньо з адміністративно-правовими відносинами.

Наведемо кілька визначень поняття адміністративно-правового регулювання, які дають окремі вчені. Відповідно до поглядів авторського колективу підручника «Адміністративне право України» адміністративно-правове регулювання – це пряий вплив норм адміністративного права на суспільні відносини задля гарантування прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також нормального функціонування громадянського суспільства та держави за допомогою адміністративно-правових засобів [39].

І. Шопін визначає адміністративно-правове регулювання як систему адміністративних заходів та інших правових методів, спрямований вплив на суспільні відносини, що містить у собі різноманітні адміністративно-правові засоби та інші юридичні явища, які взаємодіють для забезпечення адміністративно-правового регулювання загалом [385].

Проблема адміністративно-правового керівництва у сфері освіти пов'язана насамперед із механізмом, за допомогою якого вона забезпечується, адже, механізм правового керування – це не тільки норми права. С. Стеценко стверджує, що в адміністративному праві використовуються правові норми, які, незважаючи на свою статичність, набувають активності завдяки механізму адміністративно-правового регулювання. Досягнення якісної регуляції суспільних відносин, які належать до сфери адміністративного права, залежить від використання адміністративно-правового механізму та його складових [341].

З урахуванням зазначеного вище правове регулювання у сфері освіти – це певна сукупність правових засобів, за їхньою допомогою здійснюють вплив і регулювання суспільних відносин, у нашому разі – у сфері надання освітніх послуг. Зі свого боку, «адміністративно-правовим регулюванням у сфері освіти» пропонуємо вважати спеціальні адміністративно-правові засоби, за допомогою яких у певній установленій послідовності здійснюється регулювання поведінки учасників освітньої сфери для досягнення поставленої мети (рис. 1.1).

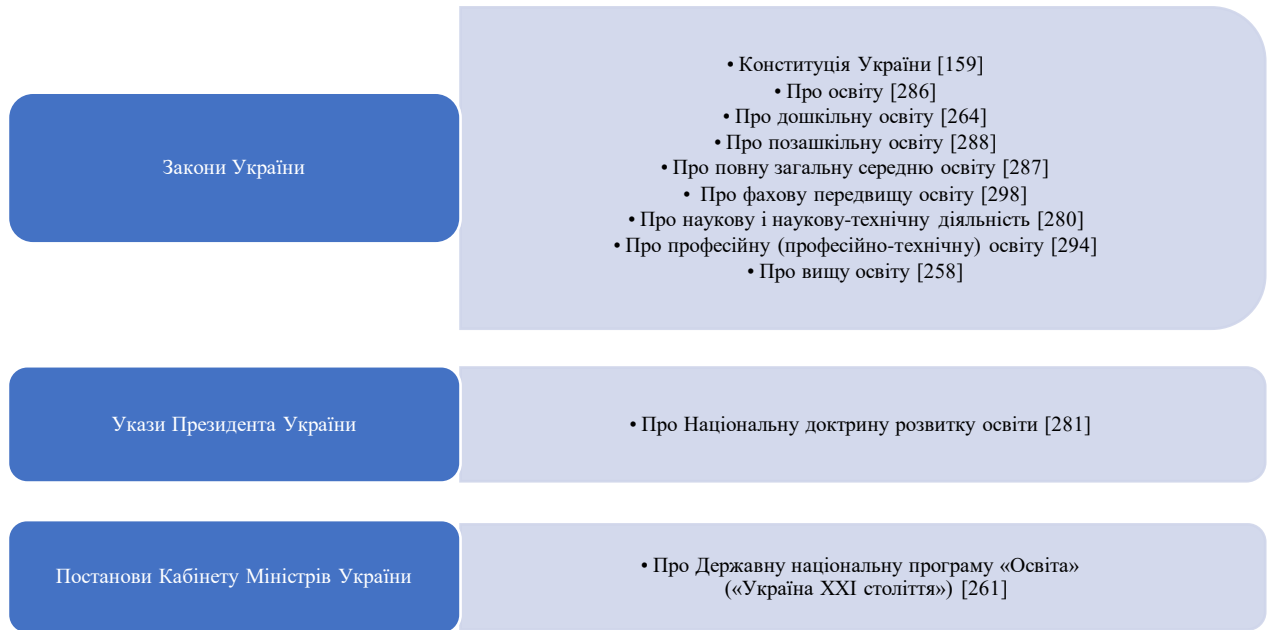

Рисунок 1.1 – Основні складові нормативної бази сфери освіти в Україні

А також допоміжними є укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, накази та інші підзаконні нормативні акти Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки і торгівлі України, Міністерства фінансів України, нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування [373].

Основні принципи юридичного врегулювання відносин, пов'язаних із наданням освітніх послуг, подано в Конституції України, у ст. 23 зазначено, що кожен громадянин країни має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо одночасно не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток особистості та право на освіту. Практичний зміст конституційного права громадян на освіту та державні гарантії його виконання викладено у ст. 53 Основного Закону, у якій зазначено, що повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і

комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій і пільг учням та студентам [159]. Отже, держава надає можливості для отримання якісного безкоштовного навчання, для цього потрібно тільки гарно здати екзамени і на конкурсній основі вступити в заклад освіти та здобути омріяну спеціальність.

Спеціалізовані нормативно-правові акти, що виникають у сфері надання освітніх послуг, можемо виділити такі: Конституція України [159], закони України «Про дошкільну освіту» [264], «Про позашкільну освіту» [288], «Про повну загальну середню освіту» [287], «Про фахову передвищу освіту» [298], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [280], Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [294], «Про вищу освіту» [258], кожен із них регулює відносини, які виникають на конкретному рівні.

Закон України «Про освіту» [286] регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти [373]. Він спрямований на стандарти європейського простору вищої освіти і містить багато положень, які слугують інтегруванню вітчизняної освіти в європейську і світову системи. Закон детально, вичерпно і багатоаспектно описує мету внутрішньої освіти та спирається на бажання України приєднатися до європейського простору. Надзвичайно важливо передбачити, щоб наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність закладів вищої освіти була невід'ємною частиною їхньої освітньої діяльності. Виділення педагогічної освіти як процесу формування компетентностей у відповідній галузі, зокрема знань психолого-педагогічних наук і практичних навичок, необхідні для навчання, виховання та розвитку особистості. Велику увагу приділено проблемам, пов'язаним із забезпеченням якості освіти загалом і вищої освіти зокрема [187].

Закон України «Про вищу освіту» [358] закріплює основні юридичні, організаційні та фінансові принципи функціонування системи вищої освіти і сприяє зміцненню співпраці між державними органами та бізнесом із навчальними закладами, дотримуючись принципів автономії цих закладів. Основна мета полягає в підготовці конкурентоздатного людського капіталу для розвитку високотехнологічного та інноваційного сектору, сприянні самореалізації особистості, задоволенні потреб суспільства, ринку праці і держави у висококваліфікованих фахівцях [373]. Важливим моментом є закладені в ньому засади, відповідно до яких державна освітня політика ставить за мету інтегрування вищої освіти України до відповідної загальносвітової та європейської систем. Особливу увагу приділено питанням забезпечення якості вищої освіти. У законі відзначено принципи автономії та самоуправління як провідні засади в керуванні закладами вищої освіти. Вимоги щодо академічної мобільності науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників, а також студентів були враховані, проте не в повному обсязі. Вимога стосовно входження системи вищої освіти України у світовий і європейський простір вищої освіти закріплена Законом як один із головних аспектів державної політики в галузі вищої освіти. Суттєво демократизовано систему управління закладом вищої освіти.

Відповідно до загальноєвропейських освітніх переваг визначено, що наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти є потрібною складовою освітньої сфери. Основною метою цієї діяльності є забезпечення взаємоінтеграції освіти, науки та виробництва. Зафіксовано вимогу, що здійснення наукової та науково-технічної роботи є обов'язковим для закладів вищої освіти, за винятком коледжів. Установлено механізми контролю як із боку держави, так і з боку громадськості в галузі вищої освіти, а також чітко визначено процедури для забезпечення прозорості та відкритості в освітній, економічній, академічній та управлінській сферах діяльності закладів вищої освіти [187].

Одним із важливих початкових кроків на шляху загальнонаціональної реформи освіти було ухвалення Першим з'їздом педагогічних працівників України Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття) [261], яка в 1993 р. була схвалена Постановою Кабінету Міністрів України. Основна мета полягає у визначенні стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та на XXI століття, створенні діяльної системи неперервного навчання і формування з метою досягнення високих рівнів освіти. Програма спрямована на забезпечення можливостей для постійного духовного самовдосконалення особистості і формування інтелектуального та культурного потенціалу як важливої цінності для нації [306]. Незважаючи на те, що Програма «Освіта» передбачає впровадження державно-громадської системи управління нею, за якої громадськість і держава є рівноправними партнерами, й досі не існує механізмів громадського контролю за діяльністю закладів освіти, звітності державних органів управління освітою перед суспільством, участі громадськості в ухваленні важливих рішень у процесах освітянської діяльності [227, с. 87]. Хоча у ст. 71 Закону України «Про освіту» зазначено поняття громадського контролю у сфері освіти та перелічено права суб'єктів громадського нагляду, але доцільно б було чітко законодавчо врегулювати механізм (послідовні дії) проведення громадського нагляду [286].

Указом Президента України було затверджено Національну доктрину розвитку освіти [281], яка окреслює систему ідеологічних намірів і поглядів на стратегію та головні напрями розвитку освіти в першій чверті XXI століття. Мета стратегії державної освітньої політики, описаної в цьому документі, полягає у створенні умов для розвитку особистості та творчої самореалізації кожного громадянина України, а також у вихованні покоління громадян, які здатні ефективно навчатися та працювати протягом усього життя. Важливим аспектом є збереження і збільшення цінностей національної культури та громадянського суспільства. Документ ставить перед собою завдання розвитку та зміцнення суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та

правової держави, розглядаючи її як невід’ємну складову європейської та світової спільноти [183].

У сфері вищої освіти програмним документом освітнього середовища стало ухвалення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Основним мірилом цієї програми будуть такі критерії ефективності в закладах вищої освіти:

- знання щонайменше двох іноземних мов – не менше ніж 75 % випускників загальноосвітніх закладів;
- Україна як держава – учасниця міжнародного дослідження якості освіти PISA має встановити мету потрапити в 50 держав-учасниць.

Суттєвий вплив на функціонування закладів вищої освіти відчувається через укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. У цьому документі затверджено необхідність таких заходів: проведення реформ у сфері вищої освіти; підтримання процесу зближення вищої освіти відповідно до принципів Болонського процесу; підвищення якості та значущості вищої освіти; збільшення рівня співпраці між закладами вищої освіти; розширення можливостей, які надаються закладам вищої освіти; активізація мобільності студентів і викладачів [217].

Дослідження аспектів правового регулювання системи освіти вказує на те, що воно відбувається у всебічному розумінні. З іншого боку, можна відзначити різні типи норм адміністративного права, такі як обов’язкові, дозвольні та рекомендаційні. Зазвичай у галузі, яка підлягає дослідженню, передусім застосовують положення, що містяться у спеціальних нормативних документах, зокрема в наказах Міністерства освіти і науки України. Ці нормативні акти визначають правила для регулювання відносин у таких напрямках:

- покращання управління системи освіти (наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Примірного статуту загальноосвітнього закладу освіти») [274];
- стандартизація змісту освіти, ліцензування, атестація та акредитація закладів освіти (Постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження

Положення про навчально-виховний комплекс «заклад дошкільної освіти – загальноосвітній заклад освіти», «загальноосвітній заклад освіти – заклад дошкільної освіти» (редакція від 04.09.2010) [272]; «Про ліцензування освітніх послуг» [278];

– гуманізація та демократизація освіти, методологічна переорієнтація підходу до навчання для всебічного особистісного розвитку, Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2025 року» [297].

Г. Чирва [373] виокремлює такі нормативно-правові акти, що впливають на регулювання освітньої сфери:

1. Конвенцію про визнання кваліфікацій із вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 1997 р.) [156]. Сторони цієї Конвенції, усвідомлюючи, що право на освіту є невід’ємною частиною прав людини, і визнаючи, що вища освіта відіграє важливу роль у накопиченні та розвитку знань, є значущим культурним і науковим надбанням, яке стосується як окремих осіб, так і суспільства загалом.

2. Конвенцію, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів (Гаага, 1961 р.) [157]. Приєднання України згідно із Законом України «Про приєднання України до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів» від 10.01.2002 № 2933-III. Вона стосується офіційних документів, що були складені на території однієї з договірних держав і повинні бути репрезентовані на території іншої договірної держави.

3. Угоду про співробітництво в галузі освіти (Ташкент, 1992 р.), але 23.03.2023 вона припинила дію для України [359]. Держави-учасниці гарантують рівні права на освіту та доступ до неї всім особам, що проживають на їхній території, незалежно від їхньої національної приналежності чи інших особистих розрізень.

4. Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 2015 р. [270], яка затверджує ліцензійні умови провадження освітньої діяльності.

5. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [289] від 2011 р., що встановлює юридичний статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, і визначає правила їхнього прибуття в країну та виїзду з неї.

6. Наказ Міністерства освіти і науки України «Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства» від 2013 р. [109]. Затверджує такі документи: порядок організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства; порядок видання іноземцям та особам без громадянства запрошень на навчання (стажування) в Україні та їхня реєстрація.

7. Постанову Кабінету Міністрів України «Питання національного інформаційного центру академічної мобільності» від 2011 р. [242]. Підтримує пропозицію Міністерства освіти і науки щодо покладення на державне підприємство «Інформаційно-іміджевий центр», що належить до сфери управління Міністерства, повноважень національного інформаційного центру академічної мобільності.

8. Наказ Міністерства закордонних справ України «Про затвердження інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном» від 2002 р. [269]. Інструкція регулює процедуру здійснення консульської легалізації офіційних документів, які були створені органами державної влади або місцевого самоврядування чи отримані від них, як в Україні, так і за її межами.

9. Наказ Міністерства освіти і науки України «Деякі питання визнання в Україні іноземних документів про освіту» від 2015 р. [107]. Визначає процедуру офіційного визнання в Україні ступенів вищої освіти, отриманих у закордонних закладах вищої освіти, а також періодів навчання, з метою забезпечення громадян правом на подальше навчання та/або виправдовування

можливості займатися професійною діяльністю відповідно до національного законодавства України [373].

Вважаємо за доцільне доповнити цей список:

– Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [280], що встановлює нормативні, організаційні та фінансові принципи функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для проведення досліджень і розвитку технологій, задовольняє потреби суспільства і держави в технологічному прогресі через співпрацю між освітою, наукою, бізнесом і владою;

– Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки та техніки» [292] щодо встановлення юридичних і структурних принципів цілісної системи створення та втілення пріоритетних науково-технічних напрямів розвитку в Україні. Також потрібно вказати нормативно-правові й підзаконні нормативно-правові акти, які прямо чи опосередковано впливають на регулювання сфери надання освітніх послуг, отже, виокремимо такі:

– Указ Президента України «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» [276], метою якого є впорядкування системи підготовки закладами вищої освіти фахівців для подальшого зайняття посад у державному і приватному секторах економіки;

– Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики» [263], що забезпечує врахування всіх потреб і вимог молоді у процесі формування та реалізації внутрішньої політики країни та підвищення важливості освіти як пріоритетної сфери соціально-економічного і культурного розвитку суспільства і на підтримку ініціатив студентських та інших молодіжних організацій, які займаються громадською діяльністю;

– Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» [282], спрямований на підвищення рівня освіти громадян у сфері

права, створення відповідних умов для набуття ними правових знань, а також забезпечення їхнього конституційного права бути обізнаними про свої права і обов'язки;

– Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» [283], у якому йдеться про розширення можливостей морально-етичних засад суспільства з метою зміцнення захисту моралі та збереження давніх культурних традицій українського народу від негативного впливу культу насильства, жорстокості, порнографії, зокрема через засоби масової інформації, інформування, ліквідацію наркоманії та інших ганебних подій;

– Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» [284], що ставить за мету послідовний розвиток освіти в Україні, її інтеграцію в європейській освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, установа високі статусу педагогічних працівників;

– Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» [262]. Він стосується підвищення ефективності заходів щодо розвитку освіти в Україні, створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти;

– Указ Президента України «Про забезпечення подальшого розвитку вищої освіти в Україні» [265] щодо вдосконалення структури і змісту системи вищої освіти в Україні на принципах її доступності та підвищення якості, інтеграції в європейській освітній простір.

Реалії сьогодення потребують подальшої модернізації вітчизняної системи освіти. Внесення змін і доповнень до чинних законодавчих актів, а саме до Закону України «Про вищу освіту» (редакція від 28.05.2023) [258], «Закону України Про позашкільну освіту» [388], Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року [160], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку

організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» [273], проєкти законів України «Про виховання дітей та молоді» [257], «Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту)» [285].

Р. Шаповал пропонує вже сьогодні в закладах вищої освіти для підготовки майбутніх педагогів розглянути можливість включення обов'язкового курсу під назвою «Освітнє право» або «Правові аспекти освіти». Це сприяло б підготовці майбутніх педагогічних працівників. Зазначимо також, що успішне втілення завдань у сфері освіти вимагає переосмислення природи освітніх послуг у контексті ринкових умов і процесу євроінтеграції, а також впровадження нових підходів до розв'язання проблем функціонування освітньої галузі. Повністю підтримуємо думку автора стосовно запровадження нових актуальних дисциплін, які будуть висвітлювати сучасний стан освітньої діяльності, нові підходи у викладанні та демонструвати сучасні реалії системи освіти. На думку Р. Шаповал, освітній ринок як ринок послуг з'єднаний з іншими ринками і складається із зальних компонентів. На відміну від інших ринків, освітній ринок перебуває під значним впливом із боку державного регулювання. Правове регулювання освітньої галузі встановлює дії учасників освітнього процесу, методи та засоби досягнення поставлених цілей, водночас забезпечуючи доступність до інформації. Тобто за допомогою порівняння ідеалів у сфері освіти з реальним станом справ визначається спрямованість освітньої діяльності та відбуваються організаційні зміни в освітній сфері [379].

Отже, вважаємо за потрібне більш детально розглянути місце адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг. Центральним органом виконавчої влади у сфері освіти та науки є Міністерство освіти і науки України [232].

У Законі України «Про освіту» [286] визначено 17 сфер компетенції Міністерства освіти та науки, з яких сім належать до контроль-наглядових (дотримання законодавства закладами освіти, перевірки навчально-виховної та господарчої діяльності, матеріально-технічний стан і якість навчально-

методичного та кадрового забезпечення, інспектування закладів освіти), дві – до регулятивно-контрольних (акредитація та ліцензування закладів вищої освіти і закладів профтехосвіти, атестація кадрів), п'ять – до аналітично-моніторингових (аналіз і вивчення діяльності закладів освіти та органів управління освітою тощо), дві – до координаційно-управлінських і одна безпосередньо стосується керівництва закладів освіти [140].

Будь-яка сфера суспільних відносин потребує врегулювання, яке має охоплювати два рівні: практичний і нормативний. Досліджувана нами тема, а саме сфера освітньої діяльності, не є винятком. Практичний рівень являє собою участь органів державної влади у процесі регулювання освітньої діяльності. Саме на державні органи управління освіта покладає завдання із забезпечення балансу між публічними і приватними інтересами в процесі надання та отримання освітніх послуг.

Провідне місце в регулюванні відносин, що виникають у сфері освіти, посідають саме підзаконні акти, насамперед акти Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України. Адміністративно-правовими нормами визначаються державні стандарти початкової загальної освіти; повної загальної середньої освіти та вищої освіти, які встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки. Державні стандарти застосовуються з метою забезпечення якості освіти і потреб держави у фахівцях, а також розроблення, впровадження та вдосконалення нормативної і навчально-методичної бази, що регламентує надання освітніх послуг. Державні стандарти в галузі освіти є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами освітніх правовідносин [190].

В. Юровська [389] поділяє державні стандарти по групах, які регулюють діяльність в освітній сфері:

1) щодо освітніх стандартів, програм і кваліфікацій незалежно від рівня освіти:

а) освітня програма – у частині таких аспектів (ч. 3–4 ст. 33 Закону України «Про освіту» [286]); обов'язкового включення до освітніх програм

освітніх компонентів для вільного вибору здобувачів освіти; можливості закладів освіти використовувати типові або інші освітні програми, які розробляють і затверджують відповідно до Закону про освіту та спеціальних законів; можливості закладів освіти, які здійснюють освітню діяльність на різних рівнях освіти, використовувати наскрізні освітні програми, що охоплюють різні рівні освіти, які розробляють, затверджують (акредитують) відповідно до Закону про освіту та спеціальних законів; можливості відображати в освітніх програмах корекційно-розвитковий складник для осіб з особливими освітніми потребами;

б) професійні стандарти – можливість роботодавців, їхніх організацій та об'єднань, органів державної влади, наукових установ, галузевих рад, громадських об'єднань, інших зацікавлених суб'єктів розробляти професійні стандарти з дотриманням порядку розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів затверджує Кабінет Міністрів України за поданням Національного агентства кваліфікацій (ст. 39 Закону України «Про освіту» [286]);

2) щодо освітніх стандартів, програм і кваліфікацій у системі вищої освіти:

а) стандарти освітньої діяльності – заклад вищої освіти в межах ліцензованої спеціальності може запроваджувати спеціалізації, перелік яких визначає заклад вищої освіти (ч. 5 ст. 9 Закону України «Про вищу освіту» [258];

б) рівні та ступені вищої освіти – у частині таких аспектів (абз. 2, 4 ч. 6 ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» [258]): особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі. Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації в разовій спеціалізованій вченій раді; наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-

науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечують інші наукові установи та/або заклади вищої освіти;

в) атестація здобувачів вищої освіти – у частині таких аспектів (ст. 6 Закону України «Про вищу освіту» [258]): відкритості і гласності атестації, заклади вищої освіти, наукові установи забезпечують трансляцію атестації здобувачів ступеня доктора філософії в режимі реального часу на своїх офіційних вебсайтах; можливості включення до складу екзаменаційної комісії представників роботодавців і їхніх об'єднань відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою закладу вищої освіти (наукової установи); можливості проводити атестацію здобувачів ступеня бакалавра або магістра у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України; атестацію здобувача ступеня доктора філософії (здобувача ступеня доктора мистецтва) здійснює разова спеціалізована вчена рада закладу вищої освіти чи наукової установи (спеціалізована рада з присудження ступеня доктора мистецтва закладу вищої освіти мистецького спрямування) [258];

3) щодо освітніх стандартів, програм і кваліфікацій у системі загальної середньої освіти:

а) освітні стандарти, програми і кваліфікації – у частині таких аспектів: права осіб з особливими освітніми потребами розпочинати здобуття початкової освіти з іншого віку і тривалість може бути подовжена (ч. 5 ст. 12 Закону України «Про освіту» [286]); можливості організувати освітній процес на рівнях початкової й базової середньої освіти за циклами, визначеними спеціальним законом, поділ на які здійснюється з урахуванням вікових особливостей фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей (ч. 6 ст. 12 Закону України «Про освіту» [286]); права закладів освіти мати освітні програми профільної середньої освіти за одним чи обома спрямуваннями (абз. 4 ч. 7 ст. 12 Закону України «Про освіту» [286]);

б) атестація та оцінювання знань учнів (вихованців) – у частині таких аспектів: можливості оцінювати результати навчання здобувачів освіти на кожному рівні повної загальної середньої освіти за допомогою державної підсумкової атестації, яка може здійснюватися в різних формах, визначених законодавством, зокрема у формі зовнішнього незалежного оцінювання (ч. 8 ст. 12 Закону України «Про освіту») [286];

4) щодо освітніх стандартів, програм і кваліфікацій у системі професійно-технічної освіти:

а) освітні стандарти, програми і кваліфікації – у частині таких аспектів (ст. 15 Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [294]): випускнику закладу професійної (професійно-технічної) освіти, який успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії). Випускнику, який закінчив відповідний курс навчання в акредитованому вищому професійному училищі, центрі професійної (професійно-технічної) освіти певного рівня акредитації, може присвоюватись освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст»;

б) контроль знань, умінь і навичок учнів, слухачів, їхня кваліфікаційна атестація – у таких аспектах (ст. 26 ст. Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [294]): форми та періодичність проміжного контролю визначено навчальним планом. Дотримання зазначених у навчальному плані конкретних форм проміжного контролю та їхньої періодичності є обов'язковим;

5) щодо освітніх стандартів, програм і кваліфікацій у системі позашкільної освіти.

Підзаконним нормативно-правовим актом забезпечено роботу Єдиної державної електронної бази з питань освіти, яка являє собою автоматизовану систему для збирання, перевіряння, оброблення, зберігання та захисту інформації, зокрема особистих даних стосовно провайдерів і отримувачів освітніх послуг (здобувачів освітніх послуг) з метою забезпечення потреб

фізичних і юридичних осіб. У неї вносять інформацію щодо школярів, абітурієнтів, студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів, випускників навчальних закладів, а також дані про рівні та ступені освіти цих осіб. Також база даних містить інформацію про заклади освіти, незалежно від їхньої форми власності та підпорядкування, а також про місцеві органи виконавчої влади в галузі освіти, їхніх керівників і науково-педагогічних працівників закладів освіти.

Адміністративно-правові акти визначають процедуру створення, реорганізації та ліквідації закладів освіти, визначають правовий статус закладу освіти, порядок проведення його ліцензування та акредитації. Отже, можна зауважити, що робота будь-якого закладу освіти розпочинається за наявності ліцензії на здійснення такої діяльності, яка містить у собі надання та отримання освітніх послуг і підготовку фахівців різних рівнів кваліфікації [286].

Ліцензуванню підлягають такі види освітньої діяльності:

– на рівні вищої освіти – за певним рівнем вищої освіти (початковий (короткий цикл), перший (бакалаврський), другий (магістерський), третій (освітньо-науковий / освітньо-творчий), за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання на певному рівні вищої освіти;

– у сфері післядипломної освіти – підвищення кваліфікації або підготовка в інтернатурі за відповідною спеціальністю. Ліцензуванню підлягає освітня діяльність із підвищення кваліфікації працівників, обов'язковість якої передбачено законом, з підготовки в інтернатурі;

– на рівні фахової передвищої освіти – за відповідною спеціальністю, з підготовки іноземців та осіб без громадянства за акредитованими спеціальностями;

- на рівні професійної (професійно-технічної) освіти – за професіями або класом класифікаційного угруповання Національного класифікатора професій ДК 003:2010;

- на рівні повної загальної середньої освіти – за певним рівнем повної загальної середньої освіти (початкова освіта, базова середня освіта, профільна середня освіта);

- на рівні дошкільної освіти – за рівнем дошкільної освіти;

- у сфері позашкільної освіти. Ліцензування провадження освітньої діяльності у сфері позашкільної освіти може здійснюватися за рішенням засновника (засновників) закладу позашкільної освіти, засновника (засновників) іншої юридичної особи, що забезпечує (забезпечуватиме) здобуття позашкільної освіти, фізичної особи – підприємця, яка забезпечує (забезпечуватиме) здобуття позашкільної освіти.

Під час ліцензування встановлюється спроможність здобувача ліцензії (ліцензіата) провадити освітню діяльність відповідно до встановлених цими Ліцензійними умовами вимог [270].

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що законодавство, яке регулює освітню діяльність, є багатограним і діє в комплексі. Оскільки освітні правовідносини є складними, їх регулюють не тільки норми адміністративного права, а також акти цивільного і господарського законодавства. Загалом на основі проаналізованого вище наголошуємо, що поняття «правове регулювання у сфері освіти» є більш розширеним, ніж «адміністративно-правове», оскільки є більш предметним. Отже, правове регулювання у сфері освіти – це певна сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюють вплив і регулювання суспільних відносин, у нашому разі – у сфері надання освітніх послуг. Зі свого боку, «адміністративно-правове регулювання у сфері освіти» потрібно розглядати як спеціальні адміністративно-правові засоби, за допомогою яких у певній

установленій послідовності здійснюють регулювання поведінки учасників освітньої сфери для досягнення поставленої мети.

Висновки до розділу 1

1. Розвиток суспільства має великий вплив на майбутній розвиток країни. Наша держава на сьогодні перебуває у стані розбудови та активно розвивається, що неможливо досягти та забезпечити без ефективного управління. У цьому процесі, на нашу думку, важливу роль відіграє ефективна система освіти та управління нею. Освіта формує особистість людини, закладає в неї соціально важливі знання, уміння та навички, які в подальшому особа розвиває і стає корисною та цікавою суспільству.

2. Етапи становлення та розвитку освітньої діяльності в Україні: перший етап (V–VIII століття) – характеризується створенням оригінальної системи освіти у східних слов'ян, яку перейняли з давньої первісної традиції, – трудової діяльності; другий етап (XVI – перша пол. XVIII століття) – епоха українського відродження, почалося нав'язування католицької віри, заснування Острозької та Києво-Могилянської академій, які мали високий європейський рівень матеріально-технічної та педагогічної баз; третій етап (1489–1638 роки) – українське козацтво, у цей період активно розвивається козацька педагогіка; четвертий етап (становлення освітньої діяльності після російсько-польської війни 1660–1667 років) – частина земель відійшла Польщі (Східна Галичина та Волинь і Правобережжя), інша частина земель – Російській імперії (Лівобережжя з Києвом, території Запорізької Січі, Слобідська Україна); п'ятий етап (друга пол. XIX – поч. XX століття) – Україна розвивалася під контролем і змушена була використовувати російські освітні реформи. Зміни відбулися в початковій, середній і вищій освіті; шостий етап (1917–1939 роки) – освіта під час становлення радянської влади: ліквідація старої системи освіти, школи були відокремлені від церкви; сьомий етап (1939 – кін. 1980-х років) – Друга світова війна і повоєнний час: знищення шкіл, онімечення

населення; восьмий етап (з 1991 року і дотепер) – становлення та розвиток освітньої діяльності в незалежній Україні: реформування освіти відповідно до стандартів світової спільноти.

3. Поняття «освіта» можна трактувати так: 1) сукупність необхідних знань, необхідних для нормального існування в суспільстві; 2) певні знання, здобуті у процесі навчання з певних предметів і дисциплін; 3) підвищення рівня вже отриманих знань і підвищення їхнього засвоєння.

4. Мета освіти може бути різною залежно від часу, у якому вона розглядається. Вона є ціннісною, хоча, на думку філософів, має бути загальнодоступною. Підтримуючи вищесформовану думку, хочемо зазначити, що освіта має на меті розвиток особистості та формує основоположні цінності. Зі свого боку, зміст освіти полягає в тому, щоб надати особі необхідних знань, які будуть слугувати базою, без якої вона не зможе спілкуватися та висловлювати свої думки.

5. З метою уточнення та збільшення теоретичних напрацювань надамо власне поняття «послуга» – як діяльність, спрямована на отримання матеріального або нематеріального благ, зазвичай, під час виконання певної діяльності. З цієї узагальненої категорії пропонуємо надати трактування більш конкретної «освітньої послуги». Пропонуємо її вважати діяльністю, спрямованою на надання знань із певної галузі знань, після здобуття і засвоєння яких особа зможе в подальшому використати їх у своїй професійній діяльності.

6. Серед основних характеристик освітньої послуги були виокремлені такі: академічна мобільність; велика кількість осіб, зацікавлених в отриманні навчальних послуг; різні умови надання та отримання освітніх послуг; забезпечення якості освіти та надання таких послуг; конкурентність у діяльності закладів освіти.

7. На основі аналізування трактувань, закріплених у доктринальних джерелах, запропоновано поняття «правове регулювання у сфері освіти» як певної сукупності правових засобів, за допомогою яких здійснюють вплив і

регулювання суспільних відносин, у нашому разі – у сфері надання освітніх послуг. Зі свого боку, категорію «адміністративно-правове регулювання у сфері освіти» запропоновано трактувати як спеціальні адміністративно-правові засоби, за допомогою яких у певній установленій послідовності здійснюють регулювання поведінки учасників освітньої сфери для досягнення поставленої мети.

8. Основними складовими нормативної бази сфери освіти в Україні є такі: Конституція України, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти, закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про вищу освіту». А також допоміжними є укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, накази та інші підзаконні нормативні акти Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки і торгівлі України, Міністерства фінансів України, нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

2.1. Поняття та структура механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні

У кожній правовій країні головними цінностями є дотримання прав, свобод та інтересів своїх громадян. Комплекс правових засобів, спрямований на досягнення цієї мети, призводить до превенції перешкод, які можуть виникати в суспільних відносинах суб'єктів права. З метою всебічного та повного дослідження механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг доцільно почати аналізування із семантики категорій «механізм», «механізм правового регулювання», «механізм адміністративно-правового регулювання» та на основі схожих трактувань зазначених категорій в інших сферах виокремимо визначення дефініції «механізм адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг».

Насамперед варто зазначити, що семантично термін «механізм» указує на внутрішню структуру та систему функціонування чого-небудь; сукупність різних станів і процесів, які утворюють певне явище [335, с. 695]. Заглиблюючись у цю тему, важливо розглядати початкове значення слова. Грецьке «*mechanē*» означало «зброю», «машину». Слово «механізм» у сучасному контексті вказує на пристрій або систему, призначену для передання та перетворення рухів. Це може містити в собі сукупність тіл або ланок, де рух одного або декількох тіл (провідних) спричинює певні рухи інших тіл у системі. В іншому контексті це може вказувати на внутрішній пристрій чи систему, таку як державний механізм управління. Крім того, «механізм» може описувати сукупність станів і процесів, які становлять яке-

небудь явище, будь-то фізичне, хімічне, фізіологічне, економічне або психологічне, наприклад, механізм мислення [249]. У контексті юридичної науки під терміном «механізм» йдеться про комплекс підходів, стратегій, прийомів, які, якщо їх правильно застосовувати, дозволяють досягти оптимальної організації всіх компонентів системи та забезпечити її ефективне функціонування з метою досягнення очікуваного результату [58].

Важливо відзначити, що в праві механізм є складною системною структурою, яка містить у собі компоненти соціального, юридичного та політичного характеру. Елементи механізму взаємодіють один з одним і відзначаються ієрархічними організаційними зв'язками. Загалом вони формують органічну взаємопов'язану систему. Аналіз низки наукових робіт із цього питання вказує на існування двох основних підходів у теорії правових механізмів. Перший підхід, який містить у собі теорію механізму дії права, розглядає такі аспекти, як механізм правового регулювання суспільних відносин, принципи і засоби забезпечення дії правових механізмів, а також питання щодо юридичної відповідальності за порушення правових норм. Другий підхід розглядає концепцію механізму держави [118].

Насамперед вважаємо за необхідне звернутися за тлумаченням категорії «механізм» до лексикографічних видань. Зокрема «Словник іншомовних слів» трактує категорію «механізм» як комплекс перехідних обставин або процесів будь-яких подій [202, с. 431]. У «Словнику економічних термінів» її визначено як сукупність організаційних структур, специфічних форм і методів управління, а також норм права, які використовуються для реалізації в конкретних умовах відповідних законів [120]. На нашу думку, найбільш універсальним є визначення категорії «механізм», наведене в «Академічному тлумачному словнику української мови», як структурної організації, системи чого-небудь; сукупності різних станів і процесів, які характеризують певне явище [45].

Представники наукової спільноти правничої галузі також не мають одностайної думки щодо визначення категорії «механізм». Так, Ю. Андрійчук

«механізм» визначає як комплексну систему процедур, прийомів і методів, що стають ефективними інструментами для досягнення короткострокових і довгострокових цілей завдяки ухваленню належних і своєчасних рішень [49]. Згідно з І. Хитрою «механізм» – це система взаємозалежних і взаємодійних елементів, які, з одного боку, внутрішньо впорядковані і згоджені між собою, з іншого – мають диференціацію й відносну автономію [367]. О. Воронятніков у своїх наукових доробках робить висновок, що «механізм» – це комплекс різноманітних складових із різним функціональним призначенням, які взаємодіють і взаємовпливають один на одного з метою досягнення конкретної цілі [77].

Отже, з урахуванням зазначеного нами вище робимо висновок, що поняття «механізм» необхідно трактувати так: це внутрішня будова, яка створює систему будь-чого за допомогою ситуацій і ходів, результатом цього є подія. У юридичній сфері механізм впливає на функціонування та розвиток правових явищ, розкриваючи їхній зміст, що значною мірою впливає на ефективність їхнього застосування. У межах нашого дослідження механізм виконує функцію дієвої та об'єднаної категорії, адже, як уже було зазначено, він поєднує в собі систему елементів, які здійснюють регулювання у сфері надання освітніх послуг.

Для повного розуміння та розкриття поняття «механізм адміністративно-правового регулювання» актуалізується також і з'ясування сутності механізму правового регулювання загалом. Визначення механізму правового регулювання дозволяє впорядкувати юридичні інструменти, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на суспільні відносини, і розкрити роль і місце кожного з таких юридичних інструментів у правовому житті суспільства [352].

Для початку варто зауважити, що поняття «механізм правового регулювання» є відносно новим для вітчизняної теорії держави і права. М. Хоменко, А. Коструба, О. Кот запропонували елементи правового регулювання, які поєднуються у відповідний механізм. Останній вони

визначають як об'єднання всіх юридичних інструментів, які разом використовуються для впливу на правові відносини в суспільстві. Отже, поняття «механізму» охоплює два аспекти правового регулювання. Першим аспектом є забезпечення ефективного правового впливу на суспільні відносини за допомогою комплексу юридичних інструментів. З цієї позиції проблема стосується механізму забезпечення ефективності правового регулювання. Другий аспект – це внутрішня структура механізму та взаємозв'язок його окремих компонентів. Науковці визначають, що під механізмом правового регулювання йдеться про взяті в єдності всю сукупність юридичних інструментів для забезпечення впливу на суспільні відносини [16].

Досліджуючи питання механізму правового регулювання, Ю. Кривицький відзначив, що правове регулювання є однією з центральних категорій. Однак питання про те, що останнє собою являє, неоднозначно вирішують правознавці. На переконання автора, переважну більшість поглядів на правове регулювання доцільно об'єднати у два концептуальні підходи, а саме: інструментальний і діяльнісний [176].

О. Куракін визначає механізм правового регулювання як комплексний і послідовний процес, організований відповідно до правових норм, спрямований на досягнення результатів, упорядкування, закріплення, розвиток і поліпшення суспільних відносин за допомогою відповідних юридичних засобів із метою реалізації інтересів суспільства та держави [181]. Дж. Курчевський і К. Фріске терміном «механізм правового регулювання» називають засоби реалізації права, способи впливу на суспільні відносини, а також проміжні компоненти – правосуб'єктність, юридичні факти і правовідносини, які трансформують юридичні норми в систематизовані суспільні відносини [18].

На думку О. Скакун, механізм правового регулювання – система правових інструментів і методів, якими норми права перетворюються на структуровані суспільні відносини, задовольняються інтереси суб'єктів права

і забезпечується порядок у сфері права (щоб «відповідне» ставало «реальним» у праві) [331]. Аналогічно до зазначеного погляду М. Кельман і О. Мурашин визначають механізм правового регулювання як цілісну систему юридичних інструментів, які сприяють ефективному упорядкуванню суспільних відносин і подоланню перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [142].

В. Костюк, посилаючись на В. Хропанюка, наводить поняття механізм правового регулювання, який являє собою комплекс юридичних інструментів, призначених для систематизації суспільних відносин відповідно до цілей і завдань, які ставить перед собою правова держава [173].

Т. Мінка вказує, що механізм правового регулювання є юридичною категорією, яка відображає, як відбувається впорядкування з позицій права, і є загальною системою, процесом виконання та реалізацією юридичних норм [206]. Цікавим є погляд В. Осадчого щодо визначення поняття «механізм правового регулювання» як засобу функціонування єдиної системи правового регулювання в сучасному українському суспільстві з метою гарантування прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також для забезпечення функціонування громадянського суспільства та держави [226].

В. Галуцько, В. Курило, С. Короєд зазначають, що механізм правового регулювання вважають сукупністю всіх правових засобів, організованих послідовно, за допомогою яких забезпечується результативний спеціально-юридичний вплив на суспільні відносини [81]. Я. Тицька, аналізуючи механізм правового регулювання як систему всіх юридичних засобів (компонентів механізму), узятих у єдності та взаємодії, за допомогою яких здійснюється правове регулювання, підкреслює, що концепція досконала, була сформована за допомогою спрощення процесу регулювання і відокремлена від будь-яких додаткових або несуттєвих аспектів [353].

Д. Павлов [234] механізмом правового регулювання вважає систему засобів, методів і способів впливу правових норм на суспільні відносини, які сприяють реалізації правил поведінки, що містяться в нормах права. В. Колпаков, О. Кузьменко, І. Пастух, В. Сущенко підкреслюють, що механізм

правового регулювання потрібно розглядати як складну систему, що охоплює всі компоненти механізму правового регулювання, зокрема правові інструменти, суб'єктів, які здійснюють правове регулювання або правову діяльність, та юридично значущі результати їхньої діяльності [185]. Цю позицію поділяє Я. Лазур, аналізуючи механізм правового регулювання як керівну систему, яка містить у собі різноманітні юридичні інструменти і призначена для здійснення цілеспрямованого правового впливу на суспільні відносини [186].

На думку А. Малько, механізм правового регулювання є системою правових засобів, які організовані послідовно з метою впорядкування суспільних відносин і сприяння задоволенню інтересів суб'єктів права [22]. Н. Панова визначила механізм правового регулювання як систему правових засобів, що використовуються для впорядкування суспільних відносин залежно до мети і призначення правової держави [237]. Більш розширене визначення механізму правового регулювання надає Ю. Фролов і зазначає, що механізм правового регулювання є єдиною системою різних видів діяльності з правового регулювання (юридична та правоохоронна діяльність відповідних соціальних суб'єктів), за допомогою яких і під час яких стандартно відбувається правове регулювання суспільних відносин, реалізація статутів, правове саморегулювання безпосередніх адресатів статутів [364].

З урахуванням положень представників наукової спільноти виокремлення найбільш значущих трактувань надаємо власне визначення категорії «механізм правового регулювання». Це сукупність систематизованих юридичних засобів, які здійснюють вплив на регулювання суспільних відносин. Спільними рисами механізму правового регулювання є такі: послідовний комплексний процес; єдина система; єдність правових засобів.

У контексті проваджуваного нами дисертаційного дослідження необхідно комплексно проаналізувати конструкцію «механізм адміністративно-правового регулювання». За С. Стеценко – це сукупність правових засобів, за допомогою яких в адміністративному праві здійснюється

правове регулювання суспільних відносин [340]; Т. Гончарук визначає досліджуваний механізм як сукупність елементів адміністративно-правових засобів, які використовуються для організації правового регулювання суспільних відносин у сфері державного управління [90, с. 23]; І. Голосніченко розглядає механізм адміністративно-правового регулювання як комплекс дій, що впливають на відносини, які виникають під час здійснення державної виконавчої влади [38].

Стандартне тлумачення терміна «механізм адміністративно-правового регулювання» запропонувала О. Харитонова, котра фактично запровадила в науковій сфері і саму зазначену категорію. Її запропоноване визначення характеризується універсальністю та може бути успішно використане за державного управління в галузі освіти та інших сферах регулювання. Механізм адміністративно-правового регулювання являє собою комплекс адміністративно-правових інструментів, призначених для впливу на відносини, що виникають у процесі виконавчої та управлінської діяльності держави [365]. В. Кириченко, О. Куракін пропонують механізмом адміністративно-правового регулювання вважати систему юридичних інструментів, які використовують для організації суспільних відносин відповідно до цілей і завдань правової держави [350].

В. Колпаков та О. Кузьменко, аналізуючи механізм адміністративно-правового регулювання, визначають, що загальне управління правовою системою реалізується сукупністю державно-правових механізмів, у сучасних умовах детермінована та діє ціла низка правових механізмів, а саме: механізм правового регулювання, механізм дії права, механізм правотворчості, механізм соціального управління, механізм правового впливу, механізм державного управління, механізм забезпечення правових режимів [151].

Ю. Старілов вважає, що механізм адміністративно-правового регулювання містить у собі такі специфічні засоби: на підставі визначеної законодавцем компетенції одна сторона, наділена юридично владними повноваженнями, видає вольові приписи, які обов'язково виконує підвладна

сторона; одностороннє висловлення волі одного учасника щодо правовідносин, оскільки вираження волі має юридичну силу і є визначальним чинником; підпорядкованість суб'єктів права приписам, які надходять від суб'єктів, наділених владними повноваженнями, які вони ухвалюють відповідно до своєї компетенції; застосування в окремих ситуаціях установлених нормативно-правовими актами дозволів. Водночас виникає принцип рівності між учасниками правовідносин, і використання дозволів можливе лише відповідно до встановлених норм адміністративно-правових актів. Водночас дозволи можуть встановлювати й інші нормативно-правові акти інших сфер права, зокрема екологічного, митного, земельного та ін. [150].

У навчальному посібнику В. Середа, Ю. Назар, К. Костовська надають таке поняття механізму адміністративно-правового регулювання: може бути визначений як сукупність правових інструментів у галузі адміністративного права, які використовуються для впливу на відносини, що виникають під час публічного управління, а також для призначення адміністративної відповідальності чи вирішення адміністративних публічно-правових суперечок за допомогою адміністративного судочинства [42].

Розмірковуючи про наукові уявлення щодо механізму адміністративно-правового регулювання, О. Остапенко звертає увагу на той факт, що вчені, які мають власні наукові інтереси, намагаються надати власну «модель» механізму адміністративно-правового регулювання, а існує потреба в узагальненні поглядів і наданні уніфікованої моделі. Як пише правник, це переважно призводить до помилкового уявлення про сутність, зміст і призначення вказаного явища, а також до труднощів у його використанні як науковцями, так і практиками. Застосування механізму адміністративно-правового регулювання має сприяти забезпеченню прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин. За результатами дослідження О. Остапенко пропонує до структури механізму адміністративно-правового регулювання внести такі його елементи, що можуть змінюватися залежно від напрямів наукових досліджень і проблем, які потребують визначення: норми адміністративного

права; акти тлумачення норм адміністративного права; акти застосування норм адміністративного права; адміністративно-правові відносини, що виникають, реалізуються і припиняються під час застосування норм адміністративного права; державно-владні обов'язки суб'єктів адміністративно-правового регулювання [230].

Сутність механізму адміністративно-правового регулювання можна зазначити декілька, по-перше, це визнаний у правовій науці спосіб трактування поняття правового регулювання через поняття «правовий вплив» (вузьке значення), що поширюється на поведінку та діяльність усіх суб'єктів механізму державного замовлення у сфері освіти, зокрема суб'єктів охорони та захисту прав і інтересів сторін державного контракту; по-друге, притаманність адміністративно-правовому регулюванню такої процесуальної властивості, як стадійність [106].

Проведений аналіз дав можливість визначити, що поняття «механізм адміністративно-правового регулювання» на сьогодні не було закріплено законодавцем на нормативному рівні. Уніфіковане визначення в науковій літературі на сьогодні відсутнє, тому вважаємо за доцільне приділити увагу цьому питанню. Науковці у своїх наукових дослідженнях беруть за основу загальноприйняте визначення та доповнюють його специфічними ознаками. Проведене дослідження дозволяє надати власне визначення категорії «механізм адміністративно-правового регулювання» як групи адміністративно-правових засобів, які сприяють і діють у суспільних відносинах, що виникають між суб'єктами владних повноважень у процесі реалізації адміністративних зобов'язань та іншими зацікавленими особами.

Повертаючись до наукових трактувань механізму адміністративно-правового регулювання, зазначимо, для того, щоб надати поняття «механізм адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг», вважаємо за необхідне дослідити вже наявні поняття в інших сферах. Як влучно зазначає В. Галунько, завдяки адміністративно-правовій регламентації формується юридична база, у якій установлені прописані вимоги щодо

організації діяльності учасників адміністративно-правових відносин із метою виконання поставлених завдань, що визначені в адміністративному праві [81].

Так, наприклад, І. Костяков механізм адміністративно-правового регулювання у сфері надання охоронних послуг описує як систему разом із установленими правовими нормами і методами та інструментами, спрямовану на налагодження відносин у сфері надання охоронних послуг. Ці відносини пов'язані з виконанням охоронних функцій, які виконують уповноважені суб'єкти незалежно від їхньої юридичної форми власності. Основною метою цих методів є забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Вони спрямовані на охорону і збереження життя та здоров'я фізичних осіб, а також майна та власності фізичних і юридичних осіб [174].

Також вважаємо за доцільне звернутися до дефініції, висунутої О. Кузьменко та В. Чорною, які вивчали проблему в позашкільній освіті. Вони пропонують визначити механізм адміністративно-правового регулювання в галузі позашкільної освіти як «комплекс адміністративно-правових інструментів, які використовуються суб'єктами з владними повноваженнями з метою регулювання суспільних відносин в цій сфері, з метою задоволення громадських потреб, заохочення європеїзації та підняття рівня освіченості суспільства» [178].

Цікавим є поняття, надане в дисертаційному дослідженні науковиці Н. Капітаненко, що механізм адміністративно-правового регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності є дієвою системою використання адміністративно-правових засобів із метою впорядкування відносин серед учасників процесу. Використання таких важливих структурних елементів (засобів), як адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, акти застосування норм адміністративного права, надають можливість здійснювати ефективне регулювання означеною сферою [137]. Погоджуємося з цією думку та хочемо зауважити, що використання адміністративно-правових норм також впливає і на надання освітніх послуг,

саме тому потрібно їх використовувати для ефективного регулювання в цій сфері.

М. Легенький, розглядаючи управління освітою, надав таке визначення: «механізм адміністративно-правового регулювання системи управління освіти в загальному розумінні можна описати як взаємозв'язану систему складових, які впливають на суспільні відносини в освітній галузі з метою їх системного організування відповідно до цілей держави та суспільства» [188].

Отже, з урахуванням зазначеного вище, можна відзначити, що механізм адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг – це група об'єднаних між собою адміністративно-правових засобів (елементів), спрямованих на урегулювання та впорядкування суспільних відносин у сфері надання освітніх послуг.

У класичних концепціях теорії держави та права зазвичай розрізняють стандартну організацію механізму правового регулювання, що складається з чотирьох основних компонентів: правові норми; особисті вказівки для використання закону (факультативний елемент); правові відносини; дії і рішення щодо виконання прав та обов'язків [121; 374].

А. Малько, М. Матузов, П. Рабінович до головних частин механізму правового регулювання відносять також юридичні факти [302].

На думку В. Чорної, до складових механізму правового регулювання входять юридичні норми, правові відносини та акти реалізації, спрямовані на виконання юридичних прав і обов'язків [375].

Ю. Кривицький пропонує внести до системи механізму правового регулювання такі компоненти: 1) норми права; 2) правові відносини; 3) акти, які використовуються; 4) акти роз'яснення норм права. Цілком доцільно розглядати останні дві складові як необов'язкові [176].

О. Скакун виокремлює елементи механізму правового регулювання залежно від стадій правового регулювання: 1) принципи права, норми права, нетипові правові розпорядження (спеціалізовані норми права), об'єктивовані в нормативно-правових актах; 2) правовідносини, суб'єктивні юридичні права

та обов'язки в їхній індивідуалізації (конкретизації); 3) акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків; 4) акти застосування норм права [331].

Автори навчального посібника з адміністративного права України (за редакцією В. Галуцька) зазначають: «Сучасна юридична наука визначається наявністю двох підходів до уточнення структурних компонентів механізму правового регулювання. Перший підхід є більш докладним і визначається різноманітністю складових, зокрема норм права, юридичних фактів, правовідносин, тлумачення норм права, реалізації норм права, дотримання законів, правової культури і правосвідомості, дії в межах закону та поза ним, юридичної відповідальності. Другий підхід, навпаки, є більш обмеженим і містить лише певні компоненти, такі як норми права, окремі юридичні акти, правовідносини, виконання права і дотримання закону» [81]. Погоджуємося, оскільки в національному законодавстві немає закріпленого поняття механізму правового регулювання та його структури, кожен дослідник розглядає та розуміє структуру суб'єктивно, і це ускладнює розуміння та застосування.

А. Андреев поділяє думку, що механізм правового регулювання має основні та додаткові складники, вони не переходять безпосередньо від одного стану до іншого, але, пройшовши певні етапи, послідовно наслідують один одного. Так, бачимо, наприклад, ухвалення норми, її застосування залежно від конкретної ситуації, а потім виконання та видання певного акта. З іншого боку, це означає, що окремі елементи правового регулювання можна спостерігати на конкретних етапах, вони послідовно комбінуються між собою. Отже, як компоненти механізму правового регулювання науковець пропонує такі: правові норми; юридичні факти (фактичні склади); правовідносини; акти реалізації правових норм. Інші складові механізму правового регулювання впливають на його якісні характеристики [48].

Підсумовуючи, варто зазначити, що наявність різноманітних підходів до вивчення «механізму правового регулювання» доповнює уявлення про це юридичне явище, що дозволяє висвітлити певні характеристики такого складного правового феномену, сприяючи глибшому розумінню цієї теми [347].

В. Осадчий зазначає, що є два підходи до визначення складових механізму правового регулювання.

Перший підхід, широкий за своєю природою, містить у собі сукупність елементів, що беруть участь у процесі систематизації суспільних відносин. Ці елементи містять:

1. Норму права – це визначення потенційного і закономірного способу поведінки суб'єктів суспільних відносин.

2. Нормативно-правовий акт – це нормативно-правовий документ, що надає офіційного, формально визначеного та обов'язкового характеру нормі права.

3. Юридичні факти – це певні життєві факти, які призводять до виникнення дії правової норми.

4. Правовідносини – це відмінний вид суспільних відносин, які регулює норма права, що виконують функцію взаємних правових обов'язків між конкретним суб'єктом і визначенням конкретної поведінки для персоніфікованих суб'єктів.

5. Тлумачення: ця діяльність передбачає визначення справжньої структури норми права, якщо вона помилкова або не відповідає потребам юридичної техніки.

6. Реалізація норм права – це змога здійснення правової норми через дотримання, виконання, використання та застосування.

7. Законність – це один із принципів втілення правових вимог засобом дотримання норми права суб'єктами права.

8. Правосвідомість – це рівень осмислення суб'єктами права правових норм.

9. Правова культура – це складова загальної культури, яка утворюється з духовних і матеріальних цінностей, що належать до правової реальності.

10. Правомірна поведінка – це розуміння діяльності суб'єктів, яка відповідає нормам права і соціально корисним цілям, а також міститься в установлених законодавством межах.

11. Протиправна поведінка – це дії, що суперечать правовим вимогам.

12. Юридична відповідальність: це сукупність санкційних заходів щодо осіб, які порушили правові норми, що накладає на них додаткові обов'язки [226].

Другий підхід має обмежений спектр елементів, які становлять основу для функції регулювання права. Серед таких елементів виділяють: правові норми, акти нормативного характеру, юридичні відносини, виконання прав, дотримання законності. У системі кожен елемент має свою визначену позицію, обумовлену їхньою функціональною роллю в механізмі правового регулювання. Робота механізму правового регулювання відзначається послідовністю: кожен з елементів активується на певному етапі правового регулювання [347].

Отже, ми може дійти висновку, що дослідники цієї проблематики суб'єктивно визначають елементи структури і на свій розсуд додають їх та усувають. Як наголошують науковці, механізм правового регулювання «перетікає зі стану в стан» і може далі виконувати свої функції без одного елемента. На нашу думку, це твердження є спірним. Саме тому вважаємо, що доцільним буде виокремити такі основні елементи структури механізму правового регулювання: правові норми; правові факти; правовідносини; акти реалізації норм права. Ці елементи зможуть повною мірою охарактеризувати структуру.

У механізмі адміністративно-правового регулювання розрізняють органічні (основні) та функціональні (додаткові) складові. Органічними (основними) складовими механізму адміністративно-правового регулювання є ті, що окреслюють сутність самого цього процесу, тобто без яких він не міг би функціонувати. Функціональними (додатковими) складовими компонентами механізму адміністративно-правового регулювання є ті, що відіграють важливу роль у його функціонуванні, але не є обов'язковими, розглядаються як функціональні складові цього механізму. Органічні (основні) складові механізму адміністративно-правового регулювання містять у собі такі:

1. Норми права – це норми, що є обов’язковими для всіх і застосовуються з метою контролю над суспільними відносинами. 2. Акти реалізації норм права – активний процес реалізації правових норм через дії суб’єктів адміністративного права. 3. Правові відносини – цілеспрямовані суспільні відносини, що формуються на підставі правових норм.

Функціональні (додаткові) складові механізму адміністративно-правового регулювання: 1. Юридичний факт – це специфічні ситуації з реального життя, які призводять до виникнення, зміни або припинення адміністративно-правових відносин. Самі собою норми адміністративного права не застосовуються, вони набирають чинності та ефективності лише в разі, коли виникають відповідні життєві обставини, що потребують їхнього впровадження. 2. Правова свідомість суб’єктів адміністративно-правового регулювання – це спосіб, яким люди відтворюють і розуміють правову дійсність через свої погляди, почуття та уявлення про право. Правова свідомість формується на основі: а) правової психології; б) правової поведінки. 3. Законність – характеризується всебічним дотриманням норм права всіма учасниками правових відносин. Вона сприяє якісній реалізації державного управління. Для громадян законність являє собою інструмент, за допомогою якого вони захищають свої права, свободи та законні інтереси від порушень. 4. Акти тлумачення норм права – процес, спрямований на розкриття змісту норм права з метою їхнього правильного застосування. Офіційні та неофіційні інтерпретації норм права відіграють значну роль у функціонуванні механізму адміністративно-правового регулювання, оскільки грамотне тлумачення є однією з важливих умов правильного застосування норм права, що, зі свого боку, сприяє врегулюванню відповідних суспільних відносин. 5. Акти застосування норм права – дії компетентних державних органів відповідно до владного веління, спрямовані на створення необхідних умов для виконання суб’єктивних прав та обов’язків учасників адміністративно-правових відносин [41]. Погоджуємося з таким поділом і

вважаємо його доцільним та ефективним в адміністративно-правових відносинах.

С. Стеценко погоджується із такою думкою, але доповнює, що до функціональних складників належать юридичні факти (фактичні ситуації); рівень правової усвідомленості і культури; дотримання законності; акти роз'яснення норм права; акти впровадження норм права. Дослідник указує, що основні складові становлять суть механізму, тобто вони є необхідними для здійснення процесу адміністративно-правового регулювання. У цей самий період серед елементів, які можна вважати функціональними складовими, можуть бути ті, які істотно впливають на зазначений механізм і його виразність, а також на ефективність, незважаючи на те, що вони не обов'язкові елементи. Отже, функціональні компоненти мають потенціал для якісних змін у механізмі адміністративно-правового регулювання і мають значний вплив на його надійність (наприклад, рівень правосвідомості суб'єктів адміністративно-правових відносин впливає на надійність механізму). Проте сам механізм адміністративно-правового регулювання може функціонувати (здійснюватися, реалізовуватися) навіть без функціональних компонентів [341].

На сьогодні відсутня уніфікована структура механізму адміністративно-правового регулювання. Але, як можемо спостерігати, наукова спільнота у своїх наукових пошуках характеризує головні та загальні елементи механізму адміністративно-правового регулювання, які є незмінними та незамінними [174].

Підручники з адміністративного права надають таку характеристику: норми адміністративного права, формально виражені в законах та інших нормативних актах (адміністративно-правова норма – це офіційно узгоджене та обов'язкове правило поведінки, яке ухвалює або санкціонує держава, що супроводжується державним примусом. Її основною метою є регулювання суспільних відносин, що здійснюються у процесі діяльності у сфері публічного управління, накладання адміністративної відповідальності або

вирішення публічно-правових конфліктів адміністративним судом); адміністративно-правові відносини; акти використання норм адміністративного права; акти тлумачення норм адміністративного права; правосвідомість; рівень правової культури; додержання законності [42]. Щодо принципу законності, то можемо спостерігати, що лише деякі науковці його виокремлюють. На нашу думку, його варто зазначити як один із елементів структури механізму адміністративно-правового регулювання.

Існує кілька різних поглядів вчених щодо складових механізму адміністративно-правового регулювання, але, на наш погляд, більш влучними є такі:

– органічні складові механізму адміністративно-правового регулювання: норми права (універсальні норми, які обов'язкові для всіх і встановлюються з метою контролю над суспільними відносинами) та акти реалізації норм права (процес реалізації положень правових норм завдяки діям суб'єктів адміністративного права);

– правові відносини – вольові суспільні відносини, які виникають відповідно до встановлених правових норм.

Функціональні складові механізму адміністративно-правового регулювання:

– юридичний факт – це конкретні обставини з життя, які призводять до виникнення, зміни або припинення адміністративно-правових відносин. Самостійно норми адміністративного права залишаються неактивними і набувають чинності лише у випадках, коли сприятливі обставини життя роблять це необхідним. Фактичний склад – це сукупність двох або кількох юридичних обставин. Наприклад, для отримання права на керування транспортним засобом необхідно враховувати такі юридичні обставини: досягнення відповідного віку, відсутність медичних протипоказань та отримання посвідчення після успішного складання відповідних іспитів. Правова свідомість суб'єктів адміністративно-правового регулювання є комплексною системою сприйняття правової дійсності у формі поглядів,

емоцій та уявлень про право. Вона складається з таких компонентів: а) правової ідеології; б) правової психології; в) правової поведінки [40].

Багато дослідників вносять у структуру механізму адміністративно-правового регулювання такі основні компоненти: 1) норми адміністративного права; 2) адміністративно-правові відносини; 3) виконання прав і обов'язків; 4) дії з використанням адміністративно-правових норм. Також виділяють необов'язкові компоненти, такі як принципи адміністративно-правового регулювання, мета і завдання, функції, методи, форми та структури (суб'єкти) адміністративно-правового регулювання [361]; практичну діяльність апаратів, служб та окремих працівників [86]; юридичний факт [146]; акти тлумачення норм адміністративного права [393]; принципи, засоби, стратегії регулювання, а також процеси та методи впровадження діяльності та інші аспекти [255].

Згідно з поглядами О. Онищука система адміністративно-правового регулювання містить такі компоненти: юридичні норми адміністративного права та джерела права, що виражають ці норми; сферу публічної адміністрації; принципи функціонування публічної адміністрації; особисті акти діяльності публічної адміністрації; адміністративно-правові відносини; форми адміністративного права; інтерпретація норм адміністративного права; методи адміністративного права; процедури застосування адміністративно-правових норм; принципи законності [222].

С. Мосьондз, визначаючи структуру механізму адміністративно-правового регулювання, виключає принципи адміністративного права з її складових. За його переконанням, до складових цієї системи входять адміністративно-правові норми, акти інтерпретації адміністративно-правових положень, документи, спрямовані на виконання адміністративно-правових норм та адміністративно-правові відносини [210].

С. Люгер визначає основні компоненти механізму адміністративно-правового регулювання як системи інструментів, що впливають на суспільні відносини, і вони містять: 1) положення адміністративного права та його основні принципи, закріплені в законах, указах та інших нормативних актах;

2) документи, які пояснюють значення норм адміністративного права; 3) дії та акти, спрямовані на застосування норм адміністративного права; 4) сукупність адміністративних правовідносин [21].

Згідно з думкою Х. Ярмакі до компонентів механізму адміністративно-правового регулювання входять такі елементи: норми адміністративного права, адміністративно-правові відносини, акти пояснення норм адміністративного права та акти втілення адміністративно-правових норм [393].

З. Гладун, зі свого боку, розглядає такі складові механізму адміністративно-правового регулювання: юридичні норми; акти, спрямовані на виконання норм права; правові відносини. На думку автора, до складових функціональних частин механізму адміністративно-правового регулювання можна віднести такі аспекти: юридичні події; усвідомлення норм права та юридична культура; відповідність законності; акти тлумачення норм права; акти застосування норм права [84].

В. Копейчиков пропонує структуру механізму адміністративно-правового регулювання, яка відображає класичні концепції юридичної науки щодо цієї проблеми і містить такі складові: юридичні норми; окремі правові вказівки нормативного характеру; правові відносини; акти, спрямовані на виконання прав та обов'язків [121].

С. Стеценко вважає необґрунтованим внесення індивідуальних приписів норм права до цієї структури. Замість цього він пропонує розглядати як елементи структури механізму адміністративно-правового регулювання норми права, акти реалізації цих норм і правовідносини [340].

Так, науковиця систему адміністративно-правового регулювання розглядає як складову механізму адміністративно-правового забезпечення. У своєму описі цього механізму вона ідентифікує конкретні складові, такі як правові стандарти, методи досягнення визначеної мети і регулятивний процес, який можна розглядати як послідовність процедур для впровадження в життя зазначених правових норм. Згідно з думкою Ю. Слабунової до компонентів

цього механізму також потрібно внести адміністративно-правові заходи, спрямовані на забезпечення відповідних гарантій [334].

А. Коренев характеризує наявність таких складових: норми адміністративного права (закони, укази та інші нормативні акти); акти тлумачення норм адміністративного права; акти застосування норм адміністративного права; адміністративні правовідносини [42].

Х. Ярмакі рекомендує внести до структури адміністративно-правового механізму такі компоненти: адміністративно-правові норми, акти тлумачення цих норм і акти, спрямовані на реалізацію адміністративно-правових норм, а також адміністративно-правові відносини [393].

У цьому контексті А. Корнійченко, узагальнюючи низку наукових позицій, пропонує структуру адміністративно-правового механізму поділяти на загальні та спеціальні елементи. До загальних елементів дослідниця вносить такі складові: 1) норми права; 2) адміністративно-правові відносини; 3) акти застосування норм права. Щодо спеціальних елементів, то вони не обмежуються конкретним переліком і можуть містити інші компоненти, які не враховані в цьому списку (зокрема систему суб'єктів публічної адміністрації, повноваження, принципи, форми та методи їхньої діяльності, правосвідомість, правову культуру, юридичні факти та інші елементи) [170].

Наприклад, С. Гончарук вбачає, що ця конструкція містить у собі адміністративно-правові норми, акти тлумачення та акти реалізації адміністративно-правових норм, а також відносини в адміністративному правовому контексті [90].

Схожої думки І. Голосніченко, але з певними доповненнями, зазначаючи, що розглядувана конструкція містить правовідносини, норми права, акти їхнього тлумачення й реалізації, правову свідомість і правову культуру. Завдяки цим положенням законодавець визначає правові статуси та зобов'язання конкретних учасників і формує необхідні умови для розвитку правових відносин [88].

В. Загуменник, В. Мусієнко, В. Проценко й О. Юлдашев надають більш загальної характеристики без деталізації, зазначаючи, що до структури механізму адміністративно-правового регулювання входять норми адміністративного права, акти, які пояснюють і виконують ці норми, а також адміністративно-правові відносини [37].

Погоджуємося з думкою, що головними компонентами механізму адміністративно-правового регулювання є юридичні норми. За їхнім використанням, з одного боку, налаштовується поведінка учасників адміністративного права, забезпечуються права фізичних і юридичних осіб, підтримується встановлений у державі правопорядок, з іншого – вони породжують адміністративні правові відносини, у яких відбувається реалізація статусу суб'єктів. У сфері адміністративно-правових відносин як компоненти правового регулювання конкретизуються вимоги різних адміністративних норм, установлюється їхній характер і визначаються права та обов'язки учасників цих відносин. Акти застосування норм адміністративного права відображаються в механізмі адміністративно-правового регулювання як інструменти, що дозволяють розрізняти права, обов'язки та рівень відповідальності. Юридичні факти – це певні життєві умови, які призводять до виникнення, зміни або припинення адміністративно-правових відносин. Ці умови поділяють на дві категорії: дії, що визначаються волею особи, та події, які не залежать від волі людини. Правова свідомість являє собою комплексну систему уявлень, почуттів і поглядів осіб щодо правової реальності. Ця система містить у собі правову ідеологію, правову психологію та правову поведінку. Правова культура – це комплекс правових цінностей, які сприяють належному розумінню та дотриманню норм адміністративного права. Законність являє собою правовий порядок, який використовується для дотримання всіма учасниками адміністративно-правових відносин норм права. Акти тлумачення норм адміністративного права спрощують і роблять більш зрозумілими сприйняття цих положень. Разом з іншими складовими

механізму, вони сприяють удосконаленню досягнення цілей у сфері правового регулювання [44].

Проведені наукові пошуки дозволяють зробити висновок, що поняття «механізм», «механізм правового регулювання», «механізм адміністративно-правового регулювання» за своєю функцією є динамічним явищем, тому що у своїй структурі вони мають елементи, за допомогою яких здійснюють регулювання певної діяльності, у процесі якого досягають поставленої мети у сферах суспільного життя. Отже, категорію «механізм» пропонуємо трактувати так: це внутрішня будова, яка створює систему будь-чого за допомогою ситуацій і ходів, результатом цього є подія.

Зважаючи на аналіз доктринальних джерел, нами було запропоновано визначення таких категорій: «механізм адміністративно-правового регулювання» – це група адміністративно-правових засобів, які сприяють і діють у суспільних відносинах, що виникають між суб'єктами владних повноважень у процесі реалізації адміністративних зобов'язань та іншими зацікавленими особами; «механізм адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг» – це група об'єднаних між собою адміністративно-правових засобів (елементів), спрямованих на урегулювання та впорядкування суспільних відносин у сфері надання освітніх послуг.

Щодо структури елементів, то більшість науковців зазначають такі елементи: норми адміністративного права, акти їхнього тлумачення й реалізації, а також адміністративно-правові відносини. На нашу думку, доцільно здійснити поділ на органічні та функціональні складові.

До органічних складових ми віднесемо найголовніші – ті, без яких не зможе існувати сам механізм, а саме: норми права – це неухильна норма поведінки, встановлена для того, щоб доцільно та розумно здійснювати управління суспільними відносинами; акти реалізації норм права – це певні дії суб'єктів адміністративно-правових відносин, спрямовані на практичне застосування правових приписів; правові відносини – це законні суспільні

відносини, які відбуваються відповідно до встановлених правових норм чинного законодавства.

До функціональних складових відносимо ті, які мають вплив на механізм адміністративно-правового регулювання, але не є обов'язковими, тобто їхня відсутність не вплине на механізм застосування, а саме: юридичний факт – це реальні щоденні події, з якими пов'язуються, утворюються, перевтілюються та скасовуються адміністративно-правові відносини; правова свідомість (культура) – це система світогляду, поведінки, поглядів, почуттів, манер, через які відбувається розуміння людей про право; законність – це встановлений режим у правовій державі, відповідно до якого встановлено правила поведінки суб'єктам правових відносин, що є обов'язковими до виконання; акти тлумачення норм права – це діяльність уповноваженої особи, метою якої є роз'яснення норми закону для подальшого правильного її застосування.

Зважаючи на відсутність наукових досліджень щодо структури механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, виникає необхідність на основі вищезазначеного дослідження визначити структурні складові механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг. Першим елементом є норми права – це неухильна норма поведінки, установлена в нормативно-правових актах для того, щоб доцільно та розумно здійснювати управління суспільними відносинами у сфері надання освітніх послуг, забезпечує реалізацію права на освіту, реалізована відповідальними суб'єктами самостійно без прив'язки до їхньої форми власності. Другим – акти реалізації норм права – це певні дії суб'єктів адміністративно-правових відносин, які спрямовані на практичне застосування правових приписів у сфері надання освітніх послуг. Третій елемент – це адміністративно-правові відносини, які виникають між суб'єктом владних повноважень та особами у сфері надання освітніх послуг, діяльність яких регламентована в законодавчо закріплених адміністративно-правових нормах. Четвертий елемент – правова свідомість (культура) – це система

правової поведінки в адміністративно-правових відносинах, які виникають у сфері надання освітніх послуг. П'ятий елемент – законність – дотримання встановлених правил поведінки всіма суб'єктами адміністративно-правових відносин, які виникають у сфері надання освітніх послуг. Шостий елемент – акти реалізації норм права – це форма реалізації адміністративно-правових актів у діяльності суб'єктів у сфері надання освітніх послуг, що відображається в дотриманні певних правил поведінки під час здійснення суб'єктами освітньої діяльності своїх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

2.2. Система суб'єктів регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні: їхній адміністративно-правовий статус

Актуальність цього питання обумовлено великою кількістю праць, у яких розкрито проблематику цього питання. Проте констатуємо, що єдиної думки щодо виокремлення системи суб'єктів регулювання у сфері надання освітніх послуг, їхньої чіткої класифікації на сьогодні немає. Це зумовлено тим, що повноваження суб'єктів владних повноважень постійно модифікуються як відповідь на наявні реформаційні процеси, глобалізаційні зміни, вони змінюються та покращуються, і це пливає на їхній адміністративно-правовий статус і статус у державному управлінні загалом. Отже, такі обставини сприяють постійному руху у зміні компетенцій, обов'язків, повноважень, відповідальності та інших функцій, якими наділені суб'єкти владних повноважень і тому постійно залишається актуальним дослідження системи суб'єктів і їхній адміністративно-правовий статус у сфері надання освітніх послуг.

Юридичний словник термін «суб'єкт права» визначає як особу (як фізичну, так і юридичну), а також державу або державний орган на муніципальному рівні, які законом наділені можливістю безпосередньо або

через представника мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки, тобто наділені правосуб'єктністю [388].

Так, П. Рабінович зазначає, що «суб'єкт права» охоплює осіб, які мають «правосуб'єктність», зокрема громадян, організації та суспільні формування, які мають здатність бути володарями прав і обов'язків та брати участь у юридичних відносинах [303].

У сучасній юридичній теорії існують два загальних напрями в розумінні поняття «суб'єкт права»: за першим – вони не розрізняють поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин», а за другим – ці дві категорії розглядають окремо. У своїй роботі «Загальна теорія права» провідний вчений М. Гредескул уже на початку ХІХ століття відзначав, що «суб'єкт права виступає у якості центральної фігури в юридичних відносинах» [92]. Він поділяв їх на дві категорії: фізичні особи, які є «творцями прав та обов'язків», і «штучні» суб'єкти, які належать до юридичних осіб. Отже, його концепція суб'єкта права збігається з розумінням суб'єкта у правових відносинах [366].

Дж. Данбар-Брантон відзначає, що суб'єкт права у контексті його юридичних відносин визначається як юридична особистість, яка являє собою інтереси та волевиявлення. Згідно з його поглядом суб'єкт права – це не лише особа, яка має права та обов'язки, а також є головним впливовим чинником у сфері правових відносин, від якого залежать зміст, функціонування та розвиток права [5].

Зокрема С. Гладкий під суб'єктом права визначає деяких «осіб чи організацій, які, згідно з законодавством, володіють особливими юридичними властивостями правосуб'єктності і можуть брати участь у різних юридичних відносинах з іншими особами і організаціями» [83].

На думку К. Волинка, поняття «суб'єкт права» або «правосуб'єктність» є більш широким і певною мірою відрізняється від терміна «суб'єкт (учасник) правовідносин» [76]. «Суб'єкт права» – це особа, яка має правосуб'єктність, тобто особа, потенційно (взагалі) здатна бути учасником правовідносин, а суб'єкт правовідносин – це реальний учасник цих правових відносин [100].

Вважаємо, що така думка є влучною, адже «суб'єкт правовідносин» уже бере участь у певних правовідносинах, на відміну від «суб'єкта права», який не є учасником правовідносин, але має можливість ним стати.

Іншої думки дотримувався М. Козюбра, який дійшов висновку, що поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» тотожні [122]. Звернемо увагу, що в науковому лексиконі застосовують як поняття «суб'єкт права», так і поняття «суб'єкт правовідносин». Суб'єкт права наділений здатністю бути учасником визначених правовідносин. У сучасних юридичних джерелах часто можна помітити, що терміни «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» використовують взаємозамінно як якісні синоніми [348]. У деякій літературі галузевих наук, розглядаючи питання правовідносин, автори, такі як Т. Тарахович [345], указують на ідентичність цих понять або просто не вбачають між ними різниці [313].

О. Скакун дефініцію суб'єктів правовідносин надає так: це особи або групи осіб у суспільстві, які мають юридичні права та обов'язки та активно використовують їх у конкретних правовідносинах. Вони є особами, які виконують юридичні дії, здійснюють права та обов'язки, а також несуть юридичну відповідальність відповідно до закону [331; 363].

Щодо рівнозначності понять «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин», у літературі є певні застереження, і з цим складно не погодитися. По-перше, важливо враховувати, що жоден індивідуальний громадянин не може бути учасником у всіх правовідносинах одночасно; по-друге, немовлята, малолітні діти, душевнохворі особи, які є суб'єктами права, не є суб'єктами більшості правовідносин; по-третє, правовідносини – не єдиний спосіб здійснення права [315]. Погоджуємося, що на це варто звернути особливу увагу та врахувати під час дослідження цієї теми.

Як зазначає В. Шуба, важливо розуміти, що суб'єкт права є тим, хто несе в собі визнані права та обов'язки, передбачені правовими нормами, та має потенціал для участі у правових відносинах. З іншого боку, суб'єкт

правовідносин – це реальна фізична чи юридична особа, яка активно бере участь у конкретних правових відносинах [386].

М. Костів відзначає, у юридичній літературі немає чіткої диференціації між поняттями «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» – існують погляди й щодо ототожнення поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин», проте переважною є думка про те, що термін «суб'єкт правовідносин» має менше охоплення, ніж термін «суб'єкт права», оскільки в особі може і не бути прав і обов'язків учасника конкретних, реальних правовідносин [172]. Отже, можемо зауважити, що суб'єкт права – це особа, наділена правами брати участь у правовідносинах, а суб'єкт правовідносин – це особа, яка вже бере участь у певних правовідносинах.

Вважаємо за доцільне розглянути більш детально поняття «суб'єкт адміністративного права». Так, Д. Бахрах і Ю. Фролов зазначають, що суб'єктами адміністративного права є всі учасники управлінських відносин, які мають права, обов'язки та можливість вступати в правовідносини згідно з адміністративно-правовими нормами. Тобто правовідносини в цьому разі слугують головним провідником реалізації правових норм, а носієм прав і обов'язків зазвичай стають суб'єкти правовідносин, і загалом ці поняття зазвичай взаємопов'язані [56; 363].

Так, розкриваючи поняття суб'єктів адміністративного права, В. Колпаков висловлює думку про важливість чіткого визначення та відокремлення термінів «суб'єкт адміністративного права» і «суб'єкт адміністративних правовідносин». У конкретних обставинах суб'єкт адміністративного права може не бути активним учасником конкретних правовідносин, але мати потенційну можливість. Наприклад, громадянин України, який перебуває за кордоном, може теоретично не брати участі в жодних адміністративно-правових відносинах, що означає, що він не є активним суб'єктом цих відносин. Однак він залишається суб'єктом адміністративного права, оскільки адміністративно-правові норми наділили його комплексом прав і обов'язків як громадянина [123].

Ю. Старілов також розглядає суб'єктів адміністративного права як активних учасників адміністративно-правових відносин. Ці особи, маючи відповідний статус в адміністративно-правовій сфері, беруть участь у проведенні державного управління, виконанні адміністративних функцій і процесах управління, зокрема адміністративних процедур [253].

У визначенні В. Колпакова і О. Кузьменко робиться акцент на важливості відрізнити поняття «суб'єкт адміністративного права» від «суб'єкта адміністративних правовідносин». Суб'єкт адміністративного права має потенційну можливість бути учасником адміністративних правовідносин. У цій ситуації особа може і не бути фактичним учасником відповідних правовідносин. Якщо громадянин не порушує адміністративних правил, то він не вступає у сферу адміністративно-правових відносин. Громадянин України, який перебуває за її межами, може теоретично не перебувати в жодних адміністративно-правових відносинах, не бути учасником цих відносин. Проте він є суб'єктом адміністративного права, оскільки адміністративні норми наділили його як громадянина комплексом прав та обов'язків. Суб'єкт адміністративних правовідносин є фактичним учасником правових зв'язків у сфері управління, тобто він обов'язково в них бере участь [150].

Такої ж самої думки дотримується й І. Литвин у своєму дисертаційному дослідженні, зазначаючи, що суб'єктів адміністративних правовідносин варто відрізнити від суб'єктів адміністративного права. Відмінність полягає в тому, що суб'єкти адміністративного права є можливими учасниками односторонніх правовідносин, а суб'єкти адміністративних правовідносин уже є фактичними дійовими особами цих правовідносин які, відповідно, реалізують свої повноваження [190].

Так, наприклад, М. Віхляєв виділяє три обставини набуття суб'єктом адміністративного права статусу суб'єкта адміністративних правовідносин:

- 1) адміністративно-правові положення, що регулюють права і обов'язки суб'єкта;
- 2) правоздатність і здатність суб'єкта в адміністративному контексті;

3) підстава виникнення, зміни та припинення правовідносин [74].

Отже, хочемо підтримати думку стосовно диференціації понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин». Вважаємо, що не кожен суб'єкт права повинен бути суб'єктом правовідносин, тому суб'єкт права є більш ширшим поняттям, ніж суб'єкт правовідносин. Те ж саме стосується і категорій «суб'єкт адміністративного права» та «суб'єкт адміністративних правовідносин» (у контексті подальшого дослідження).

Характеризуючи систему суб'єктів, варто зауважити, що вона є комплексною та доволі непростою в розумінні (табл. 2.1). Це зумовлено тим, що вона поєднує в собі, з одного боку, фізичних і юридичних осіб, а з іншого – обов'язковим елементом у системі суб'єктів адміністративних правовідносин завжди є суб'єкт владних повноважень. Адміністративно-правові відносини характеризуються такою особливістю, що один із суб'єктів є представником держави та виконує покладену на нього виконавчо-розпорядчу діяльність у межах своїх повноважень для контролю та досягнення поставленої мети.

Р. Куйбіда та В. Шишкін категоризують суб'єктів на осіб фізичних, юридичних і колективних, зважаючи на ступінь їхньої зовнішньої відокремленості [229]. Погоджуємося з думкою І. Литвин стосовно того, що існує багато класифікацій складу суб'єктів, які наділені правами та обов'язками бути у правовідносинах із боку держави. Вважаємо за доцільне звернути увагу на загальні функції, які здійснюють суб'єкти владних повноважень [190].

Так, А. Москаленко під час аналізу адміністративно-правового статусу юридичних осіб визначає, що головними аспектами їхнього правового стану є такі: визначення органу та його позиція у структурі органів виконавчої влади; визначення мети створення органу, легітимація його існування та чітке окреслення сфери компетенції та завдань; визначення цілей та обов'язків; визначення повноважень, зокрема прав та обов'язків, стосовно виконання певних завдань і функцій у конкретній галузі або сфері його діяльності; надання йому повноважень щодо ухвалення відповідних правових документів;

Таблиця 2.1 – Склад суб'єктів у сфері державного управління (складено автором на основі джерел [150, с. 75–76; 114] та [224])

Науковець	Перелік суб'єктів у сфері державного управління
В. Колпаков	Президент України
	органи виконавчої влади
	державні службовці як суб'єкти, у діяльності яких об'єктивуються повноваження державних органів управління
	громадяни України, іноземці, особи без громадянства
	органи місцевого самоврядування
	об'єднання громадян
	суб'єкти підприємницької діяльності
В. Орлова	громадяни, особи без громадянства та іноземці
	органи державного управління та структурні підрозділи їхнього апарату
	державні і громадські підприємства, установи та їхні структурні підрозділи
	органи громадських організацій, діяльність яких регулюється правом, та їхні внутрішні підструктури
	організації, що сприяють державному управлінню
	службовці, які є носіями адміністративних прав та обов'язків

включення органу, його керівництва та інших посадових осіб у систему відповідальності за порушення законності в їхній діяльності; установлення процедур створення й організації його структури та штату; фінансування та процедури припинення роботи; установлення процедур для ухвалення, впровадження та нагляду за виконанням рішень органу виконавчої влади, а також забезпечення його і його підрозділів необхідною інформацією тощо [208].

Проте найбільш слушним, на думку І. Литвин [190], є погляд О. Музичука, елементами правового статусу варто вважати його компоненти, які в сукупності формують змістовну юридичну характеристику суб'єкта правовідносин, указують на його специфіку та відмінність від інших суб'єктів. Головною функцією поняття «правовий статус», на думку автора, є конкретизація унікальних характеристик суб'єктів правових відносин. Під час

визначення правового статусу будь-якого суб'єкта основний акцент ставиться на його ролі та місці в системі правових відносин, а також на тому, що відрізняє його від інших суб'єктів [211].

Зі свого боку, за О. Скакун «правовий статус» потрібно розглядати як передбачену законодавством систему взаємозалежних прав, законних інтересів, обов'язків суб'єкта права [328].

Доволі цікаву позицію знаходимо у праці С. Курила. Зокрема у статті автор характеризує категорію «правовий статус» загалом як специфічну якісну характеристику властивості, яка характеризує положення, становище суб'єкта в тій чи іншій системі суспільних відносин – економічних, соціальних, політичних, міжнародних через правове юридичне встановлення його прав та обов'язків [182].

На нашу думку, правовим статусом вважають сукупність прав, обов'язків, функцій та інтересів суб'єктів права, закріплених у нормативно-правових актах, що є обов'язковими до виконання.

Зі свого боку, О. Бандурка зазначає, що адміністративно-правовий статус складається із трьох компонентів: цільового, що встановлює положення стосовно мети, завдань, ролі і принципів функціонування; організаційно-структурного, який містить у собі правила, що контролюють процес створення, перебудови та припинення функціонування організації, його організаційну схему, ієрархічні зв'язки і функціональну підпорядкованість; компетенції як сукупності владних повноважень і відповідальності [34].

І. Голосніченко вказує, що адміністративно-правовий статус особи складається із сукупності її прав і обов'язків, які закріплені нормами адміністративного права та забезпечені відповідними гарантіями. Цей статус ґрунтується на адміністративній правоздатності, яка визначається як здатність мати права та виконувати адміністративні обов'язки [87].

В. Малиновський, відрізняючи адміністративно-правовий статус фізичної та юридичної осіб, до останнього відносить такі основні елементи: мету і завдання, компетенцію, ступінь відповідальності, процедури утворення

та діяльності таких органів [199]. Правознавець В. Галуцько описує адміністративно-правовий статус особи як сукупність юридичних засобів, які визначають роль і місце фізичної або юридичної особи у сфері адміністративно-правових відносин. Для аналізу адміністративно-правового статусу особи він вказує на такі юридичні аспекти, як публічні суб'єктивні права та юридичні обов'язки, правосуб'єктність особи, адміністративна відповідальність та, в окремих випадках, дисциплінарна відповідальність посадових осіб у сфері публічної адміністрації [81].

Т. Коломєць надає таке визначення категорії «адміністративно-правовий статус», як сукупність прав та обов'язків, які закріплені в адміністративному праві для певного органу. Водночас важливим аспектом отримання адміністративно-правового статусу є наявність конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, які застосовуються як у межах адміністративних правовідносин, так і поза ними [41].

Зі свого боку, С. Курило визначає «адміністративно-правовий статус» як одну з головних, центральних правничих категорій, що має й неабияке теоретичне значення, оскільки він є одним із головних міркувань, за якими можна зробити висновки про ступінь правової зрілості держави та її суспільства [183].

І. Гриценко, Р. Мельник і А. Пухтецька розглядають три необхідні умови для того, щоб суб'єкт міг набути статусу суб'єкта адміністративного права: 1) існування адміністративно-правових норм, які надають права та встановлюють обов'язки цього суб'єкта; 2) наявність адміністративної правоздатності та дієздатності в цього суб'єкта; 3) підстава для виникнення, зміни або припинення правовідносин, у яких він бере участь [123].

На нашу думку, адміністративно-правовий статус особи – це законодавчо закріплені права та обов'язки, які вона повинна виконувати відповідно до займаної посади в органах державного управління. На сьогодні доктринального поняття адміністративно-правового статусу у сфері надання освітніх послуг немає, проведене нами дослідження надає змогу навести

власне розуміння, отже, адміністративно-правовим статусом особи у сфері надання освітніх послуг пропонуємо вважати наділення суб'єктів владно-розпорядчими та організаційним функціями, які здійснюють свою діяльність від імені держави у сфері надання освітніх послуг.

Отже, визначивши, що в собі містить адміністративно-правовий статус, ми можемо перейти до характеристик суб'єктів надання освітніх послуг і детально розглянути їхні функції у сфері освіти.

Органи, які здійснюють безпосереднє управління освітою, тобто практичний рівень, являє собою радянську модель, адаптовану до вимог перехідного періоду. Вона побудована на основі принципів ієрархічної структури, де кожен нижчий рівень реплікує організаційні схеми та дії вищих рівнів. Водночас природа відносин і розподіл обов'язків і відповідальності між різними рівнями освітньої ієрархії сформована у спосіб, який унеможливорює реальну відповідальність за конкретні дії або бездіяльність. Ця система допускає і навіть заохочує функціонування цілої підсистеми неформальних зав'язків і взаємодію між різними її елементами на всіх рівнях ієрархії.

У цій системі відсутні критерії вимірювання продуктивності, орієнтовані на оцінювання результатів управлінських рішень. Ефективність визначено здатністю управлінських організацій забезпечити логістику документів і своєчасне подання звітності [140].

Унаслідок цього сучасна система органів державного управління освітою в Україні сформована з урахуванням головних аспектів адміністративної реформи, яка зараз прогресує в країні (рис. 2.1).

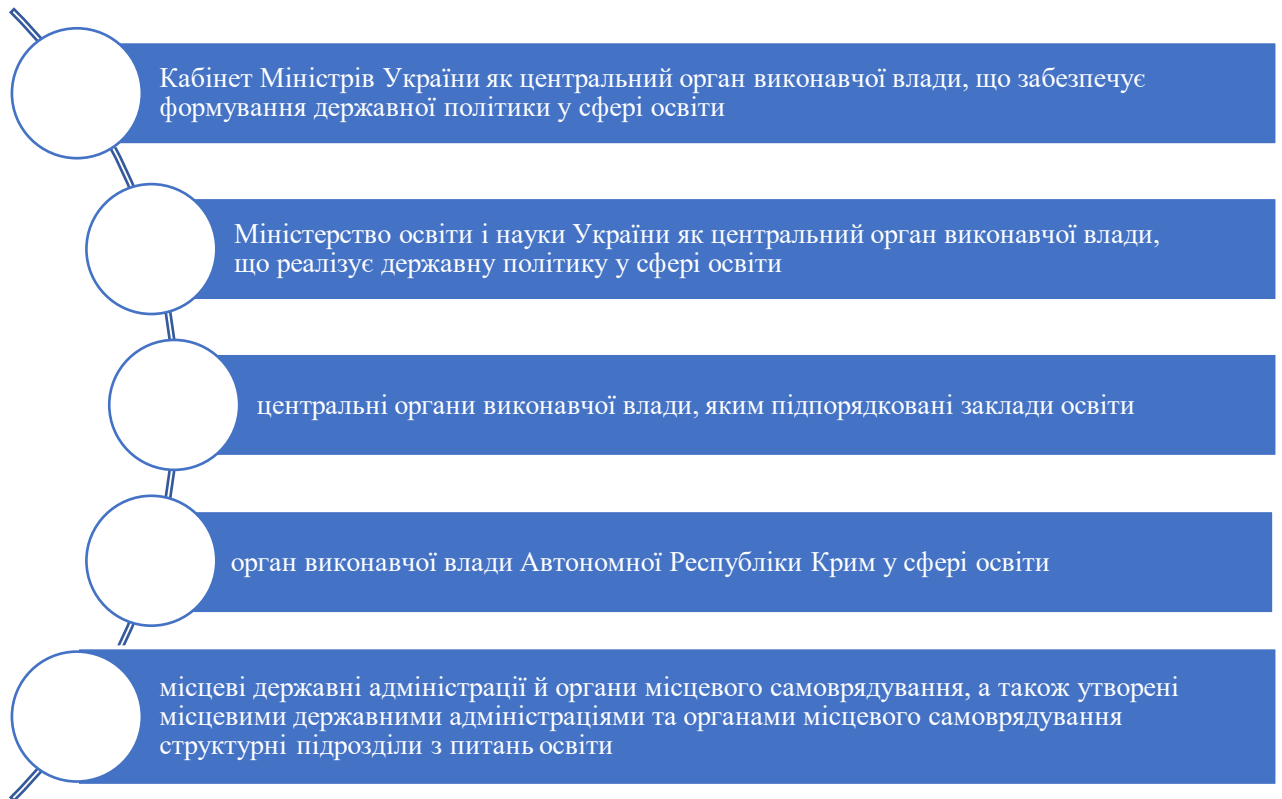

Рисунок 2.1 – Органи управління освітою в Україні
(складено автором на основі джерела [286])

Кабінет Міністрів України відповідальний за формування державної політики у сфері освіти, а саме: визначає перспективи і пріоритетні напрями розвитку з питань освіти, розробляє державні стандарти освіти; установлює державні стандарти знань із кожного предмета; визначає мінімальні нормативи матеріально-технічного, фінансового забезпечення закладів освіти; здійснює нормативно-правове та методичне забезпечення функціонування закладів освіти; забезпечує зв'язок із закладами освіти, державними органами інших країн із питань, які входять до його компетенції; формує щороку пропозиції та доводить до підпорядкованих центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, закладів освіти державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних і робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для

державних потреб; розробляє та затверджує умови прийому до закладів освіти; розробляє проекти положень про заклади освіти, що затверджує Кабінет Міністрів України; здійснює інші повноваження, визначені законами та покладені на нього актами Президента України [259].

Правильною видається думка Є. Білокур стосовно функцій Кабінету Міністрів України, які можна поділити на соціально орієнтовані та внутрішньо орієнтовані [63]. Функції Кабінету Міністрів України, спрямовані на соціальну сферу, характеризують вплив найвищого виконавчого органу на суспільні процеси, які є об'єктом управління. Ці функції відображають основний зміст і суть діяльності в галузі державного управління, реалізуючи свою роль у виконанні завдань перед суспільством. Внутрішні функції Кабінету Міністрів України спрямовані на регулювання внутрішніх питань вищого органу виконавчої влади і призначені для забезпечення нормального функціонування цього органу, його відповідної організації та збереження його ефективності [238]. Отже, можна зауважити, що Кабінет Міністрів України відіграє важливу роль в управлінні освіти, скеровує дії на вищому рівні та здійснює контроль. У нашому дослідженні ми приділили увагу соціально орієнтованим функціям.

Особливу увагу, на нашу думку, потрібно приділити Міністерству освіти і науки України. Це головний орган серед центральних виконавчих органів влади, відповідальний за розроблення та виконання державної політики в галузях освіти, науки, науково-технічної та інноваційної сфер. Крім цього, він також здійснює нагляд за діяльністю освітніх установ [271].

Відповідно до національного законодавства діяльність Міністерства освіти і науки України спрямовує і координує Кабінет Міністрів України, однак це не впливає на його значущість і діяльність, оскільки він є самостійним владним суб'єктом, який ухвалює важливі стратегічні документи у сфері освіти, які на свій розсуд вважає потрібними та доцільними [320]. Наприклад, такі: «Про розроблення комунікаційної стратегії Міністерства освіти і науки України на 2021–2025 роки»; «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо реалізації стратегії комунікації з питань

євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року»; «Про внесення змін до складу робочої групи з розроблення проекту стратегії розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки» тощо. [205]. Крім того, відомство визначає та забезпечує виконання нормативно-правових аспектів у сфері освіти в межах своїх компетенцій. Напрацьовано широкий спектр нормативних актів, таких як накази, листи та інші правові документи, які регулюють діяльність закладів освіти.

Зважаючи на діяльність Міністерства освіти і науки України щодо адміністративно-правового забезпечення діяльності закладів освіти, важливо структурувати повноваження цього відомства так: брати участь у розробленні та впровадженні державної політики в галузі освіти; розробляти стратегічні плани та проводити прогнози для розвитку системи освіти; регулювання освітньої сфери за допомогою запровадження нормативно-правових актів; забезпечення інформаційною, організаційно-правовою, методичною і науковою підтримкою закладів освіти на різних рівнях, зокрема зовнішніх і внутрішніх аспектів; ухвалення і впровадження системи оцінювання якості освіти; проведення адміністративних процедур в освітній галузі; здійснення державного контролю та моніторинг у сфері освіти; координація взаємодії з органами державної влади України та іноземних країн, а також міжнародна співпраця у сфері освіти [320].

Іншими центральними органами публічної адміністрації, які безпосередньо впливають на систему управління освітою, є такі:

- Міністерство фінансів України, яке забезпечує формування і розподіл освітньої частини Державного бюджету та, відповідно, забезпечує проведення та втілення державної стратегії в галузі державного фінансового контролю в аспекті використання цих коштів;

- Міністерство економіки України – реалізовує свою діяльність у галузі створення державного замовлення для навчання професіоналів, учених, науково-педагогічних працівників і робітничих кадрів, а також підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів;

– Міністерство охорони здоров'я України – визначає санітарно-гігієнічні умови і режим діяльності навчальних закладів, здійснює розподіл та працевлаштування випускників закладів вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства, у заклади охорони здоров'я в межах державного замовлення, аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти, які входять до сфери управління Міністерства охорони здоров'я України, тощо [190].

На центральному рівні варто також виділити Державну службу якості освіти України [108], що є центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовує і координує Кабінет Міністрів України через міністра освіти і науки та який реалізує державну політику у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства (рис. 2.2).

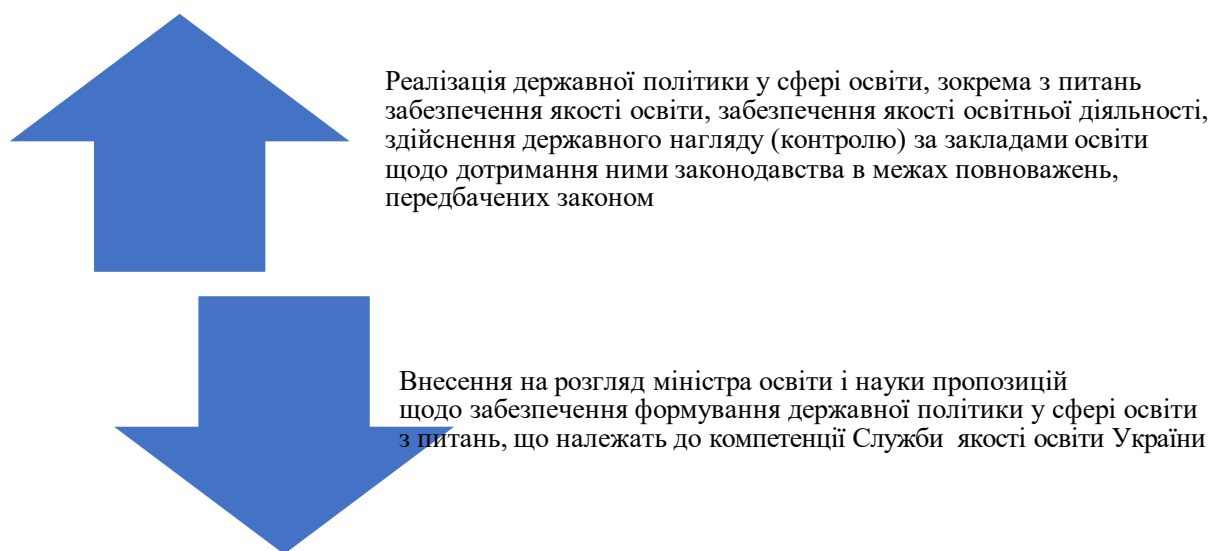

Рисунок 2.2 – Завдання Служби якості освіти України [108]

У сфері вищої освіти на центральному рівні також функціонує постійний колегіальний орган із питань впровадження державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. У межах своєї компетенції ця установа:

- формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його Міністерству освіти і науки України для схвалення;
- аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти;
- проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видання ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти;
- формує галузеві експертні ради у складі від 9 до 15 членів на строк не більш ніж три роки з осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менше ніж п'ять років, крім представників органів студентського самоврядування;
- формує і подає до Міністерства освіти та науки України перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти;
- погоджує розроблені Міністерством освіти та науки стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю;
- формує єдину базу даних із питань запроваджених закладами вищої освіти спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти;
- ухвалює рішення про акредитацію чи відмову в акредитації відповідної освітньої програми;
- формує критерії оцінювання якості освітньої діяльності, зокрема наукових здобутків, закладів вищої освіти, за якими можуть складатися рейтинги вищих навчальних закладів;
- подає пропозиції щодо надання закладу вищої освіти статусу національного та/або дослідницького в порядку та за критеріями, установленими Кабінетом Міністрів України;
- установлює один раз на сім років відповідність діяльності національного закладу вищої освіти критеріям, визначеним Кабінетом Міністрів України, для підтвердження чи позбавлення його такого статусу;

– вносить подання щодо надання національному закладу вищої освіти за результатами конкурсного відбору в разі відповідності критеріям, установленим Кабінетом Міністрів України, статусу дослідницького;

– установлює один раз на сім років відповідність діяльності дослідницького закладу вищої освіти критеріям, визначеним Кабінетом Міністрів України, для підтвердження чи позбавлення його такого статусу;

– розробляє вимоги до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають науковий ступінь;

– подає Міністерству освіти і науки для схвалення порядок присудження наукових ступенів спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ) для внесення в установленому порядку Кабінету Міністрів України;

– погоджує розроблений Міністерством освіти та науки порядок визнання здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів вищої освіти та наукових ступенів;

– розробляє положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад і подає його Міністерству освіти і науки для затвердження, акредитує спеціалізовані вчені ради та контролює їхню діяльність;

– здійснює інші повноваження, передбачені законом [297].

На місцевому рівні (область, район, місто, райони в місті, територіальна громада) повноваження розподілено між двома основними групами інституцій:

1) місцеві органи виконавчої влади: державні адміністрації (обласні, районні, міські, районні в містах), де ієрархія повноважень побудована так: районні адміністрації підпорядковуються обласним, а районні адміністрації в містах (обласних центрах) підпорядковуються міській державній адміністрації;

2) органи місцевого самоврядування: обласні, міські, районні, селищні, сільські ради.

Місцеві органи виконавчої влади, як уже було зазначено, реалізують державну політику в галузі освіти в межах їхніх повноважень. Вони встановлюють не нижче за визначені спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти мінімальні норми, розміри бюджетного фінансування для закладів освіти та установ, які є в комунальній власності. Крім того, вони забезпечують фінансування для покриття витрат на утримання цих закладів [380].

При місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування діють управління, департаменти і відділи освіти, головами яких призначають голови місцевих органів виконавчої влади.

Широкими є повноваження Президента України у сфері забезпечення та реалізації процесу надання освітніх послуг, оскільки він безпосередньо впливає на систему управління освітою, зокрема, видаючи укази, що стосуються цієї сфери. Опосередкованим є його вплив на освітню діяльність через реалізацію кадрових повноважень (призначення голів районних, міських, обласних державних адміністрацій), а також через підтвердження актів уряду. В Адміністрації Президента функціонує Департамент гуманітарної політики, який безпосередньо вирішує питання освіти.

І. Литвин [190] у своєму дисертаційному дослідженні наводить систему суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг, а саме перелік органів управління освітою, які мають найбільший юридичний статус. До цих органів можна віднести:

1. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти, який відповідно до покладених на нього повноважень: визначає перспективи і пріоритетні напрями розвитку з питань освіти, розробляє державні стандарти освіти; установлює державні стандарти знань із кожного предмета; визначає мінімальні нормативи матеріально-технічного, фінансового забезпечення закладів освіти; здійснює нормативно-правове та методичне забезпечення функціонування закладів освіти; забезпечує зв'язок із навчальними закладами, державними органами інших країн із

питань, які входять до його компетенції; формує щороку пропозиції та доводить до підпорядкованих центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, навчальних закладів державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних і робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб; розробляє та затверджує умови прийому до закладів освіти; розробляє проекти положень про заклади освіти, що затверджує Кабінет Міністрів України, та здійснює інші повноваження, визначені законами та покладені на нього актами Президента України.

2. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, який відповідно до покладених на нього повноважень: здійснює в установленому порядку ліцензування та акредитацію закладів післядипломної освіти, а також ліцензування та атестацію професійно-технічних навчальних закладів незалежно від форми власності та підпорядкування; формує та забезпечує функціонування системи атестації педагогічних, наукових і науково-педагогічних кадрів, організовує підвищення кваліфікації зазначених категорій працівників; забезпечує підготовку та видання підручників, посібників; здійснює керівництво державними закладами освіти; здійснює контроль за виконанням закладами освіти положень Конституції, законів України та інших нормативно-правових актів із питань освіти; вивчає роботу органів управління освітою щодо реалізації ними державної політики у сфері освіти, ефективності управління закладами освіти; здійснює комплексні перевірки дошкільних, загальної середньої освіти, позашкільних і (професійної) професійно-технічних і закладів вищої освіти, контролює проведення атестаційної експертизи та координує роботу, пов'язану з програмно-методичним забезпеченням атестації цих закладів освіти; здійснює планові заходи державного нагляду (контролю) у системі загальної середньої освіти, професійно-технічної та вищої освіти з періодичністю залежно від ступеня ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг; здійснює інспектування

закладів освіти з питань організації навчально-виховної і науково-методичної роботи, використання науково-педагогічного потенціалу та матеріальних ресурсів, розвитку матеріально-технічної бази і соціальної сфери та ін.

3. Центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані заклади освіти разом із Міністерством освіти і науки України, беруть участь у здійсненні державної політики в галузі освіти, науки, професійної підготовки кадрів, у проведенні державного інспектування та акредитації закладів освіти, здійснюють контрольні функції з дотриманням вимог щодо якості освіти, забезпечують зв'язок із закладами освіти та державними органами інших країн із питань, що належать до їхньої компетенції, організовують впровадження у практику досягнень науки і передового досвіду.

4. Орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти здійснює повноваження керівництва освітою, крім повноважень, віднесених до компетенції Міністерства освіти і науки України, центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані заклади освіти.

5. Місцеві державні адміністрації:

- фінансування організацій освіти;
- реалізації державної політики у сфері освіти;
- виконання програм щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти;
- збереження мережі закладів освіти, розроблення прогнозів її розвитку, які мають ураховуватися під час розроблення проектів програм соціально-економічного розвитку;
- забезпечення виконання законодавства щодо всебічного розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя, створення умов для розвитку та використання мов інших національностей.

6. Сприяння міжнародному співробітництву у сфері освіти [279]. Органи місцевого самоврядування, які в межах своєї компетенції:

– установлюють, не нижче, ніж визначені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти, мінімальні нормативи, обсяги бюджетного фінансування навчальних закладів, установ, організацій системи освіти, що є комунальною власністю, та забезпечують фінансування витрат на їхнє утримання;

– забезпечують розвиток мережі закладів освіти та установ, організацій системи освіти, зміцнення їхньої матеріальної бази, господарське обслуговування;

– здійснюють соціальний захист працівників освіти, дітей, учнівської і студентської молоді, створюють умови для їхнього виховання, навчання і роботи відповідно до нормативів матеріально-технічного та фінансового забезпечення;

– організовують облік дітей дошкільного та шкільного віку, контролюють виконання вимог щодо навчання дітей у закладах освіти;

– вирішують у встановленому порядку питання, пов'язані з опікою і піклуванням про неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків, дітей-сиріт, захист їхніх прав, надання матеріальної та іншої допомоги;

– створюють належні умови за місцем проживання для виховання дітей, молоді, розвитку здібностей, задоволення їхніх інтересів;

– можуть забезпечувати пільговий проїзд учнів, вихованців, студентів і педагогічних працівників до місця навчання і додому в порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів;

– організовують професійне консультування молоді та продуктивну працю учнів;

– визначають потреби, обсяги і розробляють пропозиції щодо державного замовлення на підготовку робітничих кадрів для регіону;

– вирішують у встановленому порядку питання, пов'язані з наданням особам, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, можливості здобувати загальну середню освіту [380];

– погодження статутів закладів дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності;

– здійснення державного контролю за діяльністю закладів дошкільної освіти разом із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти;

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, підпорядковані йому науково-методичні установи та вищі педагогічні заклади освіти, а також науково-дослідні установи Національної академії педагогічних наук України та Національної академії наук України [264];

– забезпечити утримання та розвиток матеріально-технічної бази заснованого ним закладу освіти на рівні, достатньому для виконання вимог стандартів освіти та ліцензійних умов;

– у разі реорганізації чи ліквідації закладу освіти забезпечити здобувачам освіти можливість продовжити навчання на відповідному рівні освіти;

– забезпечити відповідно до законодавства створення в закладі освіти безперешкодного середовища для учасників освітнього процесу, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами [286].

б. Створені місцевими органами влади та місцевим самоврядуванням відокремлені частини відповідають за освітні питання (місцеві органи управління освітою), робота яких спрямована:

а) на управління закладами освіти, що є комунальною власністю;

б) забезпечення навчально-методичними ресурсами закладів освіти, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, їхнє навчання і

атестація відбуваються відповідно до порядку, встановленому владними органами державної влади, які керують державною освітньою політикою;

в) узгодження спільних зусиль учителів, виробничих колективів, батьків і громадськості з питань освіти та виховання дітей;

г) установлення вимог, розроблення пропозицій стосовно державного контракту і розроблення регіонального замовлення на педагогічні кадри, укладання договорів щодо їхньої підготовки;

д) контроль за дотриманням стандартів стосовно змісту, рівня та обсягу освіти, а також атестація комунальних закладів освіти [380].

Досліджуючи адміністративно-правові відносини за участю перелічених нами закладів освіти, варто відмітити той факт, що кожен такий заклад може бути одночасно розглянутий як суб'єкт, так і об'єкт державного управління. Суб'єктом адміністративно-правових відносин він є щодо свого особового складу та підпорядкованих йому структурних підрозділів. Об'єктом управління заклад освіти є щодо відповідних органів публічної адміністрації, наприклад, таких як Міністерство освіти та науки України, інші центральні органи виконавчої влади, а також щодо місцевих органів влади тощо (рис. 2.3).

До окремої групи в системі суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг варто віднести безпосередньо керівників закладів освіти, а саме: завідувача, директора, ректора, президента тощо. Вони очолюють заклад освіти, здійснюють безпосереднє керівництво ним і щорічно звітують перед загальними зборами (конференцією) колективу закладу освіти.

Законодавець, крім зазначених вище осіб, до суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг відносить органи громадського самоврядування в закладі освіти. Ними є такі органи:

- самоврядування працівників закладу освіти;
- самоврядування здобувачів освіти;

- батьківського самоврядування;
- інші органи громадського самоврядування учасників освітнього процесу.

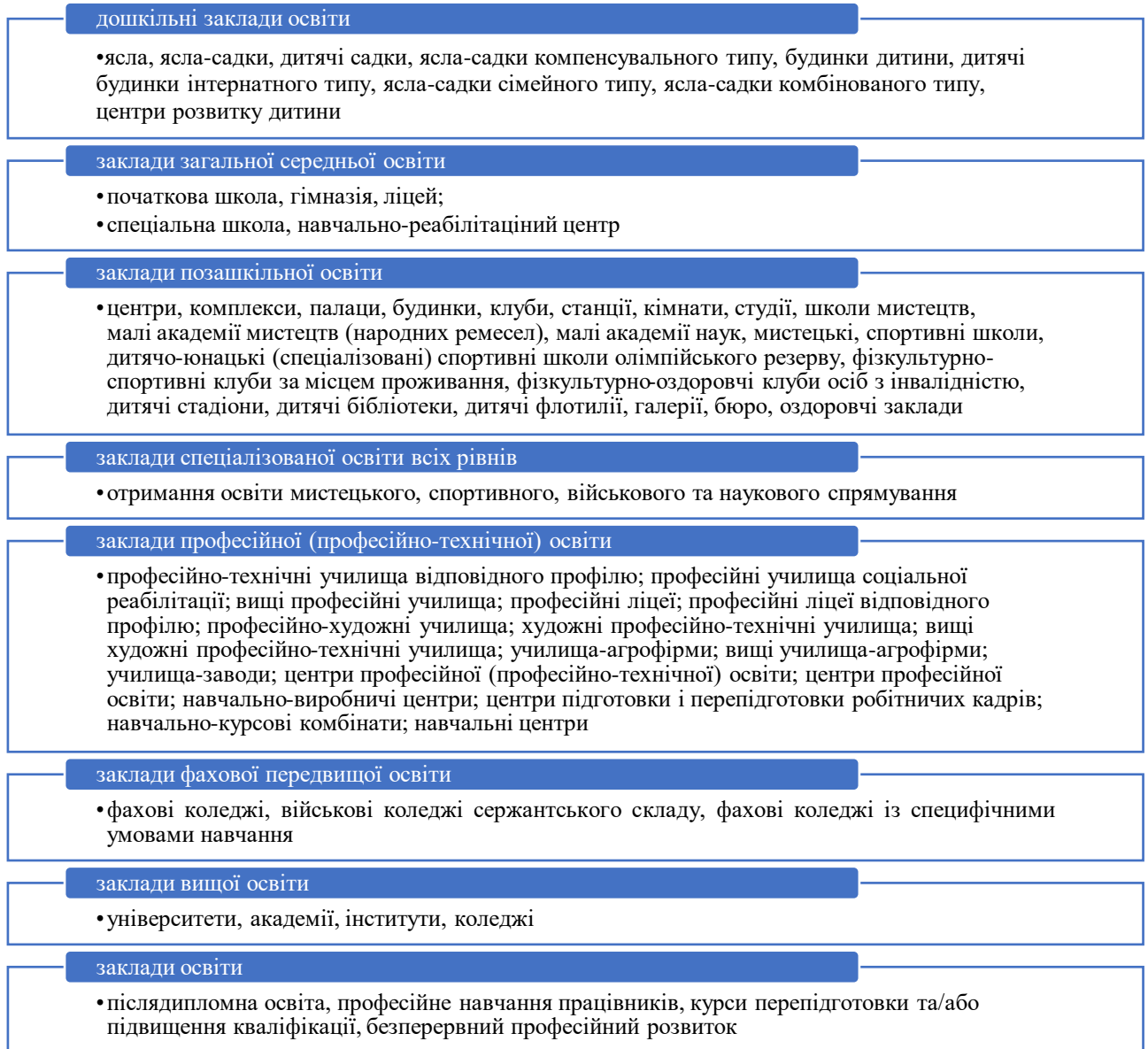

Рисунок 2.3 – Система закладів освіти суб'єктів

адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг (складено автором на основі джерел [264; 287; 288; 286; 294; 298; 258])

Вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу освіти є загальні збори (конференція) колективу закладу освіти [286].

Зазначені органи висувають пропозиції стосовно формування державної політики у сфері освіти і вирішують різноманітні питання,

пов'язані з навчально-виховною, науково-дослідною, методичною, економічною та фінансово-господарською діяльністю закладів освіти тощо, дотримуючись своїх повноважень у межах цієї компетенції.

Найважливішою складовою системи суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг є саме ті особи, на кого ці послуги спрямовані безпосередньо, – це учасники освітнього процесу. До них належать:

- здобувачі освіти;
 - педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники;
 - батьки здобувачів освіти;
 - фізичні особи, які провадять освітню діяльність;
 - інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу в порядку, що встановлює заклад освіти [286].
- Погоджуємося з думкою І. Литвин, що всі ці особи мають широке коло повноважень, передбачених нормами чинного законодавства [190].

Проведений аналіз надав змогу сформулювати таку систему суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг.

Виділимо п'ять груп.

Юридичні особи: заклад дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, заклад позашкільної освіти, заклад професійної (професійно-технічної) освіти, заклад фахової передвищої освіти, заклад вищої освіти.

Також дуже актуальною сьогодні стала самоосвіта, яка відбувається в центрах, клубах, бібліотеках або на онлайн-платформі.

Фізичні особи: діти дошкільного віку, вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти, докторанти, зацікавлені особи (курси); керівні (директор, ректор, завідувач, куратор, президент тощо), учителі, науково-педагогічні працівники, спеціалісти; батьки або особи, які їх замінюють; представники підприємств, установ та організацій.

Посадові особи: особи, які працюють у центральних органах виконавчої влади, що забезпечує формулювання державної політики у сфері освіти; у центральних органах виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти; центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані заклади освіти; органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування і їхні структурні підрозділи на місцях у сфері освіти.

Індивідуальні суб'єкти: іноземці, особи без громадянства, особи з подвійним громадянством.

Колективні суб'єкти: органи самоврядування працівників закладу освіти, органи самоврядування здобувачів освіти, органи батьківського самоврядування, загальні збори (конференція) колективу закладу освіти.

2.3. Методи регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні

Питання визначення поняття «метод» є дискусійним і не має єдиного підходу до його розуміння. Правильне тлумачення поняття «метод», а потім і «метод правового регулювання» дозволить визначити сутність методу регулювання у сфері надання освітніх послуг і визначити класифікації. Логічне пояснення змісту вищезазначених категорій надасть можливість вдосконалити та виявити нагальні питання у сфері надання освітніх послуг.

Проблема визначення сутності методу адміністративного права є однією з добре досліджених тем серед дискусійних питань теорії адміністративного права. Істинне розуміння суті методу адміністративного права є головним для логічного тлумачення певних інших понять у теорії адміністративного права, таких як характеристика властивостей адміністративно-правових відносин.

Як відомо, загалом термін «метод» здебільшого вказує на засіб досягнення конкретної мети або виконання певного завдання. Детальний опис методу правового регулювання свідчить про розкриття його технології,

характеристику інструментів, які використовуються для здійснення правового регулювання, і розгляд способів їхнього використання [191].

Термін «метод» (походить від лат. «methodus» – «прийом, спосіб») визначено як «прийом або система прийомів, які використовуються в конкретній сфері діяльності; спосіб виконання завдань; спосіб пізнання реальності та інше подібне» [335].

Однак етимологічний словник української мови вказує на те, що слово «метод» було позичено з мов західноєвропейського походження, зокрема нім. «methode», англ. «method» через фр. «methode» походять від лат. «methodus» – «прийом, спосіб, шлях, дослідження» [116]. Інші мовні дослідники визначають «метод» як:

1) шлях, за допомогою якого можна пізнати явища природи і суспільного життя;

2) прийом або систему прийомів, які використовують у певній сфері діяльності, наприклад, такі як наука, виробництво тощо [335].

Загалом метод являє собою сукупність способів і прийомів здійснення певної діяльності. Метод адміністративного права визначено як сукупність способів, засобів, прийомів, які використовує законодавець для забезпечення регулятивної дії норм у галузі адміністративного права [33].

В. Медяник узагальнив погляди науковців на поняття «метод», варто зазначити, що вони здебільшого ним вважають прийоми, способи, засоби, завдяки яким втілюється в життя управлінське рішення, досягається мета правового регулювання. Залежно від кола суспільних відносин, виду управлінських рішень обирається свій, особливий інструментарій – види методів впливу та регулювання [200].

Англійський філософ Френсіс Бекон порівнював метод із ліхтарем, що освітлює мандрівникам шлях у темряві та спрямовує їх. На наш погляд, дуже цікаве бачення значення поняття «метод», але підтримуємо це твердження, оскільки метод у регулюванні будь-яких суспільних відносин є першочерговим і дуже важливим у здійсненні регулювання.

Метод загалом можна розуміти як конкретний підхід до дослідження явищ і виконання завдань, що містить у собі систему правил, принципів і прийомів. Цей метод спрямований на опанування явищ і закономірностей у природі, суспільстві, мисленні та на практичне використання знань у різних сферах людської діяльності [362].

Метод являє собою засіб створення та обґрунтування структури філософського і наукового знання, а також визначає спосіб вивчення і практичного змінення реальності. Це комплекс правил, основ і методів дослідження явищ і закономірностей природи, суспільства і мислення або способів практичного впливу та зміни людської діяльності. Метод містить у собі специфічні прийоми дослідження або практичної діяльності, які сприяють розумінню або зміні об'єкта, на підставі властивостей такого об'єкта. Отже, будь-яка раціональна дія пов'язана з використанням певних прийомів для досягнення мети, і цей набір прийомів можна розглядати як метод [248].

Отже, під методом йдеться про способи, прийоми та сукупність дій, за допомогою правильного застосування яких здійснюється регулювання суспільних відносин. Поняття «метод правового регулювання» дуже активно та всебічно досліджують. Саме тому вважаємо, що потрібно дослідити основоположні праці в цій галузі.

М. Сірант, О. Парута, І. Андрусак у науковій статті на тему «Поняття методу правового регулювання і його різновиди» указують, що метод правового регулювання являє собою особливий спосіб дії на суспільні відносини з метою їхнього керування та вирішення. Цей спосіб формується у встановленні завдяки нормам права певного (можливого та належного) стану волі суб'єктів у їхніх відносинах один з одним, а також у ставленні до бажаних результатів їхньої поведінки [30].

О. Петришин розкриває поняття методу правового регулювання як «засоби впливу норм конкретної галузі права на дії і поведінку осіб, а також на організовані відносини, регульовані цією галуззю, в суспільстві» [348].

У посібнику М. Кельмана та О. Мурашина поняття методу правового регулювання описано як комбінацію прийомів і інструментів, що використовуються для систематизації конкретного типу суспільних відносин [142].

П. Рабінович зазначає, що метод правового регулювання є унікальним способом організованого впливу держави на суспільні відносини, заснованим на використанні юридичних норм [202].

У посібнику «Загальна теорія права і держави» за редакцією С. Гладкого термін «метод правового регулювання» розглянуто як «комплекс юридичних інструментів правового впливу» [83].

У теорії права ще в минулому столітті було виділено, що метод правового регулювання містить у собі різні методи і засоби для впливу на дії учасників суспільних відносин [121]; сукупність юридичних методів і інструментів, які використовуються для здійснення правового впливу в конкретній галузі суспільних відносин [348]; специфічним для кожної галузі права є характерне поєднання диспозитивних і імперативних аспектів у регулюванні суспільних відносин, які є предметом цієї галузі [64].

На думку В. Демиденко, метод правового регулювання в теорії держави та права як один з основних критеріїв розрізнення національних правових систем був вивчений досить ретельно. Здебільшого спостерігається певна узгодженість у поглядах на це питання [99].

Т. Тарахович висловлював цікаві роздуми про сутність методу правового регулювання. Він розглядав метод правового регулювання із двох різних поглядів: як загальний метод, який характерний для системи права загалом, і як метод, який специфічний для певної галузі правового регулювання. На переконання автора, «загальний метод правового регулювання є комплекс конкретних юридичних нормативних інструментів, які використовуються для впливу на суспільні відносини в галузі права, і ці інструменти відрізняють правове регулювання від інших форм впливу права на суспільні відносини». Щодо галузевого методу, згідно з Т. Тараховичем –

це «комплекс правових стратегій, інструментів та методів, які віддзеркалюють особливості впливу галузі права на суспільні відносини та спрямовані безпосередньо на формування та виявлення можливого впливу» та належної поведінки суб'єктів, регульованих цією галуззю права відносин» [345].

Певне продовження думки Т. Тараховича з цього приводу знайшли у працях Ю. Кривицького, який визначив підхід до поняття методу правового регулювання з погляду загального та галузевого підходів і вважає, що «кожне галузеве право, за своєю сутністю і предметно-методологічних властивостями, є конкретизацією загального права, що лежить в основі загальної концепції предмета і методу юридичної науки» [177]. К. Волинка підкреслює, що «загальний метод правового регулювання – «збірна категорія», відрізняється від «конкретних методів», оскільки останні характерні для конкретних галузей» [76].

Загалом вітчизняні вчені Т. Ківалова та Г. Смелянець вважають, що саме такий підхід є найбільш обґрунтованим. На їхню думку, аналіз методу правового регулювання у двох аспектах (загальний і галузевий метод) надає можливість глибоко вивчати це важливе правове явище, розкривати його структуру і джерело та розглядати метод правового регулювання як самостійну категорію в правовій науці [143].

Загалом Р. Демків підтримував указаний підхід щодо наявності єдиного методу правового регулювання, адже він стверджував, що єдиний предмет системи радянського права неухильно призводить до наявності єдиного методу правового регулювання. Цей метод відображає особливості юридичного впливу на певний суспільний контекст порівняно з іншими неюридичними засобами [100].

Окремо С. Гусарєв, А. Олійник, О. Слюсаренко вказують на метод правового регулювання як на комплекс засобів і методів, за допомогою яких здійснюється систематизація конкретних суспільних відносин певного типу [96].

Авторський колектив, у який входять Є. Білозьорова, Є. Гіду і А. Завальний, погоджується з такою позицією і висловлює її в навчальному посібнику «Актуальні проблеми теорії держави та права» [46].

За визначенням Ю. Ведернікова та А. Папірної, метод правового регулювання являє собою засіб впливу юридичних норм на суспільні відносини. Серед основних способів правового регулювання можна виділити дозвіл, зобов'язання і заборону [69]. О. Скакун описує метод правового регулювання як комплекс інструментів і прийомів, які використовуються для впливу на розвиток суспільних відносин. Цей метод відіграє головну роль у динаміці та функціонуванні правової системи, демонструючи, як здійснюється регулювання суспільних відносин [332].

Ю. Казанчев та А. Писарев розмірковують, що метод правового регулювання охоплює різноманітні прийоми та способи впливу на індивідів у суспільних відносинах, що виникають у контексті діяльності громадян за умови місцевого самоврядування, зокрема встановлення конкретних прав і обов'язків учасників цих відносин (організація місцевих виборів, місцевого референдуму, діяльності органів місцевого самоврядування).

Отже, можна зауважити, що єдиного підходу до визначення поняття методу правового регулювання на сьогодні не існує. На нашу думку, доцільно розглядати метод правового регулювання як групу способів і прийомів, які в сукупності являють собою комплекс юридичних засобів, що здійснюють регулювання.

Багато наукових позицій щодо класифікації методів правового регулювання. Зазвичай виділяють два методи здійснення правового впливу: метод децентралізованого регулювання та метод централізованого, імперативного регулювання [33].

Таку думку підтримує Д. Лук'янець, виокремлюючи два основних підходи до правового регулювання, один із них відомий як авторитарний метод, а інший – як метод автономії. За його переконанням, авторитарний метод, також відомий як метод владних приписів або імперативний метод,

полягає в тому, що учасникам (суб'єктам) правовідносин надається лише один жорстко визначений варіант дій. За допомогою норм права точно визначаються процедури виникнення і припинення, характер, обсяг і зміст прав та обов'язків учасників суспільних відносин, які регулюють ці норми права. Інший метод правового регулювання, відомий як метод автономії, або диспозитивний метод, полягає у встановленні нормами права неконкретних заборон щодо певної поведінки, а лише визначенні меж, у яких учасники суспільних відносин самі визначають варіанти своєї взаємної поведінки та встановлюють свої власні права та обов'язки [191].

Аналогічну позицію мають С. Петков та О. Скакун, які виділяють два методи правового впливу: метод децентралізованого регулювання або метод централізованого, імперативного регулювання [242; 329].

Іноді, крім зазначених імперативного і диспозитивного як методів правового регулювання, властивих деяким галузям права, виокремлюють також методи заохочення, автономії і рівності сторін, рекомендацій, переконання та примусу [35]. Водночас важливо відзначити, що сучасні вчені в галузі права звертають увагу на те, що адміністративне право містить як обов'язкові (імперативні) методи правового регулювання, так і необов'язкові (диспозитивні) методи [33], що викликає сумнів у застосуванні положень теорії права щодо імперативного методу правового регулювання як невід'ємної характеристики адміністративного права. У минулому В. Юровська відзначала цю суперечність і висловлювала сумніви щодо загальноприйнятих у теорії права та галузевих юридичних науках поглядів на сутність методів правового регулювання. Вона удосконалювала концепцію загального методу правового регулювання, який застосовувався б до всіх галузей права [390]. Проте в більшості підходів до розгляду методів правового регулювання існує загальний момент, який полягає в тому, що характер і зміст регульованих відносин визначають метод правового регулювання, інакше кажучи, вони визначають предмет правового регулювання. Отже, на основі специфічних

ознак кожної галузі визначають основні характеристики методу правового регулювання [36].

Деякі адміністративісти виокремлюють методи регулювання як методи впливу на особистості, засоби, прийоми, що застосовуються для досягнення конкретної цілі або виконання завдання [340]; як спосіб впливу органу державної влади на підконтрольні об'єкти (галузі, сфери, комплекси, об'єднання, підприємства, трудові колективи, громадян) [144]; як метод організації влади для впливу керівних суб'єктів на підконтрольні об'єкти [43].

Приблизно схожу позицію висловлюють М. Цвік, О. Петришин і Л. Авраменко. На думку вчених, якщо в правовому регулюванні акцент на встановленні обов'язків та обмеженні ініціативи суб'єктів права в конкретизації положень юридичних норм, які визначають їхню поведінку та якщо серед юридичних фактів переважають акти одностороннього волевиявлення (наприклад, адміністративні накази), а правове регулювання має всеосяжний характер, то це ґрунтується на імперативному методі правового регулювання. Навпаки, коли в правовому регулюванні не обмежуються лише зобов'язаннями та заборонами і використовуються дозволи, сторони, які підпадають під вплив правових норм, мають можливість відхилитися від визначених у цих нормах варіантів поведінки та самостійно вирішувати, як брати участь у таких відносинах (наприклад, за допомогою укладення різних юридичних угод), водночас право визначає лише головні аспекти їхньої взаємодії. У цьому разі правове регулювання ґрунтується на диспозитивному методі. Поряд з імперативним і диспозитивним методами, які є основними різновидами методів правового регулювання, у ньому, на думку вчених, можуть використовуватися методи надання рекомендацій і заохочення, які переважно мають додатковий характер [348]. Аналогічний варіант класифікації методів правового регулювання пропонує й М. Козюбра [122].

О. Зайчук, Н. Оніщенко виділяють фактично ті ж самі різновиди методів, але водночас не поділяють їх на групи основних і допоміжних. На думку

вченого, зміст методів правового регулювання становлять здебільшого такі способи впливу на поведінку суб'єктів: 1) імперативний (метод владного наказу), спрямований на забезпечення запропонованої державою чітко обов'язкової поведінки суб'єкта; 2) автономний, який залишає суб'єктам значний простір для вільного волевиявлення; 3) заохочувальний, що стимулює бажану для держави і суспільства правомірну і соціально активну поведінку; 4) рекомендаційний, що пропонує адресату самостійно визначити бажаний для держави варіант поведінки з урахуванням місцевих умов і реальних можливостей [126].

На думку М. Кагадій, у межах теорії права необхідно розрізнити два основних методи правового регулювання: централізований (імперативний, авторитарний) і децентралізований (автономний, диспозитивний) [134].

Ю. Чуприна вказує, що для права характерні такі методи, як імперативний і диспозитивний, дозвіл, зобов'язування (припис) і заборона, субординації і владного наказу, заохочення, переконання і примусу, автономії та рівності сторін і низки інших. Водночас науковиця вказує, що всі методи тісно взаємопов'язані, мають свої особливості і діють у поєднанні [376].

М. Толкачов вважає, що до галузевих методів правового регулювання належать такі методи, як імперативний, диспозитивний, заохочувальний, установчо-закріпний, рекомендаційний, метод автономії і рівності сторін, аліментарний [356].

Л. Наливайко, думку якого ми не поділяємо, залежно від виду методів правового регулювання розрізняє: 1) загальний (загально-правовий) метод регулювання, що характеризує регулятивний вплив права загалом; 2) галузевий (загальногалузевий) метод, що розкриває специфіку регулювання окремої галузі права відповідного роду суспільних відносин; 3) метод регулювання певного виду відносин або комплексу інституційних засобів; 4) метод регулювання, властивий окремій юридичній нормі [349].

Водночас деякі вчені пропонують виокремлювати загально-правовий (або, на думку В. Сорокіна, єдиний метод правового регулювання) та галузеві,

що дає змогу диференціювати правовий вплив на специфіку його прояву на рівні окремих суспільних відносин і їхніх груп. У цьому дослідженні уявлення про розподіл методів права загалом є традиційним.

В. Авер'янов дійшов висновку, що в адміністративно-правовому регулюванні, на противагу традиційному погляду, використовується не один із двох стандартних методів, а своєрідний метод особливого характеру, у якому органічно переплетені (змішані) елементи та ознаки як імперативного, так і диспозитивного методів правового регулювання [32].

Натомість Т. Коломієць, з одного боку, зауважує про наявність імперативного та диспозитивного методів адміністративного права, з іншого – у цій галузі права виділяє такі методи правового впливу:

- метод субординації, відомий як метод влади-підпорядкування, передбачає, що одна сторона відносин юридично володіє владою, тоді як інша підлягає юридичному підпорядкуванню (на прикладі відносин між податковою адміністрацією та платниками податків або між патрульним поліції та учасниками дорожнього руху;

- метод рекомендацій містить у собі ситуацію, у якій рекомендації, надані однією із сторін відносин, стають юридично зобов'язаними для іншої сторони, якщо вона їх приймає;

- метод узгодження, відомий також як метод координації, установлює норми взаємодії між учасниками, які не перебувають у стані взаємної підпорядкованості один одному;

- метод рівності передбачає, що суб'єкти, розташовані на одному рівні в державній структурі, спільно діють, укладаючи адміністративні угоди [148].

І. Соколова вважає основними методами правового регулювання такі: 1) імперативний – метод владних приписів, субординації, який ґрунтується на заборонах, зобов'язаннях, покараннях; 2) диспозитивний – метод рівноправ'я сторін, координації, який ґрунтується на дозволах; 3) заохочувальний – метод

винагороди за певну заслужену поведінку; 4) рекомендаційний – метод поради діяти так, як це бажано для суспільства і держави, тощо [336].

Також виділяють ще колізійний і матеріально-правовий метод правового регулювання. Колізійний метод є важливим для регулювання цивільно-правових відносин, коли правові норми не узгоджені між собою або потрібно вибрати між різними правовими положеннями. Цей метод виник наприкінці Середньовіччя як результат суперництва різних статутів, які діяли на певних територіях. Отже, необхідність використання колізійного методу може виникнути в разі, коли законодавство різних правових систем не є ідентичним щодо одного питання, або навіть за абсолютної подібності цих систем. Отже, для ухвалення рішення на підставі законодавства певної держави суд повинен спочатку обрати між законодавством цих держав, інакше кажучи, використовувати колізійну норму. На практиці існування правових систем, де потрібно обирати між нормами різних правових джерел, призводить до необхідності використання колізійного методу.

Колізійна норма, яка посилається на законодавство певної держави, не має самостійної регулювальної сили у правовідносинах, її існування має сенс за умови відповідності матеріально-правової норми, тобто такої, що встановлює правила для регулювання правовідносини [338].

Отже, можемо дійти висновку, що найбільш вдалою та ефективною є така класифікація методів правового регулювання: імперативний, заохочувальний і диспозитивний. Хоча науковці у своїх наукових дослідженнях виокремлюють здебільшого тільки імперативний і диспозитивний, на нашу думку, цей поділ є дуже загальним і потребує більшої конкретики. Імперативний метод установлює правила поведінки за допомогою обов'язкових до виконання приписів. Диспозитивний метод вносить рівновагу у відносинах, надає можливість вибору поведінки у правових відносинах. Заохочувальний метод полягає в запровадженні винагороди за дотриманням правил поведінки. Рекомендаційний метод надає поради, як поводити себе у правових відносинах.

Регулювання ставить за мету не послідовне виконання поставлених завдань, а вже запропоновані та втілені у практичне застосування умови, за якими здійснюється професіональне регулювання освітніх відносин. Як доцільно зазначено Т. Шестаковською та Н. Холявко, державне регулювання системи освіти може бути описане як комплекс прийомів, які держава використовує для впливу на розвиток освітніх закладів, застосовуючи законодавчий, адміністративний та економічний інструменти для забезпечення оптимальних умов її функціонування. Та під час більш детального дослідження цієї тематики вони визначають, що регуляторні дії держави в системі освіти можна виділити дві:

1. Методи прямої дії, до них відносимо: створення стратегічних і програмних документів; оформлення замовлень від держави; надання фінансової підтримки з боку держави; застосування нормативів витрат; установлення державних стандартів; регулювання через процедури ліцензування, атестації та акредитації.

2. Опосередковані методи, до них відносимо: регулювання тарифів; контроль за цінами; фінансування поза бюджетом; зменшення податкового навантаження.

А також найважливішу роль у державному регулюванні відіграють економічні методи, які впливають як безпосередньо, так і за допомогою посередників на роботу системи освіти. Адміністративні методи являють собою безпосередні заходи, що забезпечують виконання економічних методів за допомогою створення відповідних умов за допомогою системи нормативно-правових актів [384].

І. Застрожнікова, вивчаючи це питання, зазначає, що методи регулювання освіти – це методи, якими суб'єкти (наділені владними повноваженнями) користуються для впливу на об'єкти керування з метою досягнення поставленої мети в адмініструванні [127].

Незалежно від спрямованості і змісту методи регулювання є такими:

1) неупереджена структурна концепція, яка описує спосіб впливу, містить у собі окремий наказ чи норму щодо поведінки;

2) принциповістю впливу (прямим і опосередкованим впливом через створення стимулів або обмежень), методом впливу (груповий, індивідуальний, колегіальний), тривалістю впливу (короткостроковий, довгостроковий) і стратегічними або тактичними аспектами [61].

Значення методів державного регулювання освіти визначається їхньою соціальною природою. Суб'єкти державного регулювання застосовують засоби впливу для виконання завдань суспільства та держави, виконання різних соціальних, економічних та інших завдань.

У процесі набутого досвіду виділяють загальні методи управління освітою та методи, які застосовуються на місцевому рівні і характерні для окремих підсистем освіти та органів управління. Ці методи управління також називаються стратегіями управлінської діяльності. Класифікацію методів управління виконують на основі різних критеріїв, таких як організаційна структура, її значення та ін.

Існує два загальні методи впливу на волю та переконання людей: примус та аргументація. Такі методи є загальними для соціального управління.

Загалом серед різноманітних методів виділяють соціально-психологічні, організаційно-адміністративні, економічні та комплексні. Водночас методи поділяють на непрямі та прямі засоби впливу на регулювання. Непрямий метод відзначається тим, що суб'єкт управління впливає на інтереси об'єкта управління безпосередньо, водночас досягають бажаного результату виконання завдань.

Взаємодія, яка реалізується безпосередньо та через прямий підхід, відрізняється обмеженим впливом суб'єкта регулювання на діяльність, а також на поведінку керованих об'єктів.

З погляду форми та способу надання інформації адміністративні методи поділяються на дві категорії: адміністративно-організаційні та адміністративно-правові. Адміністративно-правові методи відрізняються

своєю юридичною спрямованістю та залежать від державної влади. Виражені в юридичній формі вказівки та розпорядження, які надає суб'єкт управління, є обов'язковими для всіх управлінських об'єктів. Вони мають примусовий характер і підтримуються силою держави. Адміністративно-організаційні методи сприяють координації дій об'єкта та суб'єкта управління, покращанню взаєморозуміння між ними під час виконання практичних завдань. Використання цих методів дозволяє досягти такого:

- 1) створити управлінську структуру;
- 2) управляти ситуацією, так, щоб зменшити перешкоди в роботі менеджменту, виявляти інноваційний підхід під час керування.

Соціально-психологічні методи – це методи, які використовує суб'єкт управління для впливу на об'єкт управління, зокрема окремих працівників і колективи. Вони ґрунтуються на об'єктивних законах психології та соціології і призначені для регулювання діяльності об'єктів управління з урахуванням групової психології, зокрема колективні відносини, настрої групи та колективну думку, а також індивідуальні особливості психології різних громадських груп і окремих осіб. Цей підхід спрямований на формування сприятливого та стійкого морального і психологічного середовища в колективі, що сприяє успішному виконанню завдань, поставлених перед ними [218].

Методи регулювання, орієнтовані на соціально-психологічні аспекти:

- 1) забезпечити соціальний захист працівників;
- 2) підвищити або поліпшити якість міжособистісного спілкування серед працівників;
- 3) розвинути та модернізувати сферу послуг;
- 4) покращити фізичне і психічне благополуччя людини;
- 5) збільшити дбайливість і підтримку родин.

Ці ознаки соціально-психологічних методів визначені в законодавстві, яке регулює діяльність в освітній сфері. У разі невиконання зобов'язань щодо соціального захисту працівників посадові особи несуть відповідальність

згідно з чинним законодавством. Психологічні прийоми регулювання впливають на взаємодію між особами, створюючи ефективну робочу атмосферу із сприятливим психологічним середовищем. Будь-яка праця ґрунтується на формуванні психіки особистості, її уваги, інтересів, мислення та інших психічних аспектів. Психологічний стан людини впливає на результати її праці, а також на ефективність колективної діяльності.

Економічні методи впливу являють собою засоби для досягнення управлінських цілей, ґрунтуючись на реалізації економічних принципів і закономірностей. Вони відрізняються від інших методів тим, що використовують непрямий спосіб впливу. Визначити ефективність економічних методів управління складніше внаслідок їхньої специфіки. Економічні методи охоплюють засоби, які використовуються для матеріального заохочення як колективів, так і окремих працівників. В освітній галузі економічні методи управління здебільшого обмежені у своєму використанні. Основним джерелом фінансування освіти є державний бюджет, тому застосування кредитів і податкових інструментів не має широкого застосування через відсутність об'єктивних умов [135].

На думку З. Бараник та Ю. Кикош, до методів регулювання ринку освітніх послуг відносять засоби, які впливають на роботу ринку освітніх послуг із різних аспектів, зокрема вплив на його функції; з погляду впливу на ринок із метою активізації його діяльності. Методи регулювання поділяються на адміністративні, економічні, соціальні. Вони спрямовані на урегулювання функціонування ринку освітніх послуг відповідно до політики соціально-економічного розвитку країни, спрямованої на зростання добробуту населення. До адміністративних методів належать правові та законодавчі акти, яких обов'язково повинні дотримуватися учасники освітнього процесу. Що стосується економічних методів регулювання ринку освітніх послуг, то їх можна поділити на кілька видів залежно від напрямків його регулювання [55].

Основу всіх методів становлять: інформація, аналіз, прогноз і висновки щодо стану, закономірностей розвитку ринку освітніх послуг. Лише на цій

основі ухвалюють адміністративні рішення щодо виправлення поточних заходів і програм, а також вносять корективи або розробляють закони, постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки України, Мінпраці, Мінекономіки, Мін'юсту України тощо. Дієвість вищезазначених методів проявляється в їхньому інтегрованому підході, системному розробленні та впровадженні з урахуванням обмежень у сфері правового регулювання та фінансових можливостей національної економіки щодо функціонування ринку освітніх послуг [241].

Отже, можна зауважити, що методи регулювання у сфері освіти – це група пов'язаних між собою способів і прийомів, за допомогою яких органи державної і місцевої влади в межах своїх повноважень виконують свою регулятивну функцію, що в процесі виконання дозволяє досягти поставлених цілей у сфері освіти.

А. Кобець наводить сукупність прийомів і засобів, які дозволяють державі впливати на функціонування сфери освіти. Отже, він виокремлює дві групи: 1) перша (за формою впливу): методи прямого впливу – це коли уповноважені органи державної влади прямо вливають на роботу суб'єктів ринку освітніх послуг, а саме це має свій прояв у ліцензуванні, отриманні акредитації, державному замовленні, отриманні квоти, пільг і субсидій, та безпосередньо у фінансуванні закладів освіти; методи опосередкованого впливу – це коли уповноважені державні органи встановлюють певні умови, це може бути пов'язано з оподаткуванням, кредитуванням, амортизаційним відрахуванням, що суб'єкти ринку освітніх послуг не мають можливості у виборі подальших дій і змушені приймати встановлені правила і їх дотримуватися; 2) друга (залежно від засобів впливу): правові – полягають у дотриманні Конституції України [159], Закону України «Про освіту» [286] та інших нормативно-правових актів, які є чинними; економічні – надання фінансових можливостей з урахуванням поставлених державою завдань (оподаткування, кредитування, амортизаційні відрахування); адміністративні – застосування приписів державної влади (отримання акредитації, ліцензування,

дотримання освітніх стандартів); донорські – стимулювання до благодійництва, спонсорської допомоги; морально-етичні – впровадження дії до виховання, роз'яснення та розповсюдження мети, завдань і важливості освітньої сфери.

На думку автора, донорські та морально-етичні засоби впливу потрібно об'єднати з адміністративними. Підтримаємо цю думку, вважаючи, що вони мають на меті одне завдання та залежність від уповноважених органів державної влади у сфері освіти [145].

Ю. Шевченко [382] зазначає, що відповідно до мети та завдань стосовно напрямів регулювання освітньої сфери, то найбільш ґрунтовно методи та інструменти розкрили Є. Сахно та К. Лазовська [316]. Ці автори виділили методи, які потрібно використовувати для кожної галузі сфери послуг, але не дали системного подання їхньої групи та класифікації. У наукових джерелах часто можна знайти різноманітні способи групування методів регулювання, зокрема: за напрямом впливу – прямі та опосередковані [104]; сутністю – адміністративні, економічні, інформаційні (реклама, поширення оголошень у засобах масової інформації) [207]. Сутнісна ознака є найбільш місткою, тому, на думку різних авторів, до вищезазначених трьох категорій долучають: законодавчо-правові, соціально-психологічні методи [70], морально-ідеологічні, соціально-політичні [339] тощо.

На нашу думку, метод регулювання освітньої діяльності є дуже корисним у регулюванні освітніх відносин. Погоджуємося з науковцями, що метод – широке поняття та містить у собі не тільки засоби і прийоми для ефективною та якісною освітньої діяльності, він містить у собі ще й інші інструменти, такі як збирання інформації, висновки, прогнозування, аналіз минулого і теперішнього стану та розвитку. На основі цього і формуються доцільні та необхідні способи і прийоми, які в сукупності становлять метод регулювання освітньої сфери.

Щодо класифікації методів регулювання в освітній діяльності, то ми дійшли висновку, що більшість науковців виділяють однаковий поділ. На наш

погляд, для методу регулювання у сфері освітньої діяльності більш характерні адміністративний, фінансовий, інформаційний і соціально-психологічний. Адміністративний метод здійснює владне, наказове регулювання в освітній сфері. Фінансовий метод відповідає за регулювання фінансової складової освітньої діяльності. Інформаційний метод регулює розповсюдження інформації про навчальні установи, нормативно-правові та владно-розпорядчі зміни у сфері надання освітніх послуг. Соціально-психологічний метод відповідає за атмосферу у трудовому та навчальному колективі у сфері освітньої діяльності. Вважаємо за потрібне далі вивчати цю тему, доки не втрачають своєї актуальності наукові напрацювання.

Висновки до розділу 2

1. Механізм як загальна категорія є складним утворенням, що містить у собі прийоми, способи та методи, які формують внутрішню будову, яка створює систему будь-чого за допомогою ситуацій і ходів, результатом цього є подія. У юридичній сфері механізм впливає на функціонування та розвиток правових явищ, розкриваючи їхній зміст, що значною мірою впливає на ефективність їхнього застосування. У межах нашого дослідження механізм виконує функцію дієвої та об'єднаної категорії, адже, як уже було зазначено, він поєднує в собі систему елементів, які здійснюють регулювання у сфері надання освітніх послуг.

2. Для того, щоб надати визначення механізму адміністративно-правового регулювання, першочергово виникає потреба у визначенні більш загальної категорії «механізм правового регулювання». Він є достатньо новою та центральною категорією. Отже, механізм правового регулювання – це сукупність систематизованих юридичних засобів, які здійснюють вплив на регулювання суспільних відносин.

3. Поняття «механізм адміністративно-правового регулювання» на сьогодні не має законодавчого регулювання. Наукові напрацювання, які існують на сьогодні, дозволяють зауважити, що уніфіковане визначення

відсутнє в науковій літературі. Науковці у своїх наукових дослідженнях беруть за основу загальноприйняте визначення та доповнюють його специфічними ознаками. Проведене дослідження дозволяє надати власне визначення, механізм адміністративно-правового регулювання – це група адміністративно-правових засобів, які сприяють і діють у суспільних відносинах, що виникають між суб'єктами владних повноважень у процесі реалізації адміністративних зобов'язань та іншими зацікавленими особами.

4. Механізм адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг – це група об'єднаних між собою адміністративно-правових засобів (елементів), які спрямовані на урегулювання та впорядкування суспільних відносин у сфері надання освітніх послуг.

5. Класична структура механізму правового регулювання, на нашу думку, має містити в собі: правові норми; правові факти; правовідносини; акти реалізації норм права. Правові норми – це неухильні та обов'язкові правила поведінки, що встановила держава для регулювання суспільних відносин. Правові факти – це певні обставини, з настанням яких відбувається зміна або закінчення суспільних відносин. Правовідносини – це спеціальні суспільні відносини, що регулюються нормами права, і в них беруть участь особи, які наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Акти реалізації норм права – це усне або письмове волевиявлення дієздатною особою норм права у практичному застосуванні.

6. Структуру елементів механізму адміністративно-правового регулювання можна поділити на органічні та функціональні складові. З урахуванням відсутності профільних наукових досліджень, присвячених безпосередньо питанню структури механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг, ми виділили такі елементи: норми права; акти реалізації норм права; адміністративно-правові відносини; правова свідомість (культура); законність.

7. Суб'єкти права – це особи, які мають права та обов'язки, можуть брати участь у правових суспільних відносинах. Доктринального визначення

не існує, тому надаємо власне, отже, адміністративно-правовим статусом особи у сфері надання освітніх послуг пропонуємо вважати осіб, які наділені владно-розпорядчими та організаційним функціями і здійснюють свою діяльність від імені держави у сфері надання освітніх послуг.

8. Сформували систему суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг за групами так: юридичні особи; фізичні особи; посадові особи; індивідуальні суб'єкти; колективні суб'єкти.

9. Для характеристики методів регулювання у сфері надання освітніх послуг спочатку потрібно проаналізувати підходи до загальної категорії «метод». Отже, можемо зазначити способи, прийоми та сукупність дій, за допомогою правильного застосування яких здійснюється регулювання суспільних відносин. Також доцільно, на наш погляд, дати визначення «метод правового регулювання», оскільки єдиного підходу до його визначення на сьогодні немає. Метод правового регулювання – група способів і прийомів, які в сукупності являють собою комплекс юридичних засобів, що здійснюють регулювання.

10. Ефективною є така класифікація методу правового регулювання: імперативний, диспозитивний і заохочувальний. Хоча науковці у своїх наукових дослідженнях виокремлюють здебільшого тільки імперативний і диспозитивний. На нашу думку, цей поділ є дуже загальним і потребує більшої конкретики на що й було спрямовано нашу увагу.

11. Отже, метод регулювання у сфері освіти – це група пов'язаних між собою способів і прийомів, за допомогою яких органи державної і місцевої влади в межах своїх повноважень виконують свою регулятивну функцію, що в процесі виконання дозволяє досягти поставлених цілей у сфері освіти. У вищезазначених суспільних відносинах йому характерні адміністративний, фінансовий, інформаційний і соціально-психологічний методи.

РОЗДІЛ 3. НАПЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг

Реформування, оновлення та доповнення в регулюванні надання освітніх послуг відбувається впродовж довгого часу і є актуальним на сьогодні. Головною метою є створення професійної та дієвої системи управління освітою для надання якісних освітніх послуг. Виокремлення кращих зарубіжних практик дозволить імплементувати їх у вітчизняну систему, усунути неточності та сприяти розвитку освітньої діяльності.

На сьогодні в державах Європейського Союзу немає однієї обов'язкової моделі забезпечення та реалізації освітньої діяльності. Історико-правові особливості становлення та розвитку кожної окремої держави сформували рівень централізації та децентралізації в управлінні, контролі та фінансуванні освітньої сфери.

Науковці визначають дефініцію «державне управління сферою освітніх послуг» як цілеспрямовану діяльність щодо створення організаційних, правових, кадрових, соціально-прогностичних, педагогічних, матеріально-фінансових та інших умов, необхідних для оптимального функціонування і розвитку, реалізації мети, здійснення переходу в якісно новий стан [307].

В Італії, Великобританії та Швейцарії функціонує дворівневе управління, засноване на поєднанні централізованого і місцевого. В Австрії, Нідерландах, Швеції діє трирівнева система управління освітою, що поєднує централізоване управління з регіональним і місцевим. У Німеччині та Італії велику роль в управлінні освітою відіграють місцеві органи влади. У Франції

централізована система управління освітою, але вона в процесі переходу до децентралізованої системи [326].

Серед країн Європейського Союзу можна спостерігати тенденцію до впровадження державно-громадського або ж демократичного управління у сфері освіти. Їїго безпосередньо регулюють норми конституційно-законодавчого характеру. Зі свого боку, в актах Ради Європи акцентовано увагу на децентралізації освітньої сфери як такої, що ґрунтується на ідеях, цінностях і положеннях, характерних ринковій економіці.

Варто наголосити на тому, що серед провідних держав відповідальними за реалізацію державної політики в освітянській сфері є спеціально створені державні інституції (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Державні інституції у провідних країнах світу

№ пор.	Країна	Інституція
1	Сполучені Штати Америки	Міністерство освіти (U. S. Department of Education) (автономія закладів освіти є найважливішим критерієм під час провадження акредитаційної процедури)
2	Японська держава (Японія)	Міністерство освіти, культури, спорту, науки і технологій (Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology of Japan)
3	Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (Велика Британія)	Міністерство освіти (Department for Education)
4	Французька Республіка (Франція)	Міністерство національної освіти та молоді (Ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche)
5	Федеративна Республіка Німеччина (Німеччина)	Федеральне міністерство освіти та наукових досліджень Німеччини (Bundesministerium für Bildung und Forschung)
6	Швейцарська Конфедерація (Швейцарія)	Державний секретаріат із питань освіти, досліджень та інновацій (The State Secretariat for Education, Research and Innovation)
7	Королівство Швеція (Швеція)	Міністерство освіти і науки Швеції (Utbildningsdepartementet)
8	Республіка Польща (Польща)	Міністерство національної освіти Польщі
9	Королівство Іспанія (Іспанія)	Міністерство освіти та професійної освіти (El Ministerio de Educación y Formación Profesional (MEFP))

У Японії, Сполучених Штатах Америки, Німеччині і скандинавських країнах управлінські інституції інтегрують плани розвитку освіти в загальний план регіонального розвитку з питань економіки. Крім органів управління, діють також і органи, наділені координаційними повноваженнями, які спільно з ними уповноважені вирішувати важливі питання щодо управління закладами освіти [93].

Найбільш характерною практикою в досвіді зарубіжних країн є досягнення оптимального балансу між регулюванням на державному рівні та самостійністю, автономією освітніх установ, зокрема їхнім управлінням та фінансуванням. Зараз самостійність закладів освіти є актуальним напрямом у світі, але в кожній окремій державі ця тенденція має різне вираження [314].

За свідченням дослідниці проблем порівняльної педагогіки Л. Пуховської [301], сучасний етап розвитку і становлення європейської політики у сфері освіти бере свій початок у 2002 році зі схваленням Європейською Комісією стратегічної цільової програми «Освіта й професійна підготовка 2010» та 13 основних напрямків для її впровадження в межах Європейського Союзу. Програма спрямована на глибоке перетворення всієї освітньої системи, зокрема дошкільний рівень і освіту дорослих. Такого перетворення можна досягати за допомогою поліпшення основних аспектів її функціонування, таких як фінансування, управління, освітні стандарти, якість оцінювання, моніторинг ефективності, взаємодія з партнерами тощо. Унаслідок цього передбачено створення єдиного європейського простору для освіти та навчання протягом усього життя, що буде сприяти ефективному розвитку високоякісного людського капіталу. Ця програма є складовою «Лісабонської стратегії», ухваленої у 2000 році, яка мала на меті перетворити Європейський Союз на конкурентоспроможне і соціально інтегроване європейське суспільство з акцентом на знання, створюючи найбільш розвинуту орієнтовану економіку у світі, що сприяла б сталому розвитку та постійному зростанню кількості робочих місць. Саме з метою втілення заявленої мети Європейська Рада визначила конкретні завдання в освітянській

сфері й можливі майбутні підготовчі аспекти, які відображали стратегію спільних дій країн – членів Європейського Союзу. Ця стратегія містила досягнення трьох основних цілей: підвищення рівня якості та ефективності освітньої системи та підготовки в країнах Європейського Союзу; спрощення та розширення доступу до всіх видів і форм освіти протягом усього життя; посилення відкритості системи освіти в глобальному контексті.

О. Огієнко [221] комплексно проаналізувала стан і динамічний розвиток освітніх систем у країнах Західної Європи. Унаслідок цього вона констатувала початок глобальних реформаційних процесів у цих системах. Каталізатором цих змін зазвичай вважають глобалізаційні процеси, що підсилюють тенденції мобільності, постійної освіти протягом життя та інтеграції. Особливо важливими є процеси інтеграції в освітній сфері в західноєвропейських країнах. Вони визначають напрями реформування цих систем у контексті створення єдиного європейського освітнього простору. Такий процес має на меті наближення систем підготовки кваліфікованих працівників у країнах Європейського Союзу, водночас зберігаючи і розвиваючи їхню національну ідентичність [94].

Отже, вважаємо за потрібне більш детально розглянути адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг у зарубіжних країнах.

Естонія. Управління освітньою сферою в Естонії відбувається на трьох рівнях: національному, муніципалітетів та інституційному. На національному рівні головне місце відведене Рійгікогу (Державній Асамблеї), Уряду Естонії та Міністерству освіти та науки, до компетенцій яких належить реалізація та спрямування державної освітньої політики на національному рівні та забезпечення контролю за її провадженням. На інституційному рівні управлінськими повноваженнями у сфері освіти наділені керівники чи директори освітніх закладів. У своїй взаємодії державна та місцева влада відповідають за реалізацію обов'язкової освіти. Кожен рівень влади має свій відповідний набір повноважень під час ухвалення рішень у галузі освіти. Міністерство освіти та науки Естонії у своїй діяльності підпорядковується

Уряду Естонії, що здійснює контроль і керує діяльністю Міністерства, що отримує фінансування з державного бюджету. До основних повноважень і функцій Міністерства освіти та науки Естонії належить планування, регулювання через законодавство і впровадження в життя державної політики в галузях освіти, науки, молодіжної та мовної політики. Зокрема Міністерство також відповідає за управління та розроблення проєктів нормативних актів у різних сферах, зокрема дошкільної, загальної, середньої, середньої спеціальної, вищої та прикладної освіти, освіти дорослих та освіти національних меншин, а також у сферах науки і технологічного розвитку, роботи з молоддю та дітьми з особливими потребами.

До загальної системи державного управління освітою належать також і інституції, що провадять керівництво в галузі освіти і мають на меті забезпечення визначених напрямів розвитку освіти Міністерством освіти і науки Естонії, зокрема:

1. Бюро мережі шкіл Міністерства освіти і науки Естонії.
2. Департамент мовної політики.
3. Центр зайнятості молоді Естонії [355].

Зі свого боку, варто зазначити, що на місцеву владу покладається основна відповідальність за забезпечення доступності дошкільної і загальної середньої освіти, а також за забезпечення обов'язкового відвідування школи учнями і підтримку дошкільних закладів і шкіл. Місцева влада є засновником муніципальних шкіл і має основні повноваження в їхньому управлінні. Зокрема до таких повноважень потрібно віднести: формулювання та запровадження освітніх програм у межах своєї адміністративної компетенції та їхнє впровадження в життя; створення, реструктуризацію та ліквідацію муніципальних освітніх установ і забезпечення їхньої економічної підтримки (фінансування); призначення / звільнення керівників закладів освіти, які перебувають під їхньою юрисдикцією; забезпечення учнів і вчителів транспортом (транспортуванням); забезпечення медичного обслуговування та

надання харчування дітям в освітніх закладах; ведення реєстру осіб з особливими потребами та організація навчального процесу для них.

Держава забезпечує і гарантує доступну загальну середню освіту безкоштовно. Для досягнення цієї мети з державного бюджету виділяють освітні субвенції як муніципальним, так і приватним освітнім закладам. Такі фінансові витрати призначені для оплати праці педагогічних працівників і адміністраторів освітніх закладів, підвищення їхньої кваліфікації, закупівлю підручників і навчальних матеріалів, а також забезпечення осіб, що навчаються, харчуванням. Розмір освітньої субвенції в певний спосіб залежить від кількості учнів, які навчаються. Крім того, держава також фінансує витрати, пов'язані з облаштуванням інтернатів у закладах освіти. Усі інші витрати, пов'язані з функціонуванням шкіл, відшкодовує орган управління школою, зокрема це може бути місцева влада, або, якщо це школа приватного типу, – приватні юридичні особи. Школи муніципального типу отримують дотації з місцевих бюджетів на комунальні послуги, прибирання в освітньому закладі, роботу соціальних працівників і психологів, ремонт приміщень тощо. Аналізуючи розподіл фінансування загальної середньої освіти, потрібно зазначити, що видатки з державного бюджету становлять 42 %, тоді як із місцевих бюджетів – 58 % [9].

Для поповнення місцевого бюджету органи місцевого самоврядування (засновники освітніх закладів) можуть надавати додаткові платні послуги, зокрема абонементи на відвідування спортзалу чи басейну або ж можуть здавати в оренду приміщення, наприклад, спортивні зали або басейни після закінчення уроків або в позаурочний час [10]. Зі свого боку, освітні заклади можуть отримувати благодійні внески або матеріальну допомогу від фізичних осіб, організацій чи компаній для покращання умов навчання та розвитку освітніх програм.

З метою оптимізації витрат і їхнього зменшення більшість муніципалітетів вирішила залучити аутсорсингові компанії для прибирання та забезпечення харчування, а також питання транспортування (підвезення).

Зокрема орган місцевого самоврядування укладає договір на підвезення учнів до освітнього закладу з місцевою компанією, що займається перевезенням пасажирів, – автобуси регулярно вирушають за визначеним маршрутом у певний час [10].

Постійним органом, який надає підтримку в діяльності закладу освіти та надає пропозиції органу місцевого самоврядування щодо вирішення питань, пов'язаних із дошкільним закладом чи школою, є опікунська рада освітнього закладу, до складу якої входять представники адміністрації, педагогічної ради, ради учнів, батьківської ради й ради випускників освітнього закладу. Керівник закладу освіти є підзвітним опікунській раді, а її діяльність визначає статут закладу освіти [9]: опікунська учнівська й педагогічна ради, запрошені стейкхолдери разом із керівництвом освітнього закладу розробляють і затверджують план розвитку закладу мінімум на три роки. У ньому вони визначають цілі та рекомендації щодо подальшого розвитку освітнього закладу [26]. У школах функціонують органи учнівського самоврядування, так звані учнівські ради, які мають повноваження самостійно вирішувати та керувати питаннями, що стосуються шкільного життя. Представник учнівської ради бере участь у діяльності педагогічної ради.

Особливістю естонської освітньої системи можна вважати вебнаціональний реєстр EHIS (Естонська інформаційна система освіти), де міститься інформація, що стосується естонської системи освіти [8]. EHIS містить інформацію про заклади освіти, осіб, що навчаються, викладачів (видатки на оплату праці викладачів), навчальні програми, права та документи, що підтверджують факт отримання освіти. Крім того, цей план містить базу візуальних навчальних статистичних даних [13].

Отже, можна зауважити, що Естонії характерне більш децентралізоване управління освітою. Центральні органи державної ради видають закони та встановлюють принципи діяльності навчальних закладів, а органи місцевого самоврядування виконують вказівки та розподіляють фінансування. На наш погляд, корисним досвідом для України є вебнаціональний реєстр EHIS, він

значно спрощує роботу державних органів, узагальнюючи всю необхідну інформацію про освіту, корисну і для здобувачів.

Фінляндія. Основні аспекти державної освітньої політики визначено Едускунтою (однопалатним парламентом Фінляндії) й Урядом Фінляндії. Варто зазначити, що в цій країні існує кілька рівнів правового регулювання відносин, що виникають в освітянській сфері:

- центральний (Міністерство освіти і культури);
- регіональний (регіональні державні адміністративні агентства – установи, що відповідають за виконання і регулювання освітніх питань на регіональному рівні в системі освіти Фінляндії);
- місцевий (органи місцевого самоврядування в 311 муніципалітетах).

Фінську освітню систему потрібно розглядати як централізовану, у якій профільне Міністерство (Міністерство освіти і культури) є головною інституцією щодо навчальної діяльності, зокрема освіти дорослих. Центральні адміністративні інституції надають підтримку цьому Міністерству у провадженні його діяльності. Зокрема Національна рада з питань освіти, Рада з питань освіти дорослих, національні комітети освіти і професійного навчання (26 комітетів), Національна спортивна рада та Консультативна рада у справах молоді, Фінський центр оцінювання якості освіти.

Управління у сфері освіти загалом ґрунтується на принципі децентралізації. У Фінляндії діє досить велика система місцевих автономій у сфері освіти, що наділені широким спектром повноважень і є в підпорядкуванні органів місцевого самоврядування. Муніципалітети забезпечують основну частку сегмента дошкільної, базової і середньої освіти та надають місцевим школам велику автономію з питань установавання навчальних планів і проведення освітнього процесу [244].

Наступним рівнем є муніципальний, на якому головною місією органів влади (муніципалітетів або спільних муніципальних владних інституцій) є забезпечення можливості отримання освіти з урахуванням індивідуальних здібностей усіх дітей дошкільного та шкільного віку, зокрема дітей з

особливими потребами. Дошкільна (один рік до школи) та базова освіта (дев'ять років навчання) є обов'язковими.

З урахуванням зазначеного вище потрібно наголосити, що муніципалітети мають такі повноваження: розподіляти фінансування на освітню сферу; формувати навчальний зміст відповідно до місцевих навчальних програм у межах загальнонаціональної основної навчальної програми; здійснювати відбір кадрів для освітніх закладів; створювати практичні умови для навчання, підвищувати ефективність і рівень якості освіти; забезпечувати транспортування осіб, що навчаються, до освітнього закладу; здійснювати керівництво освітніми закладами; створювати й гарантувати умови для провадження навчальної діяльності декількома мовами (за необхідності), зокрема шведською; проводити конкурсний відбір для обрання керівників освітніх закладів; надавати освітню підтримку та організувати навчання для дітей з особливими потребами, зважаючи на конкретну ситуацію й індивідуальність [17].

На додаток до організації навчального процесу муніципальні органи влади, зазвичай, відповідають за надання низки соціальних послуг для учнів, зокрема таких: безкоштовне харчування в освітньому закладі; безкоштовна медична допомога в освітньому закладі, зокрема стоматологічна; послуги соціальних працівників і шкільних психологів.

Місцеві органи влади не мають законодавчих обов'язків організувати загальну середню освіту і професійну освіту та навчання, але вони зобов'язані сприяти їхньому фінансуванню. Деякі функції і повноваження можуть бути делеговані закладам освіти муніципалітетами, такі як вибір персоналу та управління шкільним бюджетом, визначення методів викладання, навчальних матеріалів і підручників [24]. Рівень незалежності шкіл у контексті фінансових питань залежить від рішень, які ухвалює відділ освіти в кожному окремому муніципалітеті. Саме він визначає, які школи мають право управляти своїми фінансами та складати свої бюджети, і ця ситуація може відрізнятись в різних місцевих громадах. У Фінляндії кожен муніципалітет має обов'язок щодо

забезпечення основними послугами: медичними та соціальними, освітніми (дошкільна та базова освіта). Фінансування основних послуг розподіляється між державою та муніципалітетами. Розподіл є приблизно таким: муніципалітет – 75 %, держава – 25 %. Держава фінансує шкільне харчування, проїзд учнів і медичні послуги. Зі свого боку, муніципалітети отримують частину коштів від держави, але найбільшим джерелом доходів є податкові надходження, оскільки муніципалітети мають право стягувати податки. Державне фінансування не виділяють цілеспрямовано. Тому муніципалітети мають повну автономію у вирішенні питань про розподіл коштів між різними основними послугами, такими як медичні, соціальні та освітні. Фінансування приватної освіти визначено за тими ж самими критеріями, що й державна освіта [11].

Отже, можемо зауважити, що у Фінляндії централізована система управління освітою, але, незважаючи на те, що всі головні рішення ухвалює міністерство, велика кількість повноважень закріплена за муніципалітетами. Навіть більшу частину фінансування освіти здійснює муніципалітет, а не держава. Погоджуючись з О. Щербак, потрібно визначити, що забезпечення рівних можливостей доступу до освіти для всіх громадян, незалежно від їхнього віку, статі, місця проживання, економічного стану та мови, є основною метою освіти у Фінляндії [387]. На нашу думку, позитивним моментом є рівність у можливості отриманні освіти та гарне фінансування. Варто відмітити позитивний досвід централізованого управління освітою, як зазначають науковці, що саме це вплинуло на її розвиток і якість.

Польща. Відповідальними за регулювання та керівництво системою освіти в Польщі на центральному рівні є Міністерство національної освіти та Міністерство науки і вищої освіти. Показники цієї країни щодо участі молоді (від 15 до 24 років) починаючи від середньої освіти до докторантських програм, що здобуває повну середню освіту, є одними з найкращих серед країн Європейського Союзу. Ці показники в освітній галузі Польщі тісно переплітаються і є взаємопов'язаними із процесами децентралізації управління.

Зокрема здебільшого виконання завдань (від дошкільного до повного середнього рівня) покладено на органи місцевого самоврядування [325].

Найнижчий рівень адміністративного устрою являють собою гміни, до повноважень яких належать: організація та керівництво дитячими садками і початковими школами; забезпечення функціонування та обслуговування будівель дошкільних і початкових освітніх закладів; організація транспортування учнів; призначення на посаду керівника освітнього закладу, що підпорядкований місцевому органу влади [28]. Гміна аналогічно до повіту в межах своїх повноважень може створювати та управляти громадськими центрами підготовки вчителів, інститутами підготовки вчителів і центрами освітніх ресурсів [352].

Повіт є відповідальним за завершальні три роки освіти в межах середньої школи, професійних і спеціальних освітніх закладів. Для освітньої системи Польщі характерним є покладення обов'язків щодо керівництва освітнім закладом на одну особу, яка є безпосереднім його керівником. Значна (переважна) частина фінансування загальної середньої освіти (91 %) здійснюється за кошт державного бюджету. Фінансування освіти у гмінах містить у собі кілька джерел: освітню субвенцію, цільові дотації від локальних владних органів, власні прибутки гмін і також фінансування через фонди Європейського Союзу. Найбільша частина з цієї суми – освітня субвенція, яка надходить без прямого цільового призначення. Водночас до уваги беруть кількість учнів, які навчаються в польських школах, та використовують стандартний розмір витрат на навчання одного учня у великому місті, відомий як «Стандарт А». Однак під час розподілу субвенцій ураховують приблизно 40 різних показників, таких як тип школи (сільська чи міська), наявність учнів із національних меншин, наявність дітей із особливими потребами, а також рівень кваліфікації вчителів. Наприклад, якщо в закладі освіти більшість вчителів має високу кваліфікацію, то передбачено, що органи місцевого самоврядування виділяють більше коштів на винагороди для вчителів [27]. Відповідно кошти на навчання одного учня в Польщі різняться. Кожна гміна

отримує ці кошти на окремого конкретного учня, що зумовлює конкурентне середовище закладів за учнів. Держава фінансує приватні школи за допомогою виділення освітньої субвенції, яку гміна передає приватному закладу освіти і контролює витрати [28].

Цільові дотації спрямовують на дошкільну освіту, придбання підручників і навчальних матеріалів, на матеріальну соціальну допомогу для організації догляду за дітьми віком до трьох років. Кошти, отримані від регіональних фондів Європейського Союзу, використовують для забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх учнів. З урахуванням цього менш розвинутих гмінам надають більшого фінансування. Проте фонди Європейського Союзу спрямовують гроші не безпосередньо в бюджет гміни, а на реалізацію конкретних проєктів, відбір яких проводить на конкурсній основі керівництво воєводства. Важливо відзначити, що часто такі проєкти реалізують різні громадські та неприбуткові організації [352].

Кожна гміна утримує будівлі закладів освіти й самостійно визначає, скільки коштів виділити на освіту зі своїх місцевих бюджетів. Держава встановлює мінімальну заробітну плату вчителів, гарантовану «Карткою вчителя». Крім того, є доплати, які здійснюють територіальні громади. З метою надання підтримки родинам учнів, які потребують допомоги, запроваджено програми на державному рівні, серед яких «Шкільний набір», «Добрий старт», «Їжа в школі та вдома». Для фінансування статутної діяльності школи або освітнього закладу (наприклад, придбання спортивної форми для учнів, надання допомоги дітям із малозабезпечених сімей, організація дозвілля та додаткових гуртків) рада школи та батьківська рада можуть збирати кошти за допомогою добровільних внесків і з інших джерел фінансування. Освітні установи можуть надавати в оренду свої приміщення за погодженням із засновником [352]. Педагогічна рада є колегіальним органом польської школи з широкою компетенцією ухвалення рішень і консультацій. Також існують органи, у складі яких є учасники освітнього процесу повністю або частково: шкільна рада, батьківська рада та рада учнів [27]. Педагогічна рада

складається з директора школи чи установи як голови та всіх вчителів, зайнятих у школі чи установі.

Батьківська рада може звернутися до керівника закладу освіти, керівного органу та органу, що здійснює педагогічний нагляд, з висновками та думками з усіх питань школи чи установи. Батьківська рада має компетенцію щодо таких питань, як освітня програма, ефективність навчання та фінансові питання [10]. Батьки мають право бути членами комісій, які обирають директора закладу освіти. У разі, коли батьківська громада проти закриття невеликих сільських шкіл із менше ніж 70 учнями, вона може взяти на себе керівництво та утримання цього закладу. Такі школи можуть бути передані під управління «місцевих товариств» без необхідності їхньої ліквідації та подальшого створення. У цих школах вчителі отримують зменшену заробітну плату відповідно до положень Трудового кодексу Польщі, а батьки сплачують комунальні внески для утримання закладу освіти [352].

Учнівська рада – орган самоврядування учнів, який є представником усіх учнів школи та уповноважений звертатися до керівництва закладу, ради школи, педагогічної ради з усіх питань закладу освіти, зокрема щодо реалізації основних прав учнів. Важливо відзначити, що до таких організацій не належать політичні партії та групи [27].

Отже, Польща має децентралізоване управління освітою, що фінансує держава. Управління освітою дуже схоже на українську систему регулювання освіти.

Великобританія. Систему освіти в цій країні можна відзначити довготривалим еволюційним розвитком, що охоплює багато століть. Процес реформування почався в 1988 році з ухвалення Закону про освіту. У 1993 році була створена доповідь під назвою «Навчатися досягати успіху», яка ставила перед собою завдання не лише виховувати та навчати учнів, але й готувати їх до досягнення успіху. У XXI столітті Велика Британія визначає пріоритети своєї державної політики в підвищенні якості освітніх послуг, що є важливим

кроком для забезпечення конкурентоздатності країни в контексті економічної глобалізації [369].

Управління системою освіти в масштабах країни здійснює Міністерство освіти та професійної підготовки (Department for Education and Skills). Однак традиційно місцеві органи та керівництво шкіл визначають важливі аспекти шкільного життя, такі як навчальні плани, програми, підручники, режим роботи тощо. Згідно із Законом про освіту, ухваленим у Великій Британії у 1996 році, головними функціями забезпечення освітнього процесу наділені органи місцевого самоуправління. Унаслідок реформ у британській освіті відбулися зміни в стосунках між місцевими органами управління освітою (LA) та школами, оскільки введення автономного шкільного управління передбачало передавання широкого спектра адміністративних повноважень безпосередньо закладам освіти. Зі свого боку, місцеві освітні адміністрації звичайної управлінської структури перетворилися на посередників, які шукають партнерів для розвитку мережевого співробітництва. Вони встановлюють партнерські зв'язки з лідерськими школами, беруть участь у програмі «Партнерство у здійсненні змін», співпрацюють з асоціацією зміни та модернізації освітніх систем країн світу у XXI столітті (SSAT) та іншими ініціативами [82]. Система управління ґрунтується на принципах децентралізації, оскільки реальна автономія в галузі освіти належить графствам. Ролі посередників між урядом та університетами виконують три ради університетських фондів, які функціонують в Англії, Шотландії та Уельсі. У склад цих рад входять представники закладів вищої освіти з усіх регіонів Великобританії, шкіл і ліцеїв, а також представники роботодавців [324]. У 1997 році у Великій Британії було утворено Агентство з гарантування якості у вищій освіті (Quality Assurance Agency for Higher Education – QAAHE), яке є незалежною приватною установою, що належить до групи організацій. QAAHE є представником інтересів вищої освіти у Великобританії та фінансується завдяки внескам університетів і коледжів вищої освіти. Його заснування стало результатом інтенсивного та одночасно еволюційного

процесу формування нових підходів до оцінювання якості вищої освіти як на зовнішньому, так і внутрішньому рівнях [358].

Функції державних органів у галузі професійної освіти є досить обмеженими. Наприклад, Департамент освіти не має повноважень контролювати процес присвоєння кваліфікацій у сфері професійної освіти; його роль обмежується наданням консультаційної допомоги. Міністерство праці фінансує програми навчання для груп, таких як молодь без освіти і безробітні, та спільно з іншими міністерствами відповідає за розвиток цих програм [94].

Головну роль у забезпеченні функціонування державної вищої освіти відведено Раді фінансування вищої освіти в Англії та відповідним управлінням у Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії. Роль Ради – подавати рекомендації Державному Секретареві з освіти Великобританії та розподіляти державні кошти фінансування університетів і коледжів. Також покладено обов'язки контролювати якість навчального процесу та наукових досліджень, розвивати співпрацю університетів, зберігаючи їхню автономію, розширювати як місцеву, так і міжнародну роль кожного університету, ревізувати ефективність використання коштів і державного фінансування [235].

Отже, Великобританія має децентралізоване управління освітою. Вважаємо актуальним для України те, що органи державної влади у сфері освіти визначають пріоритет у наданні якісної освіти для можливості конкурування.

Німеччина. У Німеччині система управління освітою ґрунтується на децентралізації. Згідно з Конституцією країни держава має контролювати освітню систему загалом, але, водночас, у кожній федеральній землі діє Міністерство культур, яке відповідає за управління всіма аспектами освіти. Тому в 16 федеральних землях є різні типи шкіл і шкільних систем. Координація та співпраця між центральними та земельними освітніми структурами здійснюється через постійну конференцію міністрів культури Землі. У 1965–1970 роках було створено нові структури державного

управління: Міністерство науки та освіти, Комітет із наукових досліджень і питань освіти, Наукова рада та Рада з питань освіти. Велика частина освітніх закладів у Німеччині належить до сфери державної власності, але приватні дошкільні установи переважають [337]. Державне фінансування освіти в Німеччині постійно збільшується. Цю тенденцію збільшення витрат на освіту та наукові дослідження в країні можна спостерігати із 2013 року [136].

Професійна освіта в Німеччині, відома як Berufsschule, користується високим попитом по всьому світу. Дуальна система освіти (duales System) містить у собі поєднання практики та теорії. У межах цієї системи теоретична підготовка здійснюється у професійних школах, а практична підготовка проводиться через навчання на робочому місці або в спеціалізованих навчальних майстернях. У Німеччині системою освіти опікуються такі організації: Федеральне Міністерство освіти і досліджень (BMBWF), Місцеві Міністерства освіти (кожен земельний уряд має своє Міністерство Освіти), Постійна конференція міністрів освіти і культури (KMK), Агентство забезпечення якості (Deutsche Agentur für Qualität in der Bildung, AQAS), Федеральне Агентство забезпечення якості в освіті та дослідженнях (Bundesagentur für Qualitätssicherung, AQ). Для розв'язання питань, пов'язаних із вищою освітою, була створена Конференція ректорів навчальних закладів Німеччини (HRK). Головним консультативним органом є Рада з науки (Wissenschaftsrat), до складу якої входять представники федерації, земель, громадськості та вчені. Рада надає пропозиції та рекомендації з питань реформ, проводить аналіз науково-дослідної діяльності навчальних закладів. Федеральне Міністерство освіти і досліджень має вісім відділень, і центральне відділення відповідає за персонал, організацію, інфраструктуру та бюджет.

Перший відділ зосереджено на стратегічному розвитку освітньої та науково-дослідницької політики, підтриманні обдарованих дітей і просуванні інновацій. Другий відділ відповідає за міжнародне співробітництво. Третій – акцентує увагу на професійній освіті, підвищенні кваліфікації та навчанні протягом життя. У четвертому відділі акцент зроблено на наукових

дослідженнях як університетського, так і позауніверситетського характеру. П'ятий відділ спеціалізується на важливих технологіях, зокрема нанотехнологіях. Шостий відділ присвячений інноваціям у галузі наук про життя та здоров'я. Сьомий відділ відповідає за культурні і соціальні науки [3]. Земельна комісія з планування освіти і розвитку досліджень відповідає за планування освіти та підтримання наукових досліджень. Також вона виконує роль координатора освітньої політики між різними землями. Ця комісія слугує постійним форумом для обговорення питань освіти як на рівні федерації, так і на рівні окремих земель. Вона надає рекомендації голові федерального уряду та головам земель для ухвалення рішень. Освітня політика на рівні федерації та земель спрямована на результативне поєднання теорії та практики, розвиток наукових досліджень і забезпечення послідовності в розробленні та впровадженні інновацій із метою збереження високого рівня німецької освіти на міжнародному ринку освітніх послуг. Федерація ініціює зміни в освітній політиці, залучаючи до цього процесу громадську думку [218]. Отже, можна стверджувати, що освіта є основним елементом інноваційної стратегії Німеччини, і чітко визначені пріоритети розвитку німецької освіти, сформульовані державою, створюють перед країною перспективи для майбутнього. Отже, керівництво сферою освіти та науки в Німеччині відбувається через парламент (Landtag) і уряд (Рада міністрів). Парламент як законодавчий орган ухвалює закони, які стосуються освіти. У складі парламенту кожної землі існує Комітет у справах шкіл, молоді і спорту. В уряді, що є виконавчою владою, центральним органом, який відповідає за справи освіти, є Міністерство культів (назва може відрізнятись в різних землях і може містити сфери освіти, молоді, культури та спорту). У деяких землях на період діяльності уряду створюють обрану громадську організацію – Раду з освіти. Рада надає консультації урядовим землям щодо питань освіти та молодіжної політики та розробляє рекомендації для подальшого розвитку справи освіти [54].

Інклюзивна освіта в Німеччині законодавчого врегулювання набула ще на початку 1970-х років, завдяки ініціативі громадської батьківської організації «Життєва допомога» та Міністерству у справах освіти, релігії і культури було ухвалено нормативно-правові акти, які визначили, що кожній дитині з обмеженими можливостями надається право обирати заклад освіти, отримувати психолого-педагогічний супровід і бути задіяною в навчальному процесі незалежно від ступеня складності її захворювання.

Головним освітнім актом щодо організації спільного навчання дітей із порушеннями розвитку та їхніх здорових однолітків для всіх регіонів держави стали «Рекомендації з організації спеціального навчання», ухвалені в 1972 році. Цей документ сприяв розвитку «колективних методів» організації освітньої діяльності загальноосвітніх і спеціальних шкіл, що передбачають спільне проведення масових заходів, навчальних занять, відвідування учнями з особливими потребами загальноосвітніх навчальних закладів і надання їм корекційно-реабілітаційних послуг у спеціалізованому закладі тощо.

Поза центрами підтримки учнів з особливими потребами існують інші служби, які не залежать від закладів освіти, які фінансують органи місцевого самоврядування, такі як медико-соціальні служби, ресурсні центри, реабілітаційні заклади тощо. У сучасній Німеччині, крім спеціальних освітніх закладів, де навчаються діти, які мають складні порушення, існують заклади освіти, що практикують інклюзивну освіту [111].

Франція. Франція є унітарною державою з трьома рівнями децентралізованого уряду, на кожному з яких є чиновники, що відповідають за виконання певних фінансових і юридичних обов'язків [7]. У країні функції, пов'язані з освітою та доглядом за дітьми, розподілені між різними органами влади. Зокрема органи Міністерства соціальних питань та охорони здоров'я дітей (Ministere des Affaires sociales et de la Sante) беруть на себе обов'язки з догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку. Зі свого боку, Міністерство національної освіти (Ministere de l'Education nationale) відповідає за дітей дошкільного віку, які мають від 2 до 6 років. Агентство захисту

«Дитина та мати» (Protection Maternelle et Infantile) відповідає за ліцензування послуг, які надають заклади дошкільної освіти. Паралельно з цим національний уряд спільно з місцевою владою проводить процедуру акредитації та ліцензування дошкільних закладів. У державі функціонує система моніторингу, яка охоплює якість послуг у сфері дошкільної освіти, що містить проведення регулярних перевірок і оцінювання якості надання послуг у галузі догляду за дітьми [337].

Прикладом жорсткого регулювання освітньої системи, прив'язаної до закладу освіти, є система професійної освіти у Франції. Протягом останніх двох століть, на думку експертів, у Франції сформувалася одна з передових систем освіти. Однак чинна модель управління освітою в країні неповністю відповідає вимогам демократизації, що передбачають розширення впливу громадської думки на ухвалення адекватних управлінських рішень. До сьогодні у Франції функціонує досить сувора система централізованого управління освітою загалом і професійною зокрема. Отже, у Франції сформувалася одна з найпрогресивніших моделей освіти, де професійна освіта і навчання завжди були розглянуті як «засіб для соціального зростання громадян і як важливий чинник особистісного розвитку» [6]. У сучасній Франції професійну освіту визнають головним елементом у підвищенні працездатності та економічного зростання, і вона перебуває під особливою увагою щодо інвестицій і підтримки з боку держави. Основні заходи містять розширення можливостей для вступу до професійних ліцеїв, доступ до отримання ступеня бакалавра та вищої освіти, збереження різноманітності навчальних предметів і збагачення їхнього змісту, а також подальше підвищення незалежності закладів освіти в галузі професійної освіти. Важливим напрямом у розвитку освіти загалом, а також професійної освіти у Франції є процес децентралізації управління закладами освіти. Це призвело до значного зменшення функцій центральних органів управління освітою і чіткого визначення основної мети професійної освіти та її напрямків розвитку. Крім того, унаслідок зменшення повноважень центральних органів управління

збільшилися обов'язки територій. Повноваження на організацію різних типів навчання, проведення атестації педагогічних працівників та інші аспекти були передані адміністраціям регіонів і муніципалітетам. Процеси децентралізації управління в освітній системі Франції супроводжуються доповненням повноважень і більшою автономією державних закладів професійної освіти у процесі ухвалення рішень. Так, Рада піклувальників закладу освіти може легітимно обмежувати повноваження керівника, призначеного державою. Заклади освіти також мають повноваження вільно управляти отриманими коштами, а також можливість самостійно заробляти та розпоряджатися ними. Водночас делегування влади місцевим урядам і надання більшої автономії закладам освіти не призводить до того, що держава повністю звільняється від відповідальності за якість освіти [94].

Українські освітяни в межах програми «Нові підходи до реформування системи адміністрування середньої школи в Україні», проєкту міжнародної технічної допомоги «Навчальні програми професійного зростання» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) у 2016 році у Франції відзначили, що у країні значну увагу приділяють розвитку освіти. Усуненню релігійних конфліктів серед населення, соціальному розвитку сприяло становлення нації.

Керування освітніми процесами провадить Міністерство національної освіти, вищої освіти і наукових досліджень. Фінансування та забезпечення матеріально-технічними ресурсами загальноосвітніх закладів є відповідальністю територіальних громад і місцевих органів влади. Два національні інспекційні органи в системі освіти Франції відповідають за проведення державного нагляду та контролю, які, на думку власне французів, є прямими спадкоємцями інституції, заснованої в 1802 році і відомої як Інспекція ліцеїв.

IGEN – Національна генеральна інспекція освіти відповідає за нагляд за навчальним процесом у середніх закладах, контроль за виконанням навчальних програм, оцінювання впровадження педагогічними працівниками інноваційних методик, а також проведення моніторингу використання

педагогічних підходів, ефективне оцінювання результатів і участь у розробленні шкільних програм і їхній супровід. IGAENR – Національна генеральна інспекція управління освітою і наукових досліджень забезпечує нагляд та оцінювання в системі управління освітою на всіх рівнях та в усіх сферах, зокрема дошкільній, середній, вищій освіті та наукових дослідженнях. Інспекція контролює виконання державної освітньої політики закладами освіти, і близько 60 % завдань IGAENR стосуються вищої освіти. Крім того, у кожній Академії (регіональному органі управління освітою) працюють інспектори, підпорядковані керівнику цього органу, але їхню діяльність координує спеціально призначений інспектор IGEN.

На початку кожного навчального року Міністр освіти надсилає інспекціям лист із чітким указанням основних пріоритетів (місій), які слугують основою для створення відповідних планів діяльності. Протягом року ці плани можна коригувати залежно від ситуації. Крім цього, інспекції беруть участь у «міжміністерських місіях», які схвалює Прем'єр-міністр (наприклад, профілактика злочинності серед учнів). На основі виконання призначених завдань інспекція готує звіти та доповіді, які надсилають Міністру для подальшого ухвалення рішення щодо їхньої публікації.

Важливу роль у системі освіти Франції відіграє також СІЕР – міжнародний центр педагогічних досліджень, створений у 1945 році. Напрямами його діяльності є такі: організація співпраці в галузі освіти, професійної підготовки та забезпечення якості вищої освіти, відповідних програм обміну; підтримання і розповсюдження французької мови у світі [71].

Франція застосовує подвійний підхід до інклюзивної освіти. Хоча акцент робиться на інтеграцію дітей з ООП у звичайні школи, також визнається роль спеціалізованих закладів. Закон від 2005 року зміцнює права учнів із вадами розвитку та підтримує індивідуальні плани підтримання. Спеціалізовані заклади («Instituts Médico-Éducatifs» (IMEs) спрямовані на учнів із більш важкими вадами [119].

Норвегія. Норвегія є країною-лідером у світі з демократичними цінностями, у якій освіта є важливим завданням у політиці держави. Освітня система отримала світове визнання як одна з найбільш якісних, стійких і демократичних у світі. Дослідження наявної літератури щодо досліджуваних питань дозволило визначити основні принципи моделі управління розвитком освіти в Норвегії, зокрема такі: демократизацію освітнього простору; децентралізацію управління освітою; автономність закладів освіти; педагогіку, спрямовану на співпрацю та партнерство; різноманітність освіти; приведення національної системи у відповідність до світових стандартів освіти.

Модель управління розвитку освіти ґрунтується на концепції розширення доступу до освіти, що містить у собі децентралізацію управління освітніми установами [221]. Хоча процес децентралізації не гарантує автоматично демократичного управління, він створює можливості для розподілу влади та відповідальності, впровадження більш демократичних методів управління та активної участі педагогічних кадрів, учнів, батьків і роботодавців у роботі закладів освіти [94].

Управління норвезькою освітньою системою структурно є трирівневим: центральний (державний), фюльке (губернія, область, регіон), муніципальний (комуна) рівні, що повністю збігається з адміністративним поділом. На центральному рівні до функцій норвезького парламенту належить визначати цілі та рамки освітньої системи від дошкільної освіти і догляду за дітьми до вищої освіти (табл. 3.2). Регіональний рівень (області Норвегії): відповідають за рівень старшої школи. Муніципальний рівень (Муніципалітети): опікуються закладами дошкільної освіти і доглядом за дітьми, початковою і середньою школою. Приватні заклади освіти: управління проводять за допомогою рад директорів приватних закладів.

Таблиця 3.2 – Державні установи, відповідальні за конкретні рівні освіти
(складено автором на основі джерела [198])

Установа	Функція
Норвезький директорат із питань освіти та підготовки (The Norwegian Directorate for Education and Training)	Орган уряду, який має повноваження на державному рівні для управління та нагляду за якістю дошкільної освіти, догляду та школами. Цей орган виконує важливу роль у реалізації національної освітньої стратегії та керує виконанням національних освітніх політик на різних рівнях системи освіти. Він також несе відповідальність за розроблення навчальних планів і надає державну статистичну інформацію щодо дошкільної освіти, догляду та шкіл
Норвезька агенція забезпечення якості в освіті (The Norwegian Agency for Quality Assurance in Education (NOKUT))	Незалежний урядовий орган, який має відповідальність за встановлення та визнання кваліфікацій у вищій і терційній освіті
Норвезька агенція міжнародної співпраці та покращення якості у вищій освіті (The Norwegian Agency for International Cooperation and Quality Enhancement in Higher Education (Diku))	Здійснює нагляд за державними програмами, спрямованими на підвищення якості вищої та третьої освіти. Він також відповідає за програми міжнародного співробітництва, зокрема програму EU Erasmus+
Норвезький директорат з ІКТ та Спільне обслуговування у вищій освіті та наукових дослідженнях / підрозділ (The Norwegian Directorate for ICT and Joint Services in Higher Education & Research / Unit)	Здійснює керівництво забезпечення базовими послугами наукових і вищих освітніх закладів Норвегії. У ці послуги входить набір студентів у норвезькі університети та коледжі, а також державну систему роботи зі студентами
Кваліфікації Норвегії (Skills Norway / Kompetanse Norge)	Є державним директоратом, який відповідає за освіту протягом усього життя і забезпечує норвезьке суспільство кваліфікованою робочою силою за допомогою надання навчання у гнучкому форматі
Норвезька асоціація місцевих і регіональних органів державного управління (The Norwegian Association of Local and Regional Governments / KS)	Організація, яка є представником і захисником інтересів муніципалітетів (комунальних рад) та обласних рад щодо питань дошкільної освіти, догляду та власності шкіл. Ця установа веде переговори з організаціями, що є представниками інтересів працівників стосовно виплат і умов праці

Продовження таблиці 3.2

Установа	Функція
Управління керівництва областями (The County Governors' Offices) [23]	Відповідає за підтримання зв'язку між центральними органами освіти і муніципальними та обласними структурами. Ці органи забезпечують виконання державної політики на місцевих рівнях, розглядають скарги і заяви та проводять інспекції у школах. Іншими учасниками освітньої спільноти є профспілки (такі як Освітня профспілка Норвегії та Норвезька асоціація наукових працівників), учні та студенти, а також впливові батьківські комітети, Норвезька асоціація шкільних лідерів, Асоціація власників приватних закладів дошкільної освіти та догляду, Державна рада вчителів освіти, Університети та Наукова рада Норвегії

Особливу увагу хочемо приділити регулюванню інклюзивної освіти в Норвегії. З 1994 року в них були закриті всі корекційні та спеціальні школи і на сьогодні всі школи є корекційними, тобто всі діти без поділу навчаються разом. Школи мають підтримку держави, а мета національної освіти – забезпечити гарні, справедливі та адекватні умови для навчання дітей з особливими потребами. Місцевий уряд надає не лише фінансову, а й соціальну підтримку. Навчання відбувається у звичайному класі, але для підтримання та адаптації дитини з особливими потребами є відповідальна особа, фахівець, який допомагає дитині комунікувати та не почувати себе обділеним у соціумі. Навчальні заклади отримують п'ять базових рівнів підтримання: від держави, місцевої влади, школи, Адміністрації праці та соціального забезпечення (Labour and Welfare Administration) тощо. Як бачимо, це повністю відповідає основним цінностям, які закладали в інклюзивне навчання ще в 1970-ті роки, коли про запровадження інклюзивної освіти лише йшла мова [216].

Отже, у Норвегії децентралізоване управління освітою, де вищий державний орган розподіляє обов'язки між нижчими органами державної влади, ті, зі свого боку, здійснюють регулювання та контроль.

Аналізуючи практику іноземних країн, К. Корсак наголошує, що в країнах Європи професійну підготовку передано у сферу вищої освіти.

Насправді це сприяло формуванню значної кількості політехнічних та інших закладів освіти, спеціалізованих у професійній вищій освіті. У вищі професійні заклади освіти зазвичай приймають тих студентів, які мають середню професійну освіту. Навчання в таких освітніх закладах коштує значно менше – удвічі-утричі дешевше, ніж в університетах. У Європі сподіваються, що ця можливість дозволить забезпечити вищою освітою всю молодь віком від 18 до 23 років [171].

Сполучені Штати Америки. У США забезпечення освіти регулюється на федеральному, штатовому і місцевому рівнях. Федеральний уряд відіграє обмежену, але значну роль у формуванні освітньої політики на всіх рівнях. Головним відомством федерального уряду у сфері освіти в США є Департамент освіти, який має завдання забезпечити рівний доступ до освіти та сприяти поширенню передового педагогічного досвіду по всій країні. До обов'язків Департаменту також внесено запровадження законів, ухвалених Конгресом для підтримання освіти на федеральному рівні. У США всебічно аналізують питання освіти, що дозволяє розробляти чіткі стратегії для її розвитку та створювати ефективні закони.

Роль центрального федерального уряду в питаннях освіти зведена до мінімуму, насамперед за освіту відповідає влада окремих штатів і місцева влада. Отже, освітні стандарти та норми, механізми фінансування та призначення освітніх чиновників значно відрізняються залежно від штату, а часом залежно від шкільного району всередині штату.

Середня освіта в країні є обов'язковою для всіх, проте влада штатів сама визначає кількість років обов'язкової освіти: у більшості штатів освіта є обов'язковою у віці з 5–6 до 16 років. Проте формальна середня освіта (відома як K-12) триває 12 років. У більшості штатів система державної освіти адміністративно поділена на місцеві шкільні райони (school district), якими керують відповідні освітні ради (board of education), що є представниками місцевих громад. Відповідно до місцевого законодавства шкільні райони відповідають за координацію освітньої політики, планування змін освітніх

потреб у громаді, а часто долучаються навіть до створення освітніх програм і навчальних планів.

Загалом США є серед світових лідерів за рівнем витрат на освіту. Проте диспропорція між фінансовим забезпеченням державних шкіл усередині Сполучених Штатів Америки дуже значна, оскільки фінансування шкіл залежить від податків на нерухоме майно. Тому зазвичай трапляється, що території, де проживає населення з вищими доходами, мають кращі школи [251].

Американська парадигма інноваційного розвитку освіти та науки ґрунтується на впровадженні результатів фундаментальних досліджень. Центральне значення в цьому процесі мають університети – вони являють собою інтелектуальні центри, де фундаментальні і практичні дослідження тісно пов'язані з підготовкою спеціалістів. Розміри державної фінансової підтримки науково-дослідної роботи університетів у США значно перевищують ті, що надаються в інших країнах. Державні університети забезпечують фінансування завдяки уряду штатів, водночас приблизно 30 % бюджету постачається з державних коштів, тоді як 70 % інших здійснюється за кошт корпоративних партнерств та оплати навчання студентами. Приватні університети не отримують фінансування від держави і спираються на ресурси, надані корпораціями, пожертвами та оплатою навчання студентами. Отже, у США система управління освітою є децентралізованою на всіх рівнях, і на місцевому та штатовому рівнях управління відбувається за участю громадських органів у галузі освіти, керованих державними службовцями [392].

Американська система освіти має такі позитивні аспекти: 1) є найбільш розвинутою у світі та вдало адаптується до потреб суспільства і промисловості; 2) високорозвинута наукова інфраструктура та беззаперечне лідерство у світі в галузі важливих напрямів як фундаментальних, так і прикладних досліджень; 3) система фінансування надає можливість отримання венчурного капіталу для підтримання технологічних інновацій в

економіці; 4) національна політика спрямована на встановлення стратегічних пріоритетів і забезпечення державного фінансування у сфері освіти та науки; 5) успішні методи та довгострокові звичаї співпраці між державою та приватним сектором у галузі освіти та науки [12].

Більша частина країн світу використовує децентралізовану систему управління освітою. Дж. Літвак констатує, що структурна децентралізація в галузі освіти охоплює органи вищого рівня, такі як міністерства, а також інтермедіарні державні органи, органи місцевого самоврядування, громади та заклади освіти, такі як школи. Ступінь наділення повноважень варіюється від суто адміністративної децентралізації до ширшого фінансового контролю регіональних і місцевих рівнів [20].

Країна має довгу історію підтримання інклюзивної освіти. Закон про освіту осіб із вадами розвитку (IDEA) передбачає, що діти з особливими освітніми потребами мають право на безкоштовну та належну публічну освіту в найменш обмежувальному середовищі. Це сприяло залученню різноманітних стратегій, таких як індивідуальні навчальні плани для кожного учня, а також класи підтримки та моделі спільного навчання, які поєднують основну та спеціальну освіту [119].

Отже, проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що на сьогодні європейські країни та США мають переважно децентралізоване управління освітою. Але деякі країни (Фінляндія) мають централізоване управління. Пропонуємо не виокремлювати централізоване управління освітою, оскільки воно більш змішане, і зарубіжні країни на сьогодні ставлять за мету прийти до децентралізованого управління освітою. Органи місцевого самоврядування виконують на місцях доручення центральних органів державної влади, які більшою мірою встановлюють стандарти освіти. Важливу роль у функціонуванні освіти відіграє фінансування. У більшості країн освітню діяльність фінансує держава, але заклади вищої освіти прагнуть до самостійності в ухваленні рішень і фінансової незалежності.

Актуальним на сьогодні є питання регулювання та підтримання інклюзивної освіти. Спостерігаємо, що в європейських країнах і США дітей з особливими освітніми потребами держави підтримують фінансово та допомагають адаптуватися в соціумі. На нашу думку, це дуже гарна практика, що навчання відбувається в одній школі та в класі зі звичайними дітьми, але їх підтримують вузькопрофільні фахівці в різних сферах соціального життя для покращання їхньої адаптації.

Порівнюючи управління освітою в зарубіжних країнах і в Україні, можемо зазначити, що вони дуже схожі. В Україні також є центральний орган виконавчої влади – Міністерство освіти і науки України, який формує основні принципи та стандарти здійснення освітньої діяльності, видає нормативно-правові акти, здійснює акредитацію закладів освіти, контроль та ін. Місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування виконують покладені на них обов'язки на місцевому рівні – фінансове, матеріально-технічне забезпечення, соціальний захист, сприяння розвитку освіти та закладів освіти.

Вважаємо за доцільне розглянути можливість впровадження зарубіжного досвіду в національну систему освіти, а саме:

1. Децентралізоване управління освітою. Регулювання освіти в більшості держав є децентралізованим (Естонія, Польща, Велика Британія, Німеччина, Норвегія, Сполучені Штати Америки). До країн із централізованим регулюванням освіти можемо віднести Фінляндію та Францію. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що більш ефективною та якісною моделлю управління освітою буде змішана система. Правильно розподілені обов'язки та делегування дадуть більший результат. Варто відмітити, що на сьогодні більшість зарубіжних країн прагнуть до децентралізованої моделі управління освітою. Вважаємо, що це позитивний крок переходу від централізованого управління.

2. Фінансове забезпечення. У більшості країн органи державної влади здійснюють фінансування освіти, і через це здійснюють контроль за їхньою

діяльністю. На сьогодні простежується тенденція у відмові закладам освіти в державному фінансуванні, вони намагаються знайти можливості самофінансуватися для зменшення контролю за їхньою діяльністю та можливості самостійно ухвалювати управлінські рішення.

3. Розвиток цифрових реєстрів. На наш погляд, корисним досвідом для України є вебнаціональний реєстр EHIS Естонії, він значно спрощує роботу державних органів, узагальнюючи всю необхідну інформацію про освіту, корисним є і для здобувачів, до чого вже кілька років прагне Україна, забезпечує принцип прозорості та відкритості діяльності закладів освіти, що значною мірою може зменшити корупційні тенденції.

3.2. Напрями удосконалення вітчизняного законодавства у сфері надання освітніх послуг

Ухвалення нових законодавчих і правових актів у галузі освіти, впровадження процесу децентралізації влади не тільки створюють потенціал для змін, але також сприяють поступовим і суттєвим покращанням у розвитку освітньої системи України. Це сприяє формуванню нових механізмів впливу держави на реформування галузі освіти в Україні та розвитку ефективної системи управління освітою в умовах децентралізації та сучасних трансформацій і становленню державно-громадського управління на основі європейського досвіду. Водночас основний принцип реформи, який передбачає готовність до системних змін у сфері освіти, може бути підданий ризику через те, що освіта може не сприйматися як один з основних пріоритетів у державній політиці [344].

Попри неоднозначність і невизначеність поточних обставин в освітній сфері країни, певні головні тенденції щодо вдосконалення системи управління освітою можна виявити у вигляді реформ, що розгортаються в таких аспектах: зниження рівня централізації управління сферою освіти; повільний перехід

управління освітою до принципів суб'єктності і взаємодії між суб'єктами; акцентуація функції забезпечення інновацій у системі освіти; застосування практики укладання угод в галузі освіти; поширення громадських ініціатив у сфері освіти; формування адміністративних структур на одному рівні; підвищення рівня комунікації та взаємодії в системі освіти. Аналіз змісту оновлення управління освітою за названими напрямками демонструє зростання важливості ролі громадськості (зокрема місцевих спільнот, батьків, учнів, професійних об'єднань тощо) у розв'язанні освітніх проблем в Україні. Тому ці зміни можна охарактеризувати як перехід від державного управління освітою до управління, що ґрунтується на взаємодії між державою та громадськістю [94].

У сучасній державі необхідно розробити загальний підхід до стратегії децентралізації освіти, становлення та розвитку громадського самоврядування і державно-громадської моделі управління освітою та для правильного розуміння особливих проблем, пов'язаних із децентралізацією управління всіх складників і рівнів освіти. На думку В. Супруна, необхідні подальші дослідження в цьому напрямку, а також план щодо визначення послідовних кроків та обговорення термінів впровадження процесу децентралізації та оптимізації управління освітою, сформулювати та ухвалити відповідно стратегічний план, який міститиме короткострокові та довгострокові плани їхньої реалізації в контексті децентралізації. Актуальними завданнями є збереження та розповсюдження кращих традицій національної системи освіти, ефективне забезпечення доступності якісної освіти для всіх громадян, інтеграція вітчизняної освітньої системи в європейський і світовий освітній і науковий простір [344].

Підтримуючи думку щодо вдосконалення надання освітніх послуг, доречно звернутися до світового досвіду децентралізації освіти. Усі процеси пов'язані між собою, а тому децентралізацію потрібно проводити комплексно, починаючи з найвищого рівня між державою та суспільством, між виконавчою

та місцевою владою і безпосередньо в освіті між керівниками закладів освіти та здобувачами.

У побудові нової освіти важливою є її доступність. Вбачаємо, що одним із проявів її дотримання є фінансове врегулювання надання освіти. Доречною є думка, наведена у статті А. Шевчука [383], що запозичення зарубіжного досвіду є особливо актуальним щодо фінансового аспекту цього питання. Не є секретом, що вартість освітніх послуг в Україні є надзвичайно високою, і на це впливає розрив українського суспільства за рівнем доходів. Також потрібно враховувати значні «інвестиції» у цей сектор у формі міграційного капіталу, який, на відміну від розвитку різних видів підприємництва в галузі освіти, використовується як споживчі витрати для оплати навчання. З цієї причини адаптація зарубіжного досвіду у сфері альтернативних методів оплати освіти має велике значення [231]. Забезпечення доступності освіти також має важливе значення в контексті використання досвіду інших країн у поширенні параформальної освіти, до неї належать вечірні школи та дистанційна освіта [180].

Вважаємо за доцільне більш детально розглянути та проаналізувати поточний стан реалізації програмних документів, їхній аналіз і стан реалізації.

Дошкільна освіта. Перший програмний документ – Національна економічна стратегія на період до 2030 року [214], затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179, перебуває у стані виконання відповідно до стратегічної цілі 1 «Створення інклюзивного, інноваційного та освіченого суспільства, в якому громадяни мають рівні права та можливості для розвитку свого таланту впродовж життя» у частині 1.1 «Покращання якості та доступності дошкільної освіти»: індикатором виконання передбачено збільшення охоплення дітей віком 3–5 років дошкільною освітою. Сьогодні тенденції на збільшення не досягнуто, а більшість завдань у процесі виконання. На виконання завдання «створення додаткових місць у закладах дошкільної освіти» у 2021 році створено 15 415 додаткових місць. Наступний документ – Стратегія

людського розвитку, уведена в дію Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021 [342]. Вона є у стані виконання в частині реалізації оперативної цілі 2.1 «Створення умов рівного доступу до якісної дошкільної освіти». На виконання цілі передбачено індикатори: зростання частки охоплення дітей дошкільною освітою (поточні показники: 2020 рік – 63 %, 2021 рік – 60 %); збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами, охоплених навчанням в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти (поточні показники: на кінець 2020 року – 6853 дитини; на кінець 2021 року – 10 216 дітей). План заходів із реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки, затверджений розпорядженням від 9 грудня 2021 р. № 1617-р, виконується в частині реалізації завдань оперативної цілі 2.1 «Створення умов рівного доступу до якісної дошкільної освіти».

Увагу потрібно звернути на навчання дітей з особливими освітніми потребами. Т. Лукіна та А. Шошова зазначають, що 135 773 тис. дітей мають порушення психофізичного розвитку (1,5 % від загальної кількості дітей країни) [105]. Це доволі велика кількість дітей, і питання є нагальним. На сьогодні надано можливість вибору різних форм навчання, що викликає дві суттєві проблеми: надання права отримувати освіту у звичайному класі має більш декларативний характер, а практичні механізми запровадження такого навчання відсутні; нерозуміння суспільством інклюзивного навчання та через це негативне сприйняття [193].

Вважаємо за потрібне провести роз'яснювально-виховну роботу із залученням спеціалістів, які б могли практично показати та пояснити відсутність небезпеки для інших дітей у присутності учнів з особливими потребами. Також вважаємо за потрібне створити теоретико-методичні посібники, у яких детально буде прописано особливості поведінки дітей з особливими потребами, спілкування з ними та загальну інформацію в доступній формі про інклюзивну освіту. Доцільно внести зміни в нормативно-правові акти, які регулюють це питання. Особливу увагу потрібно зосередити на підготовці відповідних фахівців, які будуть працювати в інклюзивній освіті.

На офіційному сайті Кабінету Міністрів України є стаття стосовно реформи освіти та науки в дошкільній освіті. Органи виконавчої влади вважають, що для подолання чинних проблем держава та місцеві органи вже здійснюють послідовні дії, зокрема:

1. Розвиток мережі закладів дошкільної освіти різних видів і власності, які гарантують доступ до дошкільної освіти та послаблення проблеми черги в дошкільних закладах.

2. Підняття соціальної важливості та статусу працівників дошкільної освіти за допомогою таких заходів: подовження відпустки для педагогічних працівників дошкільних закладів до 56 календарних днів і скорочення навантаження вихователів у дошкільних закладах загального типу з 30 до 25 годин, створення умов для їхнього професійного розвитку.

3. Оновлення структури дошкільної освіти щодо забезпечення логічного продовження процесу від дошкільного до початкового рівня.

4. Упровадження сучасних освітніх методик і технологій в освітній процес закладів дошкільної освіти.

5. Створення сучасного та безпечного середовища для навчання з комфортними умовами.

6. Створення сприятливих умов для освіти дітей з особливими освітніми потребами в дошкільних закладах освіти починаючи з дворічного віку.

7. Створення системи забезпечення якості дошкільної освіти.

Окреслені такі цілі та завдання щодо вдосконалення законодавства у сфері дошкільної освіти: ухвалення Закону України «Про дошкільну освіту» [264]; внесення змін до Положення про заклад дошкільної освіти; оновлення базового компонента державного стандарту в галузі дошкільної освіти [266]; розширення доступних місць дошкільної освіти, зокрема співпраці з приватними дошкільними закладами для подолання дефіциту місць; підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти за різними формами і видами; здійснення аналізу якості дошкільної освіти на

основі оцінювання за критеріями, визначеними в методиці ECERS (Early Childhood Environment Rating Scale) [267].

Сьогодні досить гостро стоїть питання щодо фінансування дошкільної освіти. Заклади комунальної та державної форм власності перебувають у повній залежності від органів місцевого самоврядування. Можемо спостерігати невідповідність між законодавчими гарантіями в галузі дошкільної освіти, реальним державним фінансуванням і наданням освітніх послуг. В Аналітичному звіті за результатами досліджень стану дошкільної освіти [155] зазначено, що дошкільні заклади мають обмежені права в можливості вести самостійну фінансово-економічну діяльність, виконанні всіх завдань освітнього законодавства на території закладу. На рівні нормативно-правового регулювання діяльності системи дошкільного закладу освіти за ними встановлено подвійне підпорядкування: Міністерству освіти і науки України та управлінням освіти й місцевій владі, що фактично фінансує діяльність комунальних дошкільних закладів. Ця ситуація негативно впливає на функціонування керівників закладів і методистів, бо фактично вдвічі збільшує обсяг «паперової» роботи.

Серед найбільш нагальних проблем розвитку дошкільного закладу освіти державної та комунальної форм власності потрібно виділити: застарілу матеріально-технічну базу, недостатнє забезпечення інформаційно-методичними ресурсами та несвоєчасне фінансування з місцевих і державних бюджетів для вдосконалення матеріально-технічної інфраструктури; низький рівень соціального захисту його учасників; соціального забезпечення педагогічних працівників; надто повільну демократизацію освіти [66].

Незважаючи на не завжди стабільні соціально-економічні і соціально-політичні умови, дошкільна освіта проявляє певні позитивні тенденції. У Національній економічній стратегії на період до 2030 року серед пріоритетних завдань у галузі дошкільної освіти зазначено необхідність: у забезпеченні інфраструктури доступною та якісною освітньою та інклюзивною освітою;

модернізації змісту дошкільної освіти; стимулюванні створення та функціонування приватних закладів дошкільної освіти.

Дослідження вчених Національної академії педагогічних наук засвідчили, що проблемне поле у сфері дошкільної освіти зараз є більш широким. У світлі глобальних тенденцій у сфері освіти виникає потреба: у сприянні ранньому розвитку дитини від народження до 3 років і розширенні мережі закладів дошкільної освіти у сферах державної, комунальної та приватної власності; реалізація партнерства між державним і громадським секторами та партнерства між державним і приватним секторами в управлінні дошкільною освітою; стимулювання батьківського партнерства; здійснення контролю за якістю дошкільної освіти; створення середовища, яке сприяє фізичному, психічному, соціальному та духовному благополуччю дітей; підвищення професійних навичок і соціального статусу вчителів у дошкільних закладах [213]. Хомишен зазначає, що однією з найбільш актуальних проблем є недостатність фінансування дошкільної освіти, що призводить до ускладнень у забезпеченні нормального функціонування наявних державних закладів і створення нових [368].

У Рекомендації парламентських слухань на тему «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні» йшлося про створення додаткових місць у дошкільних закладах освіти, введення в експлуатацію новобудов, відновлення діяльності таких закладів, що використовуються не за призначенням [295]. Р. Шаповал стверджує, що рівня фінансування звичайних державних закладів не вистачає для забезпечення високої якості освіти. Серед основних напрямів розвитку конституційного права на освіту він акцентує увагу на розширенні законодавчих гарантій права на освіту за допомогою: конкретного законодавчого визначення величини виділеного фінансування освіти у відсотках від загального обсягу внутрішнього валового продукту держави; законодавчого забезпечення державного бюджетного фінансування для окремих суб'єктів права на освіту; розроблення законодавчого каркасу для

привертання фінансування з небюджетних джерел і забезпечення освітніх установ матеріальними ресурсами [378].

Загальна середня освіта удосконалюється в таких документах:

1. Національній економічній стратегії на період до 2030 року [214].

У частині виконання завдань стратегічної цілі здійснюється реформа загальної середньої освіти «Нова українська школа»: оновлюється зміст повної загальної середньої освіти для формування в учнів необхідних для життя навичок і здібностей; створюються умови для забезпечення однакового доступу до якісної шкільної освіти для всіх дітей, зокрема тих, які мають особливі освітні потреби, незалежно від місця проживання; створюється дієва система професійної орієнтації для того, щоб учні могли розуміти та робити свій вибір щодо майбутньої освіти або професійної діяльності; впроваджуються заходи, що спонукають до розвитку дієвої мережі шкіл, зокрема опорних шкіл і ліцеїв з академічним і професійним спрямуванням; забезпечується підвищення мотивації педагогічних працівників до педагогічної діяльності та професійного розвитку.

2. Стратегії людського розвитку від 2021 року [342]. У довоєнний період було забезпечено реалізацію цілі «Розвиток повної загальної середньої освіти» за такими напрямками: зміст освіти та методики навчання; педагогічні працівники; мережа закладів загальної середньої освіти; освітнє середовище; система професійної орієнтації. Зокрема розроблено та затверджено типові освітні програми базової середньої освіти; створено мережу центрів професійного розвитку педагогічних працівників; оновлено нормативно-правові акти про освітній округ і опорний заклад освіти; затверджене положення про організацію інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти; оновлене освітнє середовище в початкових класах у межах реформи «Нова українська школа»; запущено платформу з профорієнтації здобувачів освіти тощо.

3. Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки від 2020 року [103], яка втілюється через впровадження нових інтегрованих

програм для учнів старших класів загальноосвітніх закладів, спрямованих на розвиток необхідних компетенцій для самореалізації в сучасному світі; реалізація повного процесу комп'ютеризації закладів загальної середньої освіти, зокрема залучення фінансування з різних джерел і навчання педагогічних працівників у сфері цифрової грамотності; поліпшення стану матеріально-технічної інфраструктури головних освітніх закладів за допомогою оптимізації мережі закладів освіти та впровадження електронних освітніх систем для шкіл, зокрема електронних засобів обліку, е-журналів, е-документообігу, та системи управління навчальним процесом (LMS).

4. Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 2016 року [166]. Реформу з 2017 до 2022 року реалізовано в частині початкової освіти; із 2022/2023 н. р. – запуск Нової української школи на рівні базової освіти. Затверджено державні стандарти початкової і базової загальної середньої освіти. Триває розроблення проєкту Державного стандарту профільної освіти.

5. Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в Новій українській школі від 2020 року [245]. Для реалізації цілей Національної стратегії здійснюються такі завдання: формування в учасників освітнього процесу принципів здорового способу життя, зокрема підходів до здорового харчування, фізичної активності та безпечної комунікації; створення сучасного, розвивального, безпечного, комфортного та інклюзивного освітнього контексту, спрямованого на підтримання здоров'я, захист від небезпек і підвищення рухової активності дітей; забезпечення відповідності змісту повної загальної середньої освіти та методології навчання сучасним потребам дитини в збереженні та зміцненні здоров'я, захисті від небезпек, підвищенні рухової активності та безпечній комунікації; впровадження міжнародних програм у закладах освіти, спрямованих на боротьбу з насильством і цькуванням, а також їхнє запобігання; поліпшення

системи психологічного супроводу і допомоги, надаваної в закладах освіти та інших сферах.

6. Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) від 2020 року [169]. Реалізуються заходи, спрямовані на розвиток навичок у галузі науково-дослідницької діяльності, інженерії, винахідництва, підприємництва, ранньої професійної самовизначеності та готовності до свідомого вибору майбутньої кар'єри, а також на популяризацію науково-технічних і інженерних професій, поширення інновацій у галузі освіти.

7. Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України від 2022 року [160]. Документом визначені заходи до 2025 року щодо удосконалення нормативно-правової бази для національно-патріотичного виховання; утворення педагогічних і соціальних умов для втілення національно-патріотичного виховання; модифікації змісту та способів реалізації національно-патріотичного виховання; покращання забезпечення інформаційно-просвітницької роботи у сфері національно-патріотичного виховання [243].

У сфері позашкільної освіти існують нерозв'язані проблеми, пов'язані з тим, що органи місцевого самоврядування не виконують вимог, передбачених Законом України «Про позашкільну освіту» [288] щодо збереження та розширення мережі позашкільних закладів освіти різних форм власності. Постійно скорочується кількість гуртків і творчих об'єднань, є незадовільним рівень матеріально-технічного забезпечення закладів позашкільної освіти, особливо районних і сільських, потребує вдосконалення підготовка педагогічних кадрів для позашкілля [295].

С. Горбачов, освітній омбудсмен, щодо реорганізації середньої освіти пропонує таке:

1. Удосконалити реформи Нової української школи та розробити необхідну документацію, вказівки і професійні курси для педагогів, спрямовані на впровадження загальної середньої освіти.

2. Розробити стратегію компенсації освітніх втрат здобувачів на рівні держави, окремої громади, закладу освіти та класу (батьки, педагоги, здобувачі освіти зазначали про освітні втрати під час карантину (більше ніж 100 звернень до освітнього омбудсмена про погану якість дистанційного навчання), про перерви в навчанні під час воєнних дій, про неможливість здійснювати навчання під час повітряних тривог і перебування в укритті повідомляли 2306 (9,1 %) опитаних батьків, 30 (0,4 %) опитаних педагогів, 569 (10,1 %) опитаних здобувачів освіти; про неможливість здійснювати навчання через переїзди – 851 (2,6 %) опитаних батьків, 19 (0,2 %) опитаних педагогів, 78 (1,4 %) опитаних здобувачів освіти; про неможливість під'єднатися до онлайн-уроків чи платформ через слабкий інтернет – 9177 (27,7 %) опитаних батьків, 1927 (23,6 %) педагогів, 2619 (46,5 %) здобувачів освіти; про неможливість навчатися та навчати через відсутність гаджетів – 1288 (15,9 %) опитаних педагогів, 3823 (11,5 %) батьків, 492 (8,7 %) здобувачів, 5713 (22,6 %) опитаних батьків і 701 (12,4 %) опитаний здобувач вважають, що дистанційне навчання надає низьку якість освіти).

3. Розробити чіткі механізми, що регулюють одночасне впровадження різних форм навчання в одному класі, паралелі, а також у різних освітніх закладах і в громаді. Сьогодні існує непорозуміння стосовно процедур для організації процесу, оплати праці та інших аспектів навчання в різних формах (як офлайн, так і онлайн), і це відзначають керівники, працівники закладів і батьки.

4. Оперативно було вирішено питання щодо використання електронного журналу в 5–11 класах, раніше така можливість була лише в 1–4. Гостро постала проблема в березні 2022 року. Педагогів змушували повертатися в зони бойових дій і на окуповані території з метою заповнення журналів учнів. У деяких закладах вчителі знищили класні журнали та інші документи з особистими даними учнів і їхніх батьків, щоб уникнути потрапляння до ворогів. Деякі переміщені учні не мають інформації щодо предметів, які вони вивчали, та їхніх оцінок. 26 червня 2022 року освітній омбудсмен надіслав

лист до Міністерства освіти та науки України з пропозицією щодо впровадження електронних журналів. Згідно з опитуванням (1643 (20,3 %) респонденти) висловлено необхідність у впровадженні електронних журналів і щоденників [268].

5. Розробити процедуру для евакуації закладу (було запропоновано директорами закладів освіти на окупованих територіях як необхідний захід).

6. Розробити вказівки щодо перетворення документів закладів освіти на цифровий формат і створення електронного архіву.

7. Розробити рекомендації щодо убезпечення та обмеження доступу до інформації в освітніх установах, а також вжити організаційних заходів для запобігання неправомірному доступу до освітніх реєстрів і баз даних.

8. Розробити процедури та інструкції для керівників закладів і педагогічних працівників у разі руйнування та пошкодження закладу, що стає необхідністю внаслідок руйнування через конфлікти і війни.

9. Розробити чіткий і прозорий механізм розподілу і використання залишків освітньої субвенції в умовах воєнного стану на рівні областей, міст і громад із можливістю громадського контролю над цим процесом і діями.

10. Розглянути можливості зарахування дітей із тимчасово окупованих територій на дистанційну форму за спрощеною процедурою, зокрема видання наказу або внесення змін до законодавства, які б дозволили доступ до дистанційного навчання без вимог щодо довідок про стан здоров'я та щеплення для здобувачів освіти, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях.

11. Упровадити електронну систему реєстрації вакцинації громадян та оптимізувати процедуру відновлення документів щодо вакцинації (через численні проблеми відновлення довідок про щеплення та зарахування дітей до закладів освіти внаслідок втрати таких документів, через активні воєнні дії). Зараз процедура відновлення інформації щодо вакцинації передбачає лише можливість звернення до лікаря, з яким укладено декларацію, або до відповідального представника медичного закладу, у якому працює цей лікар.

Інакше кажучи, якщо втратити зв'язок із медичним закладом, то відновити відомості щодо проведених щеплень стає неможливим. Педагогічні працівники (391 (4,8 %)), що взяли участь в опитуванні, указали на недостатню зрозумілість процедури, якщо відсутні дані про щеплення у здобувача освіти.

12. Спростити адміністративні процедури у сфері освіти, зокрема зменшити кількість обов'язкової документації.

13. Розглянути можливість створення та впровадження єдиного національного реєстру або реєстрів здобувачів освіти з метою створення контрольної процедури для надання освіти дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах на території України та за її межами, зокрема через воєнні дії.

14. Провести перегляд обмежень, що регулюють діяльність психологів в освітніх установах, а саме – внести зміни до законодавства, які б усунули потребу в однозначній згоді батьків для психологічної роботи з учнями. Сьогодні психолог може працювати з учнями лише в разі, коли батьки виражають свою згоду на це.

15. Запропонувати зміни до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 № 1205, що стосуються кількості ставок психологів у закладах освіти. Сьогодні одну ставку психолога виділено на школу, де є більше ніж 300 учнів, і не важливо, скільки у школі учнів. Запропоновано розглянути можливість зв'язувати кількість виділених ставок психологів із кількістю учнів у закладі (наприклад, 1 ставка на кожних 300–500 учнів) [91].

Цікавою є думка О. Ляшенко та О. Топузова, які розглядають новий стандарт базової середньої освіти. На їхню думку, стандарт визначає загальні і необхідні критерії щодо очікуваних досягнень на кожному рівні освіти. У таких умовах заклад освіти надає здобувачам, учителям і закладу освіти можливість користуватися академічною свободою вибору освітньої стратегії, урахувати потреби та інтереси учнів і створювати відповідні маршрути для досягнення покладених завдань. Але важливо зауважити, що заклади належно

не готові до такої ініціативи. Сьогодні немає жодних підготовчих програм, що дозволили б реалізувати цю ідею [197].

Замість цього умовою досягнення цілей загальної середньої освіти є взаємодія освітньої програми закладу, модельних навчальних програм, що встановлюють очікувані результати, навчально-методичного забезпечення, навчальних ресурсів і потенціалу педагогічних працівників [357].

У сучасних умовах, де кожний заклад загальної середньої освіти має обов'язок розроблення власної освітньої програми відповідно до чинного законодавства, методологічні досягнення в теорії змісту освіти не завжди можуть забезпечити педагогічним працівникам необхідні практичні поради щодо створення різноманітних варіантів освітніх програм. Отже, важливо розробити теорію освітньої програми, яка була б орієнтована на практику і могла би слугувати ефективним інструментом для проектування навчального процесу в школах, подібно до зарубіжних курикулумів.

З цією метою автори зазначають [197], що в наукових гуртках потрібно ініціювати обговорення головних ідей такого вчення і розпочати наукові дослідження для розроблення методичних підходів до створення шкільних освітніх програм в умовах навчальної свободи та автономії закладів. Сьогодні необхідно вдосконалити та уточнити термінологічний апарат, що зараз використовується в нормативно-правовому середовищі для регулювання організації навчального процесу. Зокрема це містить потребу в уніфікації понять і термінології (розуміння навчального предмета та інтегрованого курсу, установлення стандартизованих категорій предметів і їхнього групування, які відповідали б міжнародним стандартам, та інші аспекти) [4].

Проблема впровадження інтегрованих курсів є актуальною та обговорюваною, і такі курси необґрунтовано вважають ненауковими та шкідливими для якості освіти. Інтеграція – це природний процес розвитку знань, характерний як для наукового, так і для навчального способу пізнання. У науці цей процес супроводжується виникненням нових знань. В освіті він обумовлений психологічними особливостями розвитку дитини в різні вікові

періоди. Щоб успішно впровадити інтегрований підхід до організації змісту шкільної освіти, більш доцільно розглядати методи та умови, які сприятимуть його успішній реалізації, ніж спробувати запобігти його впровадженню [197].

Професійна освіта вдосконалюється в таких нормативних документах:

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року (від 2021 року) [214]. У частині виконання завдань стратегічної цілі щодо розвитку професійної (професійно-технічної) освіти оновлено зміст професійно-технічної освіти на компетентнісному підході; створено нові навчально-практичні центри; впроваджено навчальні програми, що передбачають дуальний спосіб навчання в професійній освіті; розподілено мережу закладів професійної освіти на різні рівні влади; територіальним громадам надано право на спільну власність цілих майнових комплексів державних закладів професійної (професійно-технічної) освіти, запроваджена комунікаційна кампанія щодо реформи професійної освіти та престижності робітничих професій.

2. Стратегія людського розвитку від 2021 року [342]. У довоєнний період було забезпечено реалізацію цілі «Забезпечення якісної професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти», зокрема оновлено зміст професійної (професійно-технічної) освіти: стандарти та освітні програми на компетентнісній основі; упроваджується і поширюється дуальна форма здобуття освіти; здійснюється покращання інфраструктури навчально-виробничих і соціальних засобів закладів професійної (професійно-технічної) і вищої фахової освіти.

3. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 рр. (від 2020 року) [103]. За напрямом «Підвищення якості і конкурентоспроможності вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти» реалізується в частині професійної (професійно-технічної) освіти за допомогою створення комунікаційної платформи всіх стейкхолдерів у регіонах щодо покращання управління у сфері професійної (професійно-технічної) освіти, підвищення якості послуг, визначення потреб регіональних

ринків праці у кваліфікованій праці; залучення роботодавців до процесу підготовки робочої сили за допомогою використання дуальної форми навчання; збільшення акценту на практичному змісті освіти для відповідності потребам регіону у кваліфікованих робочих кадрах; підвищення рівня вміння використовувати цифрові технології серед педагогічних працівників і надання можливості постійного професійного зростання для керівників та інших педагогічних працівників закладів освіти; впровадження нових цифрових спеціальностей і запускання пілотних ініціатив щодо створення коледжів, орієнтованих винятково на ці нові цифрові професії; поширення ефективних ініціатив із професійної орієнтації в загальноосвітніх закладах і проведення соціальної реклами для сприяння популяризації робітничих професій і підвищення престижу професійної (професійно-технічної) освіти.

4. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 р. (від 2019 року) [165]. Зокрема реалізуються заходи щодо децентралізації управління та фінансування у цій сфері освіти; забезпечення якості професійної (професійно-технічної) освіти (оновлення змісту на комплексній основі; введення внутрішньої системи контролю якості та системи зовнішнього нагляду; поліпшення процесу підготовки педагогічних кадрів, залучаючи до навчального процесу висококваліфікованих фахівців із сфери виробництва та послуг); розвитку державно-приватного партнерства та взаємозв'язок із ринком праці через формування системи професійних кваліфікацій; запровадження інструментів, що мотивують роботодавців брати участь у навчальних процесах; створення сприятливих умов для розвитку системи навчання через дуальний метод; визнання важливості неформальної та інформальної освіти, а також надання статусу професійним кваліфікаціям як повним, так і частковим.

5. Указ Президента України «Про пріоритетні заходи розвитку професійної (професійно-технічної) освіти» від 2021 р. [291]. Реалізовано пріоритетні заходи щодо підвищення розміру стипендій учнів закладів

професійної (професійно-технічної) освіти; передання в установленому порядку державних закладів у комунальну власність, забезпечення фінансування на оформлення відповідних правовстановлювальних документів; вирішення питання створення та функціонування наглядових (підкувальних) рад у закладах; підтримання впровадження міжнародних проєктів. Проведено засідання Ради з питань розвитку професійної (професійно-технічної) освіти, на якому презентовано законопроект «Про професійну освіту» та обговорено стан реалізації міжнародних проєктів у галузі професійно-технічної освіти.

6. Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки (від 2021 року) [163]. У довоєнний період документ передбачав реалізацію реформи децентралізації, осучаснення змісту та якості освіти, розвиток державно-приватного партнерства, а також популяризацію професійної освіти за допомогою затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти [245].

Без сумнівів, висловлена позиція про можливі негативні наслідки швидкого зростання системи вищої освіти є обґрунтованою. Так, близько 85 % випускників українських середніх шкіл відразу після закінчення школи вступають до закладів вищої освіти. Водночас можна відзначити відсутність кваліфікованих фахівців у галузях робітничих спеціальностей (металургія, машинобудування, хімічна промисловість і будівництво). Указаний показник вступу дійсно значно перевищує світові стандарти (у 2012 р. в США до закладів вищої освіти вступило близько 66 % випускників середніх шкіл) [4]. Показники вищої освіти не є дуже високими, порівнюючи із світовими та європейськими закладами вищої освіти [133].

Оновлення професійної (професійно-технічної) освіти в сучасних умовах насамперед спрямовано на перегляд законодавчого забезпечення, що регулює різні аспекти її функціонування: удосконалення структурного і мережевого планування з метою укрупнення закладів освіти, розвиток їхньої

спеціалізації та впровадження багаторівневої системи підготовки в них; підвищення результативності управління та фінансової діяльності; розроблення освітніх стандартів, заснованих на компетентнісному підході, та урахування динамічних змін на ринку праці; впровадження партнерства між державними та приватними суб'єктами; розроблення та використання новаторських підходів (зокрема дуальну, дистанційну та змішану форми) та відповідних методологій для структурування навчального процесу; підвищення репутації системи професійної освіти [213].

Вища освіта має на сьогодні такі програмні документи, які реалізуються відповідно до покладених завдань:

1. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки від 2022 р. [343], що виконується відповідно до завдань для досягнення кожної з операційних і стратегічних цілей, але потребує перегляду у зв'язку з війною.

2. Стратегія людського розвитку від 2021 р., що виконується в частині реалізації оперативної цілі 2.4 «Забезпечення якості вищої освіти та розвиток освіти дорослих».

3. План заходів із реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки від 2021 р. [246] виконується в частині реалізації завдань оперативної цілі 2.4 «Забезпечення якості вищої освіти та розвиток освіти дорослих».

4. Національна економічна стратегія на період до 2030 року (від 2021 р.) [214]. Виконується в частині операційної цілі 4 «Розвиток вищої освіти та освіти дорослих стратегічної цілі «Створення інклюзивного, інноваційного та освіченого суспільства, в якому громадяни мають рівні права та можливості для розвитку свого таланту впродовж життя».

5. Національна рамка кваліфікацій від 2011 року [215]. Вона узгоджена з рамкою кваліфікацій, перебуває на завершальній стадії.

6. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти від 2018 року [164]. Виконується в частині напрацювання моделей взаємовигідних відносин закладів вищої освіти та роботодавців, спрямованих

на надання здобувачам освіти практичної підготовки для самостійної професійної діяльності та їхньої соціальної адаптації в робочих колективах, узгоджені засади нормативно-правового та організаційного забезпечення, проведення апробації, досліджень; реалізації пілотних проєктів із запровадження дуальної форми здобуття освіти в закладах фахової передвищої та вищої освіти; розроблення комплексу методичних матеріалів для навчання студентів професійних, фахових і закладів вищої освіти за системою «дуальної форми» навчання.

7. Концепція розвитку педагогічної освіти від 2018 року [168]. Виконується в частині розроблення сучасної концепції педагогічної професії відповідно до вимог сучасного суспільства, трансформації вищої та фахової передвищої освіти за педагогічними спеціальностями.

8. Концепція Державної цільової соціальної програми відновлення та розбудови мережі гуртожитків для проживання здобувачів освіти закладів вищої освіти на 2022–2026 роки (від 2021 року) [162]. Було призупинено виконання; план реалізації неможливо опрацювати через війну.

9. Концепція реалізації проєкту «Президентський університет» від 2021 року [167]. Було призупинено виконання у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ [245].

Сучасна модернізація вищої освіти в Україні стикається з низкою проблем, зокрема таких: відсутність відповідності структури навчальних програм реальним потребам економіки, зниження рівня якості освіти, поширена корупція в системі вищої освіти, відчуженість від наукових досліджень, повільний процес інтеграції в європейський і світовий інтелектуальний простір. Фахівці також указують на значне розширення системи вищої освіти в Україні, яке почалося в середині 1990-х років. Воно містило в собі як зростання кількості закладів вищої освіти, так і стрімке збільшення загальної кількості студентів і випускників закладів вищої освіти.

А. Іщенко зазначає, що зростання масовості вищої освіти є характерним для всіх розвинутих країн. Найбільш правдивими причинами зростання можна

розглядати демографічну кризу (зменшення народжуваності, старіння населення) та скорочення кількості робочих місць у виробничому секторі економіки. На сьогодні вища освіта є необхідним елементом (проте недостатнім сам собою) для здобуття кращих робочих можливостей у майбутньому та професійного зростання. Указано на необхідність впровадження низки заходів для максимального використання позитивного потенціалу сучасних глобальних тенденцій у розвитку освіти та подолання їхніх негативних наслідків за допомогою реалізації деяких заходів, зокрема таких:

1. Децентралізація системи вищої освіти, реальна надана автономія закладам (можливість здійснювати економічну діяльність сприяє розвитку приватного сектору у сфері вищої освіти). Паралельно цьому впроваджується ефективна система оцінювання якості освіти, яка ґрунтується на незалежних агентствах оцінювання якості [258].

2. Систематична перебудова та удосконалення державного замовлення на підготовку фахівців, яка здійснюється з урахуванням зацікавленості роботодавців, спрямована на адаптацію державного замовлення до реальних потреб національної економіки, як у державному, так і в приватному секторі.

3. Розвиток системи освіти протягом життя.

4. Розвиток можливості експорту з метою досягнення економічних переваг, прискорення процесу модернізації освіти та підвищення впливу і статусу України на міжнародній арені.

5. Імплементация підприємницького компонента у вищу освіту, зосереджуючись на розвитку студентських практичних навичок, необхідних для самостійної підприємницької діяльності.

6. Збільшення акценту на суспільствознавчій складовій та аспектах університетського самоврядування, що істотно впливає на майбутню участь молоді в суспільно-політичному житті.

7. Подальша просвітницька діяльність, спрямована на підвищення об'єктивності та інформування батьків, абітурієнтів та загальної

громадськості щодо цінності різних спеціальностей на внутрішньому та міжнародному ринках праці [133].

Г. Война, досліджуючи проблемні питання вищої освіти, зауважує, що надмірна централізація управління закладами вищої освіти (розподіл ресурсів, вибір наукової тематики діяльності підрозділів, дублювання функцій у підрозділах), бюрократичний характер діяльності створює значні перешкоди для розвитку національної освітньої системи в контексті Болонського процесу. Запропоновано внести зміни щодо надання автономії закладам не тільки в управлінні, а й у фінансуванні. Щодо стандартизації освіти, то до неї належать питання стосовно якості освіти, стандартизації та придатності освітніх програм, розуміння змісту і можливостей їхнього практичного впровадження, а також визнання освітніх документів. Це проблема не тільки України, її розглядають у всьому світі [75].

Актуальною нерозв'язаною проблемою вже достатньо довгий час є недостатнє фінансування з боку держави. До сьогодні уряд не створив необхідних умов для повного втілення положень законів України «Про освіту» [286], «Про вищу освіту». Хоча передумови цьому вже є (ст. 71 Закону України «Про вищу освіту» – положення щодо фінансування) [258].

Відсутність науково обґрунтованих нормативів для забезпечення матеріально-технічних і фінансових потреб вищої школи є чинником, який гальмує її розвиток, незважаючи на чинні національні доктрини освіти та відповідні регуляторні акти Кабінету Міністрів України та укази Президента [256].

Реформування законодавчої галузі потребує внесення відповідних законодавчих змін і подолання кризового стану у сферах науки та освіти. По-перше, це вимагає оцінювання відповідності українського законодавства в галузях освіти і науки міжнародним стандартам, які діють у розвинутих країнах світу. Це передбачає потребу в узгодженні законодавчого базису в галузі освіти і науки, використання правових актів як інструменту для опосередкованого регулювання. До таких засобів регулювання можна

віднести й податкову політику, спрямовану на сприяння залученню додаткових (недержавних, приватних) інвестицій у фундаментальні наукові дослідження, розроблення та впровадження нових технологій, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів, а також на створення умов для партнерства між науковими установами та бізнесом, закладами освіти та промисловістю. Існує необхідність у створенні та подальшому удосконаленні законодавчої бази, що регулює участь громадськості в діяльності органів державного управління у сфері освіти [158].

Особливу увагу на рівні законодавства акцентовано на аспектах інтеграції випускників закладів вищої освіти на ринку праці. На це орієнтовані Закон України «Про вищу освіту», ст. 64 [258], укази Президента України «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» від 23 січня 1996 р. № 77/96 [276], «Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 роки» від 8 лютого 2001 р. № 78/2001 [293]. Верховна Рада в першому читанні ухвалила Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про вищу освіту» (щодо працевлаштування випускників). Відповідно до цих змін вищі навчальні заклади будуть зобов'язані укладати тристоронні угоди із студентами та роботодавцями.

Законодавство, що регулює вищу освіту, повинно пропагувати принципи демократії, сприяти творчому підходу, допускати вибір моделей і методів навчання та виховання, а також підтримувати самовизначення всіх учасників навчально-виховного процесу, зокрема викладачів і студентів. Досягнення вищої освіти в Україні на сучасному світовому рівні значною мірою залежать від стану її нормативно-правової бази, яка повинна служити надійним фундаментом і системою орієнтирів для практичної діяльності закладів, їхніх керівників і всіх учасників процесу. Повсякденна робота з нормативними документами в галузі освіти вимагає особливої уваги до колізій, які впливають негативно на формування локальних нормативно-правових актів [75].

Основним засобом у новій моделі фінансування вищої освіти повинна стати впроваджена система індивідуального доступу до фінансових ресурсів для підтримання особистого освітнього розвитку кожної людини. Значне збільшення інвестицій у науку розвинутими країнами світу призводить до зростання їхнього ВВП на 80–90 %. В Україні витрати на кожного науковця є одними з найнижчих, навіть порівняно не лише з європейськими країнами, але й з африканськими, які ще тільки починають свій шлях у сфері науково-технологічного розвитку і не мають наукового потенціалу на рівні України. Це є відхиленням від зобов'язань, які наша країна взяла на себе, підписавши, з одного боку, Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого [295]. Вища освіта на сьогодні вже є певним стандартом, який мають отримати, а не привілей, як це було раніше.

Освіта дорослих має на сьогодні такі програмні документи, які реалізуються відповідно до покладених завдань:

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року (від 2021 року) [214]. Реалізується в частині виконання завдань стратегічної цілі 1 щодо розвитку освіти дорослих. Ухвалено в першому читанні законопроект «Про освіту дорослих»; запроваджено механізми визнання в системі формальної освіти результатів неформальної та інформальної освіти.

2. Стратегія людського розвитку від 2021 року [342]. Реалізується в частині виконання завдань оперативної цілі 2.4 «Забезпечення якості вищої освіти та розвиток освіти дорослих» щодо розбудови гнучкої системи освіти дорослих, забезпечення розвитку неформальної освіти та заохочення до навчання протягом усього життя [245].

Однією з головних передумов для подальшого розвитку системи освіти дорослих є рівень його регулювання. Розвинуті країни світу мають дієве законодавство в цій сфері. Україна залишається однією з небагатьох європейських країн, де немає системної законодавчої підтримки для освіти дорослих, що уповільнює її прогрес. Підходи до загальних правових аспектів

освіти дорослих закріплені в окремих статтях Конституції України. Сьогодні зроблено значущі кроки щодо забезпечення освіти дорослих. По-перше, до Закону України «Про освіту» [286] внесено ст. 18 «Освіта дорослих», у якій визначено, що освіта дорослих є складовою освіти впродовж життя і спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки, визначено її форми (формальна, неформальна та інформальна). Важливим є, що 12 січня 2023 року Верховна Рада України в першому читанні ухвалила проєкт закону «Про освіту дорослих», відповідно до якого передбачено встановлення основних правових, організаційних, фінансових засад функціонування освіти дорослих [78].

Щодо проблем фінансування, Л. Лукашенко зазначає, що зараз особливої уваги вимагають: освітній процес для осіб з особливими освітніми потребами; модернізація матеріальних баз закладів; впровадження цифрових технологій; заклади освіти, які розташовані в сільській місцевості; забезпечення сучасних підходів до підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. У сучасних умовах адміністративної реформи передання місцевим органам влади повноважень щодо фінансування закладів загальної середньої освіти дозволить збільшити доступність до якісної освіти, особливо у віддалених районах, і оптимізувати процес розподілу державних коштів. Проте одночасно виникає загроза неефективної роботи органів місцевого самоврядування через їхню некомпетентність і недостатнє фінансування на регіональному рівні. Для вирішення цих питань автор запропонував: виділяти на фінансування освіти згідно з вимогами чинного законодавства не менше ніж 7 % від ВВП; покращити систему розподілу субвенцій для загальноосвітніх закладів за допомогою врахування розташування, економічного розвитку регіонів і необхідності покращання їхньої матеріально-технічної інфраструктури; регулярно здійснювати моніторинг органів місцевого самоврядування, що стосується розподілу коштів, з метою уникнення недобросовісних дій у виконанні службових обов'язків [192].

Наступне проблемне питання – інклюзивна освіта, що визначається як система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі гарантування основного права дитини на освіту та можливості отримувати освіту в місці свого проживання, у межах загальноосвітнього закладу освіти. Науково-теоретичну базу розвитку і створення інклюзивної освіти в Україні здійснює Інститут спеціальної педагогіки, який є науковим закладом у межах структури Національної академії педагогічних наук України. Інститут проводить наукові дослідження, що стосуються освіти дітей з особливими потребами, і визначає основні напрями стратегічного розвитку в галузі спеціальної психології і педагогіки [85].

Активна підтримка інклюзивної освіти була закріплена в нормативних актах із 2010 р. Тоді були внесені зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» [287], що дозволило загальноосвітнім закладам повноцінно створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами. У жовтні 2010 року Міністерство освіти і науки ухвалило до затвердження «Концепцію розвитку інклюзивної освіти», а в серпні 2011 року Кабінет Міністрів України схвалив «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах освіти» [252]. У 2017 р. президент П. Порошенко підписав Закон України «Про інклюзивну освіту», але він втратив чинність ще у вересні 2017 року. Цей закон закріплював право осіб з особливими освітніми потребами на освіту та надавав можливість здобувати освіту у всіх видах закладів освіти [85].

Повномасштабна війна РФ загострила питання розвитку інклюзивної освіти, оскільки на територіях, де йдуть активні бойові дії, працювати з дітьми з особливими потребами немає можливості, а в інших регіонах – багато вчителів і дітей виїхали в безпечні місця. Проведення навчання та застосування практики в онлайн-режимі не дадуть позитивного результату.

Міністерство освіти і науки України докладає зусиль до процесу реформування освітньої галузі. Проте залишається низка проблем, що потребують розв'язання, зокрема:

1. Невисока оплата праці та відсутність соціального захисту для вчителів.

2. Застарілі підручники, зміст і методи викладання, що не відповідають актуальним вимогам і світовим стандартам.

3. Неefективне використання виділених на освіту ресурсів (навіть за обмежених ресурсів).

4. Оцінювання ролі середньої загальної освіти в житті людини та її важливості для економіки здійснюється за внутрішніми критеріями.

5. Суспільна розшарованість [147].

З урахуванням процесу формування незалежної України актуалізується питання підвищення результативності національно-патріотичного, військово-патріотичного та громадянського виховання:

– розроблення результативних науково-методичних матеріалів для виховання дітей та учнівської молоді, розвиток у них національно-культурної ідентичності;

– оновлення загальнонаціональної системи освіти з військово-патріотичного виховання;

– застосування інноваційних особистісно орієнтованих методик виховання з акцентом на національно-патріотичних цінностях;

– надання науково-методичної підтримки з метою виховання громадянина-патріота.

Примусове використання соціального дистанціювання, як у випадках пандемії COVID-19 і воєнного стану, разом із переходом до цифрового освітнього середовища підсилюють ризики, такі як кібербулінг, поширення небезпечних флешмобів, деструктивних практик тощо. Ці співвідносні події цифровізації зумовлюють необхідність переорієнтації векторів виховного процесу, створення найкращих методів і результативних засобів виховання в цифровому середовищі, аналіз перетворення принципів і змісту виховної роботи та вивчення її результативності. Розв'язує зазначені проблеми Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі [161]. На рівнях

повної загальної середньої освіти передовими є Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року та план заходів на 2017–2029 роки з її запровадженням від 2016 року. Мета Концепції – проведення всебічної і структурної трансформації, спрямованої на створення актуального змісту освіти з акцентом на розвитку компетентностей, необхідних у XXI столітті; створення нового шкільного вчителя для сучасної школи із засвоєнням актуальних практик викладання та здатністю застосовувати педагогіку співпраці; розроблення ймовірності нового механізму для оцінювання якості освіти і сучасної системи управління та керування закладами освіти. Концепція «Нова українська школа» унормована новим рамковим Законом України «Про освіту» (2017 р.), який запроваджує 12-річне навчання, починаючи із 2018 р., а також спеціальним Законом України «Про повну загальну середню освіту» [213].

І. Світлак зауважує, що сучасний етап реформування законодавства щодо надання освітніх послуг пов'язаний із процесами цифрової трансформації, а розвиток цифрових навичок став базовою необхідністю не лише для споживачів освітніх онлайн-послуг, але і для всіх громадян. Необхідно унормувати та розробити державну стратегію цифрової трансформації системи освіти, передбачивши зміни. Сьогодні запропоновано громадське обговорення проекту Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 р. [299], за якою освітня галузь України повинна відповідати світовим тенденціям цифрового розвитку. Для унормування відносин у сфері надання освітніх послуг потрібно розглядати стандарти щодо цифрових компетенцій та освітніх онлайн-послуг як сучасний напрям [318].

Освітній омбудсмен С. Горбачов пропонує, на наш погляд, доцільні та актуальні напрями розв'язання проблем в освітній сфері, які з'явилися із введенням воєнного стану, зокрема:

1. Упровадити систему електронного документообігу та звітності в закладах і сприяти розвитку та інтеграції в Автоматизований інформаційний комплекс управління освітою.

2. Підтримувати розширення безкоштовного державного електронного журналу і щоденників, а також послуг, які пропонують приватні сервіси.

3. Розроблювати і далі відеоуроки для Всеукраїнської онлайн-школи, зокрема уроки для учнів 1–4 класів, і працювати над створенням уроків для всіх класів, предметів і тем для 5–11 класів.

4. Підтримувати ініціативи щодо створення українських дистанційних шкіл, які надаватимуть освіту внутрішньо переміщеним дітям, учням із тимчасово окупованих територій і особам, які перебувають за кордоном, безкоштовно.

5. Розробити процедуру визначення винагороди для педагогів, які здійснюють викладання в режимі дистанційного навчання, комбінованого навчання та очно-дистанційного навчання.

6. Розробити мінімальні та максимальні нормативи наповнення дистанційних класів.

7. Підготувати рекомендації стосовно отримання освіти на територіях, що перебувають під тимчасовою окупацією.

8. Розробити орієнтовний план дій для закладів, працівників та управлінських органів, які розташовані на тимчасово окупованих територіях.

9. Забезпечувати безперервний зв'язок та інформаційну підтримку громадянам України, що залишилися на тимчасово окупованих територіях.

10. Постійно сповіщати про те, що Україна не залишила своїх співвітчизників, які опинилися на тимчасово окупованих територіях проти їхньої волі.

11. Сприяти поверненню учнів, здобувачів, вчителів і викладачів до України.

12. Розвивати та надавати підтримку українським школам за кордоном, зокрема фінансову; створити реєстр закладів і розглянути можливість видавати їм українські документи про освіту.

13. Розробити процедуру оцінювання навчальних досягнень у тих предметах, які здобувач вивчав у закордонних, а також в українських закладах освіти.

Гостро постає питання психологічного стану дитини в умовах війни. Вважаємо за необхідне запровадження таких кроків: забезпечення психологічної підтримки здобувачам освіти, що має на меті надання допомоги в управлінні емоційним станом і розв'язання психологічних проблем; залучення учнів до позашкільної освіти, що має на меті залучити більше учнів до позашкільних гуртків і секцій.

Також важливо гарантувати безпечні умови отримання освіти, а саме:

- безпеку закладу освіти, де планують проведення очних занять;
- з метою захисту дітей обмежити доступ інших осіб до приміщення.

Допуск батьків до закладу може бути здійснено після погодження з адміністрацією за умови підтвердження особи [91].

Відзначаючи, що наука та освіта все більше втрачають функції впливу на соціально-економічний розвиток держави, а показники науково-технічного потенціалу досягли критичного рівня, що створює реальні загрози національній безпеці України, учасники парламентських слухань на тему «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні» вважають неприпустимим руйнування усталеної системи освіти і науки. Вони рекомендують Верховній Раді України підготувати законодавчі пропозиції щодо запровадження в Україні системи стратегічного планування, внести зміни до Законів у питаннях, які потребують уточнень, Кабінету Міністрів України – розробити стратегію розвитку освіти і науки на рівні розвинутих європейських країн, оновити вищу освіту для задоволення кадрових потреб роботодавців, урегулювати питання та забезпечити належне фінансування

освітніх закладів і наукових установ та інші важливі законодавчі питання [295].

Отже, основним нормативно-правовим актом, який регулює освітню діяльність, є Закон України «Про освіту», що гарантує та деталізує конституційне право кожного громадянина України на освіту. Всесвітньо доведено, що найкраще фінансове вкладення – це інвестування в освіту. Проаналізувавши Індекс людського розвитку, можна помітити, що індекс освіченості населення знизився з 0,739 до 0,732 [15]. Україна не є винятком, на що вплинула пандемія COVID-19 і воєнний стан. Дотримуємося думки, що, на жаль, інтелектуальний рівень населення України після закінчення воєнного стану, буде нижчим, ніж у показниках вище.

Орієнтування України на інтеграцію у світовий простір зумовлює необхідність внесення змін у чинні нормативно-правові акти, які регулюють освітню діяльність. Україна вибудовує принципи та стратегії, які допоможуть змінити та вдосконалити систему освіти. Усебічні глибокі напрацювання з удосконалення законодавчої гілки в галузі освіти будуть сприяти успішному реформуванню освіти загалом.

Також, на нашу думку, доцільно запозичити досвід країн Європейського Союзу та США щодо рівня фінансування галузі освіти. Вважаємо, що якісна освіта має велике значення для економіки країни та її розвитку, а тому потрібно збільшити фінансування, починаючи від заробітної плати працівників закладів до матеріально-технічного забезпечення. Вважаємо за потрібне також приділити увагу управлінню освіти в нашій країні, зокрема переглянути повноваження органів законодавчої та виконавчої влади, посилити контроль за їхнім виконанням. Актуальною темою на сьогодні є управління та підтримання інклюзивної освіти. Досвід Норвегії, Німеччини, Франції, США та інших країн дає змогу побачити організоване управління, гарний підхід в адаптації таких дітей і повне фінансування з боку держави. Отже, вважаємо за доцільне перейняти кращу практику зарубіжних країн для побудови дієвої системи управління освітою.

Вирішенню підлягають питання стосовно навчання за кордоном, що є нагальними. Сьогодні багато громадян України перебувають і навчаються за кордоном, через що виникають нові проблеми, які потребують законодавчого розв'язання. Вирішено питання щодо визнання іноземного диплому про вищу освіту, також іноземну академічну довідку та іноземний атестат. Але перед законодавцями стоїть завдання щодо розроблення та затвердження іноземних освітніх програм середньої школи, для того, щоб учням могли без перепон перезараховувати оцінки із закордонної школи в українську. Проаналізувавши це питання, можемо зазначити, що нормативно-правові акти потребують удосконалення та змін, а з початком введення воєнного стану це питання стало ще більш актуальним і потребує швидких дій.

Висновки до розділу 3

1. Проведене дослідження дає змогу підсумувати, що вивчення зарубіжного досвіду системи регулювання є важливим для подальшого розвитку освіти України та особливо післявоєнного відновлення. Приклади регулювання системи освіти допоможуть вибудувати ефективну стратегію відновлення та вдосконалення чинної системи освіти та дозволять виявити наявні недоліки.

2. У зарубіжних країнах і в Україні є спільні принципи, важливі для функціонування та регулювання освітньої діяльності, а саме: забезпечення доступності та зацікавлення щодо попиту на освітні послуги; сприяння розвитку особистості та надання можливості реалізації потенціалу громадян у соціумі; сприяння держав дотриманню демократизму, гуманізму та поваги до духовних цінностей; забезпечення незалежності освіти від впливу органів державної влади та політичних партій; сприяння розвитку освіти, обмін знаннями на міжнародному рівні, сприяння збереженню та переданню знань;

підтримання з боку державних органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

3. Проведене дослідження довело, що на сьогодні існує багато нагальних напрямів удосконалення вітчизняного законодавства та управління у сфері надання освітніх послуг, а саме: удосконалити національне законодавство в регулюванні середньої освіти з урахуванням відтоку учнів і скорочення у школах учнів; професійно-технічна освіта потребує оновлення та вдосконалення, оскільки немає зацікавленості у вступі абітурієнтів до цих закладів освіти, а в приватному та державному секторах є нагальна потреба у кваліфікованих кадрах; вища освіта потребує на сьогодні збільшення фінансування. Вважаємо за потрібне напрацювання держави в напрямку підвищення значущості та престижу вищої освіти, інформування та підтримання зростання інтелекту в населення, надання та забезпечення ураженим верствам населення отримання вищої освіти, забезпечення контролю за дотриманням усіх правил; дотримання принципу доступності в освіті. Проведений аналіз довів, що в Україні значно завищена ціна на навчання. Потрібно переглянути на законодавчому рівні цінову політику навчання та розробити механізми її зменшення; потрібне постійне оновлення та вдосконалення матеріально-технічного забезпечення закладів освіти; вирішення питання щодо надання освіти дітям з інвалідністю, розроблення нормативно-правових актів, які вирішать питання їхнього комфортного навчання; розроблення системи освіти дорослих. Україна є однією з небагатьох європейських країн, у якій відсутнє цілісне законодавче забезпечення освіти дорослих, що гальмує її розвиток.

4. Удосконалення та врегулювання освітньої діяльності можливо тільки через застосування державою комплексної системи правових, економічних, організаційних і соціальних заходів.

ВИСНОВКИ

1. Етапами становлення та розвитку освітньої діяльності є такі: *перший етап* (V–VIII ст.) – характеризується створенням оригінальної системи освіти у східних слов'ян, яку перейняли з давньої первісної традиції, – трудової діяльності. Тоді не було букварів, навчання відбувалося методом заучування, також були вправи з написання літер. Джерелом права був звичай; *другий етап* (XVI – перша пол. XVIII ст.) – епоха українського відродження. На меті було виховання учнів у дусі патріотизму, любові і поваги до рідної мови, культури свого народу. Заснування Острозької та Києво-Могилянської академії. Законодавчою пам'яткою була Руська Правда, а також Статут князя Володимира, Статут князя Ярослава; *третій етап* (1489–1638 роки) – українське козацтво. Цей період характеризується козацькою педагогікою, що ставила перед собою мету виховання вільної і незламної людини, яка повинна розвивати культуру, економіку та політично незалежну державу. Козаки були писемні та грамотні. Діяло козацьке звичаєве право; *четвертий етап* – становлення освітньої діяльності після російсько-польської війни (1660–1667 роки). Починаються утиски української мови та культури. Братські школи ліквідовуються. Існували початкові школи та училища. Діяло магдебурзьке право; *п'ятий етап* (друга пол. XIX – поч. XX ст.) – Україна розвивалася під впливом низки російських освітніх реформ. Зміни відбулися в початковій, середній, вищій освіті. Діяв правовий звичай, потім Зібрання узаконень і розпоряджень уряду; *шостий етап* (1917–1939 роки) – освіта під час становлення радянської влади. Політика тогочасного правління мала на меті ліквідацію старої системи освіти, школи були відокремлені від церкви. Освіта в Україні поєднувалася з виробництвом, у такий спосіб утворювала ланку професійної освіти. Відбувалася русифікація населення. Ухвалено Конституцію УСРР та інші нормативно-правові акти, такі як Декрет «Про організацію міліції», «Про операцію з репресування колишніх куркулів, кримінальних злочинців та інших антирадянських елементів» та ін.;

сьомий етап (1939 – кін. 1980-х років) – Друга світова війна і повоєнний час. Німецькі окупанти знищили багато шкіл і спрямували свою політику на онімечення населення. У кінці 80-х років ХХ ст. відбуваються позитивні зміни в Україні, ухвалення Декларації про державний суверенітет, Закон України «Про освіту» [287]. Освіта ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної самосвідомості, взаємоповаги між націями. На підтримку оборони країни діяло цивільне, сімейне, трудове, кримінальне законодавство та інші нормативно-правові акти; *восьмий етап* (з 1991 року і дотепер) – становлення та розвиток освітньої діяльності в незалежній Україні. Починається інтеграція в європейський простір, реформування освіти відповідно до стандартів світової спільноти. Ухвалено Закон України «Про правонаступництво України» [291], Постанову Верховної Ради України «Про Державний Прапор України» [361] та інші нормативно-правові акти.

2. Поняття «освіта» тлумачиться через призму кількох підходів, поперше, як фундамент людського капіталу, у формуванні якого вирішальну роль відіграє якісне та ефективне управління сферою надання освітніх послуг; по-друге, як сукупність умінь і навичок, необхідних людині для комунікування в соціумі. Зміст освіти полягає в тому, щоб надати особі необхідних знань, які будуть слугувати базою, без якої вона не зможе спілкуватися та висловлювати свої думки. Можна виокремити декілька особливостей надання освітніх послуг, а саме: надається і споживається одночасно в реальному часі; складність в об'єктивному оцінюванні якості надання освітніх послуг у момент придбання і до закінчення їхнього отримання; правильне коло осіб, які зацікавлені в отриманні освітніх послуг, починаючи із здобувачів, їхніх батьків, закінчуючи державою; у процесі надання освітніх послуг можуть змінюватися потреби та їхній зміст; забезпечення належних умов дістання до місця надання освітніх послуг і безпечне перебування у приміщенні; обов'язкове співробітництво між закладами освіти, а також участь у наукових конференціях для обміну знаннями та підвищення якості надання освітніх послуг.

3. Правову основу для регулювання у сфері надання освітніх послуг становлять:

1) закони України: Конституція України; Закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту»;

2) укази та розпорядження Президента України;

3) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;

4) накази та інші підзаконні нормативні акти Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки і торгівлі України, Міністерства фінансів України, нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування;

5) міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України.

4. Місце адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг потрібно розглядати як спеціальні адміністративно-правові засоби, за допомогою яких у певній установленій послідовності здійснюється регулювання поведінки учасників освітньої сфери для досягнення поставленої мети. Підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України визначають адміністративно-правовими нормами державні стандарти початкової загальної освіти, повної загальної середньої освіти та вищої освіти, а також установлюють вимоги до порядку видання ліцензій, проведення акредитацій і процедур реорганізації та ліквідації закладів освіти.

5. Адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг – це спеціальні адміністративно-правові засоби, за допомогою яких у певній установленій послідовності здійснюється регулювання поведінки учасників освітньої сфери для досягнення поставленої мети.

6. Структуру механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні становлять: норми права – це неухильна

норма поведінки, встановлена в нормативно-правових актах для того, щоб доцільно та розумно здійснювати управління суспільними відносинами у сфері надання освітніх послуг, забезпечує реалізацію права на освіту, здійснювану уповноваженими суб'єктами незалежно від їхньої форми власності; акти реалізації норм права – це певні дії суб'єктів адміністративно-правових відносин, які спрямовані на практичне застосування правових приписів у сфері надання освітніх послуг; це адміністративно-правові відносини, які виникають між суб'єктом владних повноважень та особами у сфері надання освітніх послуг, діяльність яких регламентована в законодавчо закріплених адміністративно-правових нормах; правова свідомість (культура) – це система правової поведінки в адміністративно-правових відносинах, які виникають у сфері надання освітніх послуг; законність – дотримання встановлених правил поведінки всіма суб'єктами адміністративно-правових відносин, які виникають у сфері надання освітніх послуг; акти реалізації норм права – це форма реалізації адміністративно-правових актів у діяльності суб'єктів у сфері надання освітніх послуг, що відображається в дотриманні певних правил поведінки під час здійснення суб'єктами освітньої діяльності своїх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

7. Система суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг складається з п'яти груп: Перша – це юридичні особи: заклад дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, заклад позашкільної освіти, заклад професійної (професійно-технічної) освіти, заклад фахової передвищої освіти, заклад вищої освіти. Друга – це фізичні особи: діти дошкільного віку, вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти, докторанти, зацікавлені особи (курси); керівні (директор, ректор, завідувач, куратор, президент тощо), учителі, науково-педагогічні працівники, спеціалісти; батьки або особи, які їх замінюють; представники підприємств, установ та організацій. Третя – це посадові особи: особи, які працюють у центральних органах виконавчої влади, що забезпечує формулювання державної політики у сфері освіти; у центральних органах виконавчої влади,

що реалізує державну політику у сфері освіти; центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані заклади освіти; органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування і їхні структурні підрозділи на місцях у сфері освіти. Четверта – це індивідуальні суб'єкти: іноземці, особи без громадянства, особи з подвійним громадянством. П'ята – це колективні суб'єкти: органи самоврядування працівників закладу освіти, органи самоврядування здобувачів освіти, органи батьківського самоврядування, загальні збори (конференція) колективу закладу освіти, комітети студентського самоврядування; професійний союз.

Також дуже актуальним сьогодні стала самоосвіта, яку здобувають у центрах, клубах, бібліотеках або на онлайн-платформі.

8. Метод правового регулювання – це група способів і прийомів, які в сукупності являють собою комплекс юридичних засобів, що здійснюють регулювання. Класифікація методу правового регулювання: імперативний, диспозитивний, заохочувальний і диспозитивний. Хоча науковці у своїх наукових дослідженнях виокремлюють здебільшого тільки імперативний і диспозитивний, на нашу думку, цей поділ є дуже загальним і потребує більшої конкретики, на що й було спрямовано нашу увагу.

Визначили, що метод регулювання у сфері освіти – це група пов'язаних між собою способів і прийомів, за допомогою яких органи державної і місцевої влади в межах своїх повноважень виконують свою регулятивну функцію, що в процесі виконання дозволяє досягти поставлених цілей у сфері освіти. У вищезазначених суспільних відносинах йому характерні адміністративний, фінансовий, інформаційний і соціально-психологічний методи.

9. Узагальнюючи досвід європейських країн і Сполучених Штатів Америки, що мають переважно децентралізоване управління освітою, запропонували не виокремлювати централізоване управління освітою, оскільки воно більш змішане, і зарубіжні країни на сьогодні ставлять за мету дійти до децентралізованого управління освітою. Органи місцевого

самоврядування виконують на місцях доручення центральних органів державної влади, які значною мірою встановлюють стандарти освіти. На них покладається регулювання, обов'язок із забезпечення доступу до освіти, дотримання встановлених правил, матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів і контроль, а також звітування про отримані досягнення. Важливу роль у функціонуванні освіти відіграє фінансування. У більшості країн освітню діяльність фінансує держава, але заклади вищої освіти прагнуть до самостійності в ухваленні рішень та фінансової незалежності. Порівнявши управління освітою в зарубіжних країнах та Україні, дійшли висновку, що вони дуже схожі. Запропоновано на основі досвіду зарубіжних країн запозичити: підвищення державного фінансування сфери надання освітніх послуг; зменшити та деталізувати обов'язки центральних і місцевих органів управління освітою, посилити контроль за їхнім виконанням; покращити управління та забезпечення отримання освіти для дітей з особливими потребами. На наш погляд, корисним для запозичення є досвід вебнаціонального реєстру EHIS Естонії, він значно спрощує роботу державних органів, узагальнюючи всю необхідну інформацію про освіту, забезпечує принцип прозорості та відкритості діяльності закладів освіти, що значною мірою може зменшити корупційний показник.

10. Напрями подальшого удосконалення освіти є такими: оновлення нормативно-правового забезпечення у сфері освіти; забезпечення високого рівня викладання та забезпечення доступу до навчання в умовах військового стану; збільшення фінансового забезпечення закладів освіти всіх типів; розроблення інструментів для покращання управлінських функцій на всіх рівнях управління у сфері освіти; покращання матеріально-технічного забезпечення; розв'язання проблем з інфраструктурним забезпеченням, особливо в невеликих містах, районах і селищах, щоб зручно та безпечно діставатися до місцевих шкіл; на законодавчому рівні вирішення всіх спірних питань щодо навчання українських дітей за кордоном під час військового часу.

Особливу увагу потрібно приділити вирішенню питання надання освіти дітям з інвалідністю, розробити нормативно-правові акти, які вирішать питання їхнього комфортного навчання. Актуально на сьогодні – дослідження інклюзивної освіти. Є нагальна потреба у проведенні роз'яснювальної роботи серед населення щодо дітей з особливими потребами та підготовки кваліфікованих кадрів, які буду працювати в цій сфері. Також нагальним вважаємо розроблення системи освіти дорослих. Україна є однією з небагатьох європейських країн, у якій відсутнє цілісне законодавче забезпечення освіти дорослих, що гальмує її розвиток. Підсумовуючи, хочемо зазначити, що наша країна потребує комплексної реформи у правовій, економічній, соціальній і політичній сфері, яка буде сприяти вдосконаленню та врегулюванню надання освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blumberg M. Services marketing for the enlightened manager. *Biomed Instrum Technol.* 1999. № 33 (6). P. 495–502.
2. Bortnyk N., Zarosylo V. Subject of administrative and legal regulation. *Global prosperity.* 2022. № 2 (1). P. 18–24.
3. Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF): Deutscher Bildungsserver: BMBF, GWK, BLK, KMK und Wissenschaftsrat. URL: <http://www.bildungsserver.de/innovations-portal/zeigen.html?seite=4733>.
4. College Enrollment and Work Activity of 2012 High School Graduates // US Bureau of Labor Statistics, April 17, 2013. URL: <http://www.bls.gov/news.release/hsgec.nr0.htm>.
5. Dunbar-Brunton J. Persons Subject to the Law. In: *The Law and the Individual. Macmillan Texts for Business Studies.* Palgrave. London. 1979. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-04532-7_6.
6. Durdas A. Regulatory and legal support for the reform of general secondary education in France and Ukraine (1991–2021). *Науково-педагогічні студії.* 2022. № 6. P. 98–107.
7. Early Childhood Education and Care Policy in France. Directorate for Education, OECD February. 2004. 59 p. URL: <https://www.oecd.org/france/34400146.pdf>.
8. Eesti Hariduse Infosüsteem. URL: <https://koolikaart.hm.ee/>.
9. Estonia Overview: Key features of the Education System. URL: https://eacea.ec.europa.eu/nationalpolicies/eurydice/content/estonia_en.
10. Fazlagić Amir jan. Marketingowe zarządzanie szkołą. Warszawa : Wydawnictwa CODN, 2003. 160 с.
11. Finland Overview: Key features of the Education System. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/finland_en.

12. Gryshova I. Yu. Conceptualization of the Organizational Management Mechanism of the Development of the National Education System in the Context of Its Quality. *Science and education*. 2017. № 10. С. 118–125.

13. Haridussilm дозволяє порівнювати школи на основі ряду показників Haridussilm. URL: <https://www.haridussilm.ee/>.

14. Human Development Report 2021–22. Reports and Publications. URL: <https://hdr.undp.org/reports-and-publications>.

15. José Manuel Touriñán López. Concept of education: Confluence of definition criteria, temporary formative orientation and common activity as core content of its meaning. *Revista boletín redipe*. 2021. № 10 (1). URL: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/7925572.pdf>.

16. Khomenko M., Kostruba A., Kot O. Rules of Law and Rights-Terminating Legal Facts in the Mechanism of Legal Regulation. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. P. 2638–2642.

17. Kuntalaki 10/04/2015/410. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410>.

18. Kurczewski J., Frieske K. Some Problems in the Legal Regulation of the Activities of Economic Institutions. 1977. № 3 (11). P. 489–505.

19. Liakh N. Administrative and Legal Regulation of Gender Policy in Police Activities. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. Vol. 27, № 1. P. 58–65.

20. Litvack J. Education and Decentralisation. Decentralisation. 1991. URL: <https://www.ciesin.columbia.edu/decentralization/English/Issues/Education.html>.

21. Luger S. Administrative Law, Regulatory Policy, and the Presidency. *Presidential Studies Quarterly*. 1993. № 4 (23).

22. Malko A. Legal Regulation. *The Theory of State and Law*. 2002. P. 480–483.

23. OECD. (2020). Education Policy Outlook in Norway. № 20. URL: <https://www.oecdilibrary.org/docserver/8a042924en.pdf?expires=1628786605&id=id&accname=guest&checksum=22340C01C3D56F80490FF569B25A28E4>.

24. Opetusja kulttuuriministeriö. URL: <https://minedu.fi/en/basic-education>.
25. Peters R. The concept of education. Routledge & Kegan paul. London, 2010. 148 p.
26. Põhikoolija gümnaasiumiseadus Vastu võetud 09.06.2010. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/115032014037?leiaKehtiv>.
27. Poland Overview: Key features of the Education System. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/poland_en.
28. Prawo oświatowe: USTAWA z dnia 14 grudnia 2016 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000059>.
29. Razvodovsky V. Features of normative-legal regulation of state-administrative relations in the transport sphere. Visnyk National University Internal Report. 2003. № 23. P. 167–174.
30. Sirant M., Paruta O., Andrusyak I. Legal regulation of public property in the conditions of economic transformation. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. Vol. 5. №. 3.
31. Teremetsky V. The concept of administrative and legal regulation in the field of taxation. Power and regions. Series «Right». 2012. № 1 (35). P. 50–54. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11380/%25>.
32. Авер'янов В. Вибрані наукові праці / упорядники: О. Андрійко (керівник колективу), В. Нагребельний, Л. Кисіль, Ю. Педько, В. Дерещ, А. Пухтецька, А. Кірмач, Л. Люлька ; Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2011. 448 с.
33. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / ред. колегія: В. Авер'янов (голова). Київ : Юрид. думка, 2004. Т. 1. 584 с.
34. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : підручник / за заг. ред. академіка НАПрН України О. Бандурки. Харків : Золота миля, 2011. 584 с.
35. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С. Ківалова. Одеса : Юридична література, 2003. 893 с.

36. Адміністративне право України : підручник для юридичних вузів і факультетів / за ред. Ю. Битяка. Харків : Право, 2000. 520 с.
37. Адміністративне право України: основні категорії та поняття / за заг. ред. О. Юлдашева. Київ : Поліграфіст, 2010. 512 с.
38. Адміністративне право України: основні поняття : навч. посібник / за заг. ред. І. Голосніченка. Київ : ГАН, 2005. 232 с.
39. Адміністративне право України ХМД. Заг. адміністративне право. Акад. курс. : підручник / В. Галуцько, В. Олефір, Ю. Гридасов, А. Іванищук, С. Короєд. Херсон, 2013. Т. 1. 393 с. С. 323–324.
40. Адміністративне право України : підручник. Юридична література. Одеса, 2008. 892 с.
41. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. д. ю. н., проф. Т. Коломоєць. Київ : Істина, 2008. 457 с.
42. Адміністративне право України: у схемах та коментарях : навчальний посібник / В. Серета, Ю. Назар, К. Костовська. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 300 с.
43. Адміністративне право. Загальна частина : навчальний посібник / С. Алфьоров та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2011. 216 с.
44. Адміністративне право: загальна частина. Мультимедійний навч. посібник Національної академії внутрішніх справ. 2017. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec2.html.
45. Академічний тлумачний словник української мови. URL: www.sum.in.ua.
46. Актуальні проблеми теорії держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. Є. Гіди, О. Ліпкан. Київ, 2010. 260 с.
47. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості. *Економіка України*. 2007. № 3. С. 53–60.
48. Андреев А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 6. С. 125–128.

49. Андрійчук Ю. Теоретична сутність та зміст поняття «механізм». URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/28900/1/005_010_010.pdf.
50. Андрюшина Л., Каковкіна О. Етапи розвитку освіти і педагогічної думки в Україні : методичні рекомендації. Дніпропетровськ, 2015. 32 с.
51. Архангельській А. Борьба съ католичествомъ и умственное пробужденіе Южной Руси къ концу XVI в. Кіевская Старина. 1886. С. 261.
52. Багалъи Д. Опытъ исторіи Харьковскаго университета Харьковъ. 1905. Т. 1. С. 236–237.
53. Багдік'ян С. Освітні послуги: дослідження поняття, класифікація, базові характеристики. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2010. № 22 (1). С. 97–100.
54. Баймуратов М. Сучасні тенденції правового забезпечення надання освітніх послуг в європейських країнах. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2015. Вип. 9–10. С. 129–135.
55. Бараник З., Кикош Ю. Ключові важелі регулювання ринку освітніх послуг. Роль статистики в подоланні світової економічної кризи: виклики та перспективи для України. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197266182.pdf>.
56. Бахрах Д. Система суб'єктів радянського адміністративного права. *Радянська державність і право*. 1986. № 2. С. 41–48.
57. Бевзенко В. Сутність та поняття адміністративно-правового регулювання. *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 3. С. 162–167.
58. Безпалова О. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави : монографія. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 544 с.
59. Бекета Б. Музейні експонати розповідають. *Голос України*. 1998. № 244. С. 8.
60. Бесарабчик В. Визначення поняття надання послуг у сфері освіти. *Ius privatum*. 2019. № 1. С. 38–43.
61. Бесчастний В. Пріоритети подальшого розвитку державного управління в галузі освіти. *Держава та регіони*. 2008. № 4. С. 14–18.

62. Биковська О. Освіта? освіта! освіта... щодо категорії «освіта». Портал громадських експертів. 2017. URL: <http://education-ua.org/ru/analytics/1032-osvita-osvita-osvita-shchodo-kategoriji-osvita>.

63. Білокур Є. Функції державного управління: поняття, особливості, правове регулювання : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2015. 194 с.

64. Бобровник С., Оніщенко Н. Соціальна та юридична ефективність законодавства. Законодавство: проблеми ефективності. Київ : Наук. думка, 1995. С. 15.

65. Боголіб Т. Характер і особливості ринкових відносин у системі вищої освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 8. С. 57–61.

66. Бондаренко І. Порівняльний аналіз дошкільних навчальних закладів різних форм власності в Україні. Цифрової репозитарій ХНУГХ ім. А. Н. Бекетова. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/27082/1/%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

67. Булгаковъ Макарій. ієромонахъ. Історія Київской Академіи. СПб., 1843. С. 388.

68. Вдосконалення системи надання управлінських послуг (аналіз, дослідження, пропозиції) / Харк. фонд місцевої демократії ; Ін-т держ. упр. та місц. самоврядування Акад. прав. наук України ; за заг. ред. О. Мірошник. Харків, 2003.

69. Ведерніков Ю. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 333 с.

70. Венгерська Н. Регіональна сервісна політика як необхідна умова розвитку сфери послуг. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 2 (22). С. 142–152.

71. Вивчаємо міжнародний досвід у сфері освіти: Франція. Сайт Державної служби якості освіти України. URL: <https://old.sqe.gov.ua/index.php/en/hovyny/288-vyvchajemo-mizhnarodnyidosvid-u-sferi-osvity-frantsiia>.

72. Висоцький О. Історія української культури : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. 130 с.

73. Виховання і педагогічна думка Київської Русі. Сайт Львівського університету. 2017. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/01/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0-6.pdf>.

74. Віхляєв М. Співвідношення понять «суб'єкти адміністративного права» та «суб'єкти адміністративних правовідносин» у контексті розгляду громадських об'єднань як суб'єктів адміністративного права. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 50–57.

75. Война Г. Аналіз відповідності законодавства України в галузях освіти і науки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=284>.

76. Волинка К. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. С. 229–232.

77. Воронятников О. Поняття механізму публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення. *Київський часопис права*. 2021. № 2. С. 60–65.

78. ВРУ прийняла у першому читанні проєкт ЗУ «Про освіту дорослих». Офіційний сайт Міністерство освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-proyekt-zu-pro-osvitu-doroslih>.

79. Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVII ст. Вид 2-ге. 1919. С. 92.

80. Габор Т. Просування бренду навчального закладу на ринку освітніх послуг. Київ : Навчально-науковий інститут економіки і управління, 2020. 96 с.

81. Галуцько В., Курило В., Короед С. та ін. Адміністративне право України : навчальний посібник / за ред. проф. В. Галуцька. Херсон : Грінь Д., 2015. Т. 1. Загальне адміністративне право. 272 с.

82. Гаращук К. Значення британського досвіду структурного реформування системи загальної середньої освіти для українського

шкільництва. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Сер.: Педагогічні науки. 2017. Вип. 3 (89). С. 67–72.

83. Гладкий С. Теорія держави і права : навчально-методичний посібник. Полтава : ПУЕТ, 2016. 371 с.

84. Гладун З. Адміністративне право України : навчальний посібник-довідник для підготовки до іспиту. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 172 с.

85. Гладуш В. Інклюзивна освіта в Україні: успіхи, проблеми, перспективи. Digital Library NAES of Ukraine URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729855/1/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%20%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%85%D0%B8,%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8,%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8.pdf>.

86. Головін А. Адміністративно-правове регулювання діяльності міліції громадської безпеки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2004. 20 с.

87. Голосніченко І. Відносини державної служби та предмет регулювання адміністративного права. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 12–19.

88. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави. *Право України*. 2005. № 4. С. 24–25.

89. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Волинські обереги. Рівне, 2011. С. 184.

90. Гончарук С. Адміністративне право України. Київ, 2000. 240 с.

91. Горбачов С. Пропозиції щодо вирішення проблем учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. URL: <https://znayshov.com/News/>

[Details/propozytsii_shchodo_vyrishennia_problem_uchasnykiv_osvitnoho_protseu_v_umovakh_voiennoho_stanu.](#)

92. Гредескул Н. Загальна теорія права: лекції, читання. 1909. 317 с.

93. Григанська С. Державне регулювання системи вищої освіти в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Класичний приват. ун-т. Запоріжжя, 2008. 20 с.

94. Григор'єва В. А. Сучасні світові й вітчизняні моделі управління розвитком освітніх систем. URL: http://lib.iitta.gov.ua/9226/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8C%D1%8D%D0%B2%D0%B0_%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B1%D1%8B%D0%B1%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%BE%D1%82.pdf.

95. Григорчук Т. Освіта як соціальний інститут. Функції освіти в суспільстві. Маркетинг : навчальний посібник для дистанційного навчання. Частина друга. Київ, 2007. URL: <https://sites.google.com/site/marketingdistance/pro-posibnik>.

96. Гусарев С. Теорія права і держави : навч. посіб. / С. Гусарев, А. Олійник, О. Слюсаренко. Київ : Правова єдність, 2008. 270 с.

97. Домбровскій В. Осгрожская старина. «Кієвлянинь». М. Максимовича. Кн 1. С. 116.

98. Декларація про державний суверенітет. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 31. Ст. 429.

99. Демиденко В. Поняття, юридичний зміст і види методів муніципального права України. *Філософські та методичні проблеми права*. 2018. № 1–2 (15–16). С. 82–94.

100. Демків Р. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 19–23.

101. Деревянко Б. Щодо визначення понять «надання освітніх послуг» та «надання послуг у сфері освіти». *Вісник Запорізького юридичного*

інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4 (57). С. 92–109.

102. Дерев'янка Б. Адміністративно-правове регулювання надання послуг у сфері освіти : монографія / Б. В. Дерев'янка ; МВС України ; Донецький юридичний ін.-т. Донецьк : Вид. дім «Кальміус», 2012. С. 41.

103. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України. *Відомості Верховної Ради України.* 5 серпня. 2020. № 695.

104. Державне управління : навч. посібник / за ред. А. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.

105. Державний заклад «Центр медичної статистики Міністерства охорони здоров'я». Офіційний сайт. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/about.html>.

106. Детюк А. Поняття та структура механізму адміністративно-правового регулювання державного замовлення у сфері освіти. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 5. С. 189–192.

107. Деякі питання визнання в Україні іноземних документів про освіту : Наказ Міністерства освіти і науки України. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 504. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0614-15/para9>.

108. Деякі питання Державної служби якості освіти України : Постанова Кабінету Міністрів України. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-%D0%BF#Text>.

109. Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства : Наказ Міністерства освіти і науки України. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 1541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2004-13>.

110. Долиняк Ю. Регіональні ринки освітніх послуг: сутність та значення в умовах транскордонного співробітництва. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* 2016. № 3. С. 60–64.

111. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи. URL: <http://inklyuzi.blogspot.com/>.

112. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році / Державна служба з якості освіти України. 2023. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>.

113. Дячкіна А. Навчання в українських університетах: скільки коштує та коли окупитися. *Економічна правда*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/05/3/699685/>.

114. Ейдельберг М. Суб'єкти адміністративно-правових відносин з приводу володіння земельною ділянкою. *Форум права*. 2010. № 2. С. 145–150.

115. Енциклопедія освіти. Академія педагогічних наук України / гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

116. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наук. Думка, 1989. Т. 3. Кора-М. 553 с.

117. Євтухова О. Сутність понять «якість», «освіта», «якість освіти», «управління якістю освіти» : збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ ім. Василя Стуса. 2017–2018. Т. 2. С. 58–60.

118. Єсімов С., Курилін І., Ковалів М. Механізм реалізації демографічної функції держави: поняття та структура. *Право та науки*. 2019. № 1–2. С. 17–22.

119. Єцкало І. Інклюзивна освіта за кордоном. School navigator. URL: <https://schoolnavigator.com.ua/uk/posts/inkliuzyvna-osvita-za-kordonom>.

120. Завадский Й., Осовська Г., Юшкевич О. Словник економічних термінів: менеджмент, маркетинг, підприємництво : навчально-методичний посібник. Житомир : ЖІТІ, 1999. 444 с.

121. Загальна теорія держави і права / за ред. В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 320 с.

122. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

123. Загальне адміністративне право : підручник / за заг. ред. І. Гриценка. Київ : Юринком Інтер, 2015. 568 с.
124. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#top.
125. Зайченко І. Педагогіка : підручник. 3-тє видання. Київ : Ліра-К, 2016. 608 с.
126. Зайчук О., Оніщенко Н. Правові системи сучасності та тенденції їх розвитку. *Право України*. 2002. № 11. С. 23–27.
127. Застрожнікова І. Методи державного управління розвитком освіти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10.
128. Імператор Микола II. Енциклопедія історії України. Інститут історії України НАН України. URL: <http://resource.history.org.ua>.
129. Інформаційні матеріали до Дня Незалежності України. Український інститут національної пам'яті. 2021. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-dnya-nezalezhnosti-ukrayiny1>.
130. Ісаєвич Я. Братства та їхні школи. Шкільництво уніатів. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult237.htm>.
131. Історія освіти в Україні / підготував Ю. Вільчинський. 2-ге видання. Афіша. Львів, 2001. 664 с.
132. Історія України з давнини до початку XXI століття освіта, наука, техніка як фундаментальні основи життя українського етносу. Освіта в Україні: історія та сучасність. History: Контент створено завдяки Міністерству освіти і науки України. URL: <https://uahistory.co/book/history1/39.html>.
133. Іщенко А. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2014. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/globalni-tendencii-i-problemi-rozvitku-osviti-naslidki-dlya>.
134. Кагадій М. Поняття та елементи правової системи. *Право України*. 2004. № 12. С. 32–37.

135. Каленюк І. Економіка освіти. *Знання України*. 2003. С. 105.
136. Каленюк І. Університети в координатах глобального розвитку. *Вища школа*. 2009. № 8. С. 5–12.
137. Капітаненко Н. Адміністративно-правове регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності : дисертація на здоб. наук. ступ. док. юр. наук. 2021. 458 с.
138. Кардаш В. Товарна інноваційна політика : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 1999. 124 с.
139. Карпюк О. Теоретичні аспекти ринку освітніх послуг. *Наука й економіка*. 2009. № 2 (14). С. 297–2994.
140. Касьянов Г. Освітня система України 1990–2014. Аналітичний огляд. Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти». ТАКСОН. 2015. 52 с.
141. Кахнич В. Передумови та заснування Львівського університету. *Вісник Львів ун-ту*. 2011. № 52. С. 64–70.
142. Кельман М., Мурашин О. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2008. 477 с.
143. Ківалова Т. До питання про поняття і складові методу правового регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. № 21. С. 33–38.
144. Кісіль З. Адміністративне право : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2011. 698 с.
145. Кобець А. Роль держави у функціонуванні ринку освітніх послуг. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 8.
146. Коваль Л. Адміністративне право : курс лекцій для студ. юрид. вузів та фак-в. 3-тє вид. Київ : Вентурі, 1998. 208 с.
147. Коловіцкова О., Луковенко Ю., Нікітін В., Слухай Н., Слухай С., Якушик В. Проблеми і перспективи розвитку середньої освіти в Україні. Освітні технології. Освіта.ua. 2008. URL: <https://osvita.ua/school/method/1032/>.
148. Коломієць Т. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

149. Колосюк В. Хрестоматія з культурології (історія і теорія культури) : на правах навчального посібника для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання. Київ : НУХТ, 2008. С. 55

150. Колпаков В. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

151. Колпаков В., Кузьменко О. Нелегальна міграція: генезис і механізм протидії : монографія. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2002. 371 с.

152. Коменський Я. Фундатор наукової педагогіки (з нагоди 430-річчя від дня народження видатного педагога) : матеріали VII Всеукраїнської науковопрактичної онлайн-конференції з міжнародною участю, 10–11 листопада 2022 р. Умань : Візаві, 2022. 294 с.

153. Комзюк А. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія / за заг. ред. О. Бандурки. Харків : Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

154. Комзюк В. Адміністративно-правове регулювання державної політики у сфері освіти України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 181–188.

155. Комплексне дослідження стану системи дошкільної освіти України: аналітичний звіт за результатами дослідження / А. Горський, О. Буданова, І. Барматова, О. Овчар. Київ, 2013. 115 с.

156. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 11 квітня 1997 року), ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні» від 03.12.1999 № 1273-XIV. *Відомості Верховної Ради України* 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308.

157. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів (Гаага, 5 жовтня 1961 р.), ратифікована Законом України «Про приєднання України до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних

офіційних документів» від 10.01.2002 № 2933-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082.

158. Кононенко В., Лапшин С., Пилипенко Т. Державно-громадське управління освітою в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/4.pdf.

159. Конституція України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

160. Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/506238___736214.

161. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Національна академія педагогічних наук України. 2021. 52 с. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2384/>.

162. Концепція Державної цільової соціальної програми відновлення та розбудови мережі гуртожитків для проживання здобувачів освіти закладів вищої освіти на 2022–2026 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2021 р. № 992-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-2021-%D1%80#Text>.

163. Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки : Розпорядження КМУ від 9 грудня 2021 р. № 1619-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text>.

164. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>.

165. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від

12 червня 2019 р. № 419-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>.

166. Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>.

167. Концепція реалізації проєкту «Президентський університет» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 червня 2021 р. № 692-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-2021-%D1%80#Text>.

168. Концепція розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.

169. Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>.

170. Корнійченко А. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу в Україні : дис. ... док. філософ. зі спец. 081 «Право». 2021. 270 с.

171. Корсак К. Модернізація чи рух у протилежному напрямку? *Дзеркало тижня*. 2004. № 7 (482).

172. Костів М. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Львів, 2006. 152 с.

173. Костюк В. Характеристика механізму правового регулювання сфери освіти. *Митна справа*. 2011. № 4 (76). С. 361–366.

174. Костяков І. Особливості структури механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання охоронних послуг в Україні. *Наукові записки*. 2019. № 6. С. 142–146.

175. Краткій М. Историческій очеркъ Киевской губернской типолитографіи за 100-летній періодъ. *Киевская старина*. 1900. С. 102.

176. Кривицький Ю. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 74–79.

177. Кривицький Ю. Теоретико-методологічні основи розуміння механізму правового регулювання. *Підприємництво, господарство, право*. № 10. С. 24.

178. Кузьменко О., Чорна О. Публічне адміністрування позашкільної освіти України : монографія. Харків : Ніка-Нова, 2011. С. 101.

179. Кукурудза І. Ринок послуг вищої школи в Україні: стан, проблеми та перспективи. *Вісник Черкаського університету*. 2009. № 152. С. 148–163.

180. Кулешова В. До проблеми ретроспективного аналізу зарубіжного досвіду функціонування системи неперервної професійної освіти. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2011_32.../11kvvlpe.pdf.

181. Куракін О. Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2016. 40 с.

182. Курило С. Адміністративно-правовий статус органів внутрішніх справ як суб'єкта взаємодії з органами місцевої влади з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку. *Форум права*. 2012. № 1. С. 523–526.

183. Курко М. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні : монографія. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 376 с.

184. Курко М. Окремі організаційні засади становлення і розвитку вищої освіти в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2010. № 1. С. 533–538.

185. Курс адміністративного права : підручник / В. Колпаков, О. Кузьменко, І. Пастух, В. Сущенко. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 780 с.

186. Лазур Я. Деякі питання забезпечення режиму законності в адміністративно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод громадян. *Часопис Київ. у-ту права*. 2010. № 4. С. 129–133.

187. Легенький М. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері освіти : дисертація 12.00.07 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2018. 475 с.

188. Легенький М. Освітня політика як складова державної соціально-гуманітарної політики в контексті новітньої освітньої парадигми в українському суспільстві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. 2016. № 15. С. 67–72.

189. Лисечко Є. Структурні зрушення на ринку освітніх послуг в Україні. 2010. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/39692/ertrp_22141.pdf?sequence=1.

190. Литвин І. Адміністративно-правові відносини у сфері надання освітніх послуг : дисертація на здоб. наук. ступ. док. юр. наук / Класичний приватний університет. 2016. 422 с.

191. Лук'янець Д. Про співвідношення методу адміністративного права та методів адміністративно-правового регулювання. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія Право. 2010. № 845. С. 288–291.

192. Лукашенко Л. Фінансування закладів загальної середньої освіти в умовах децентралізації: проблеми та перспективи розвитку. *Гроші, фінанси і кредит. Проблеми системного підходу в економіці*. 2021. № 3 (83). С. 67–71.

193. Лукіна Т., Шошова А. Удосконалення механізмів державного управління спеціальними закладами для дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/11422/1/14.pdf>.

194. Лучик В. Вступ до слов'янської філології : підручник. Київ : Академія, 2008. 337 с.

195. Любарець А. «Євроінтеграція» шкіл: як європейські підходи змінюють українську освіту. Рубрика. 2023. URL: <https://rubryka.com/blog/eurointegration-of-schools/>.

196. Любчак Л. Родинна педагогіка : курс лекцій, посібник. 2-ге вид., доп. Вінниця : ФОП Корзун Д., 2012. 150 с.

197. Ляшенко О., Топузов О. Науковий супровід модернізації змісту базової середньої освіти: проблеми і виклики. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-29-36>.

198. Максименко О. Децентралізація в освіті європейських країн: досвід Норвегії. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 77–87.
199. Малиновський В. Державне управління : навч. посібник. Київ : Атіка, 2003. 576 с.
200. Медяник В. Поняття методів адміністративно-правового забезпечення державної соціальної політики. *Право та державне управління*. 2021. № 3. С. 27–30.
201. Мельник Л. Економіка та інформація: економіка інформації та інформація в економіці : енциклопедичний словник. Суми : Університетська книга, 2005. 384 с.
202. Мельничук О. Словник іншомовних слів. Київ, 1974. 776 с.
203. Мілаш В. До питання про об'єкт договору про надання послуг. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 4. С. 72–77.
204. Мінакова Т. Особливості освітніх послуг у сучасних умовах. *Економіка і держава*. 2016. № 1. С. 112–117.
205. Міністерство освіти і науки України: список нормативно-правових актів. Офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa?key=%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F>.
206. Мінка Т. Онтологічна характеристика правового режиму. URL: <https://www.ua.z-pdf.ru/7yuridicheskie/964450-2-administrativne-pravoadministrativna-diyalnist-minka-doktor-yuridichnih-nauk-docentdniproperetrovskiy-derzhavniy-univers.php>.
207. Мордвінов О. Деякі підходи до оцінювання ефективності державного управління. *Журнал Держава та регіони : наук.-вироб. журн.* Серія: Державне управління. Запоріжжя : Класич. приватний ун-т, 2009. № 3. С. 49–54.
208. Москаленко А. Адміністративно-правове регулювання статусу юридичних осіб публічного права : дис...доктора філос. / Москаленко Аліна Олександрівна ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. 239 с.

209. Москаленко А. Історія вітчизняної педагогіки / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 303 с.

210. Мосьондз С. Адміністративне право України у визначеннях та схемах : навч. посібник. Київ : Прецедент, 2006. 176 с.

211. Музичук О. М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. *Форум права* : електрон. видання ХНУВС. 2008. № 1. С. 316–321.

212. Ніколаєнко С. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком освіти України : моногр. Київ, 2008. 419 с.

213. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В. Кременя. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 384 с. DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
<https://lib.iitta.gov.ua/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%29.pdf>.

214. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.

215. Національна рамка кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 519. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>.

216. Не інклюзивні, а звичайні класи. Як працює інклюзивна освіта у Норвегії та Швеції. Нова українська школа. 2020. URL: <https://nus.org.ua/articles/ne-inklyuzyvni-a-zvyhajni-klasy-yak-pratsyuye-inklyuzyvna-osvita-u-norvegiyi-ta-shvetsiyi/#:~:text=%D0%A3%20%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97%20%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D1%94,%2D%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%82%D0%B0%20>

%D0 %BF %D1 %96 %D0 %B4 %D1 %82 %D1 %80 %D0 %B8 %D0 %BC %D1 %83 %D0 %B2 %D0 %B0 %D0 %BB %D1 %8C %D0 %BD %D0 %BE %D1 %97 %20 %D0 %BA %D1 %80 %D0 %B0 %D1 %97 %D0 %BD %D0 %B8.

217. Ніколаєв Є., Длугопольський О. Реформа вищої освіти України: реалізація профільного закону в 2014–2016 рр. 2016. URL: <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/HE-shadow-report-final-1.pdf>.

218. Ніколаєнко С. Освіта і наука: Людський потенціал. *Освіта*. 2003. С. 219.

219. Ногас Н. Державна політика у галузі освіти України: сутність та зміст. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 87–95.

220. Оболенська Т. Природа і особливості освітніх послуг як товару. Маркетинг: теорія і практика : зб. наук. праць Східноукр. нац. ун-ту. Луганськ, 2001. С. 79–89.

221. Огієнко О. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : монографія / за ред. Н. Ничкало. Суми : Еллада, 2008. 444 с.

222. Онищук О. Механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції. *Форум права*. 2010. № 4. С. 686–689.

223. Опачко М. Філософія сучасної освіти : навчально-методичний посібник. Ужгород, 2019. 60 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/39284>.

224. Орлова В. Суб'єкти державного управління (адміністративно-правовий аналіз). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 27 (2). С. 165–168.

225. Ортинський В. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 12.

226. Осадчий В. Механізм правового регулювання. *Митна справа*. 2013. № 5 (2.2). С. 336–340.

227. Освіта в системі цінностей людського розвитку. Київ : Знання, 2003. 450 с.

228. Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917–1920 рр. Педагогічний музей України / укладачі: В. Гайдей, О. Міхно ; наук. консультант О. Сухомлинська. Київ : ПМУ, 2017. 182 с.

229. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навч. посіб. / за заг. ред. Р. Куйбіди, В. Шишкіна. Київ : Старий світ, 2006. 576 с.

230. Остапенко О. Наукові уявлення про механізм адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 142–149.

231. Остудімова В. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення вищої освіти. *Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки*. 2009. № 4. С. 301–306.

232. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua>.

233. Павленко В. Організація навчально-виховного процесу в Острозькій академії (XVI – початок XVII століття). Морально-етичні засади формування особистості : монографія / за ред. проф. М. Левківського. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 243–265.

234. Павлов Д. Адміністративне право. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : МАУП, 2007. 137 с.

235. Павлова Т. Досвід фінансування системи освіти у зарубіжних країнах. *Репозитарій Одеського національного економічного університету*. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2361/1/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%D1%85.pdf>.

236. Паламарчук О. Сучасні діти навчилися цінувати свій час. *Освіта. юа*. 2021. URL: <https://osvita.ua/blogs/82913/>.
237. Панова Н. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасні в Україні : дис. кандидата юридичних. наук 12.00.07. Одеса, 2008. 220 с.
238. Панфілов О. Калімбет А. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України: характеристика поняття та змісту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 2 (37). С. 79–83.
239. Паращенко Л. Приватна школа як чинник демократизації освіти України. *Освіта і управління: наук.-практ. журн.* 2009. Т. 12, № 2. С. 138–142.
240. Педагогічні технології в підготовці вчителів : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. І. Прокопенка. 3-тє вид., допов. і переробл. Харків : ХНПУ, 2018. 457 с.
241. Петрова Т. Ринок освітніх послуг і ринок праці: проблеми взаємозв'язку та взаємодії. *Україна: аспекти праці*. 2006. № 4. С. 3–7.
242. Петков С. Теорія адміністративного права : навч. посібник. Київ : КНТ, 2014. 304 с.
243. Питання національного інформаційного центру академічної мобільності : Постанова Кабінету Міністрів України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 924. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/924-2011-%D0%BF>.
244. Підборський Ю., Шапран О. Фінляндія (Фінляндська Республіка). Реформування і модернізація освітніх систем країн світу XXI століття. С. 117–137.
245. План відновлення. Освіта та наука проєкт станом на 03.08.2022. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadskeobgovorennya/2022/08/19/НО.royekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky19.08.2022.pdf?fbclid=IwAR0Y3ySumwuoqfE0M160mCdG3TxNYXK5211mazGaB6XsXzuFOjb-NG_jPs.

246. План заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 р. № 1617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1617-2021-%D1%80#Text>.

247. Повне зібрання законів Російської імперії. Державний архів Запорізької області. 1804. Т. 28, № 21501. URL: <http://www.archivzp.gov.ua/images/opisi/F109op1.pdf>.

248. Подольська Є. Філософія: підручник : навчальний посібник. Київ : Фірма, 2006. 704 с.

249. Позняк Д. Рефлексивні механізми свідомості виборців як суб'єктів політичної взаємодії : дис. ... канд. псих. наук. Київ, 2004. 259 с.

250. Пономаренко Г. Поняття та особливості освітніх послуг, які надаються державними вищими навчальними закладами. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3 (46). С. 6–14.

251. Порівняльний аналіз моделей державно-громадського управління середньою освітою в США та Україні. Реформа освіти: виклики об'єднання територіальних громад. URL: <https://bobrovyska-gromada.gov.ua/news/1636460895/>.

252. Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 року № 957. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.

253. Посметний В. Сутність та особливості цивільного контролю в державі за діяльністю правоохоронних органів. *Кримський юрид. вісник : зб. наук. праць*. 2009. № 1 (5). С. 419.

254. Приліпко І. Ідейно-художні доміанти прози про духовенство в українській літературі XIX – початку XXI століть : дисер. на здоб. наук. ступ. док. філолог. наук. Київ, 2014. 473 с.

255. Присяжнюк А. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави. *Форум права*. 2011. № 1. С. 808–813.

256. Про вдосконалення системи акредитації як механізму забезпечення якості освіти на рівні вимог міжнародної освітньої спільноти : Рішення колегії Міністерства освіти і науки України. *Інформ. зб. МОН України*. 2005. № 21. С. 27–28.

257. Про виховання дітей та молоді : проект Закону України. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=24076&pf35401=68387>.

258. Про вищу освіту : Закону України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.

259. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, Державного комітету телебачення та радіомовлення України : Закон України від 16.10.2012 № 5460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5460-17#Text>.

260. Про Державний Прапор України : Постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 19. Ст. 257.

261. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 896.

262. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні : Указ Президента України від 20.03.2008 № 2444. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 244/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244/2008#Text>.

263. Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики : Указ Президента України від 04.12.1996 № 1156. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 221/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165/96#Text>.

264. Про дошкільну освіту : Закон України 31.03.2023 № 2628-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст. 259. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.

265. Про забезпечення подальшого розвитку вищої освіти в Україні : Указ Президента України від 25.09.2008 № 857/2008. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/857/2008#Text>.

266. Про затвердження базового компонента дошкільної освіти (державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2021 року № 33. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>.

267. Про затвердження звіту за результатами основного етапу польового дослідження оцінки якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти за методикою ECERS-3 : Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.07.2022 № 615. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2022/10/17/Zvit.Short.4.17.10.2022.pdf>.

268. Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі : Наказ Міністерства освіти і науки України від 8 серпня 2022 року № 707. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1029-22#Text>.

269. Про затвердження інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном : Наказ Міністерства закордонних справ України від 04.06.2002 № 113. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0535-02#Text>.

270. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2012 № 1187. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-п#Text>.

271. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2014 № 630 *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-п#Text>.

272. Про затвердження Положення про навчально-виховний комплекс «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.09.2010 № 306. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2003-п#Text>.

273. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2022 № 957-2021-п. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-п#Text>.

274. Про затвердження Примірного статуту загальноосвітнього навчального закладу : Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.04.2002 № v0284290-02. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0284290-02#Text>.

275. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 22.06.2023 № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.

276. Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів : Указ Президента України від 16.05.1996 № 342/96. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/u077_96?an=1.

277. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 04.03.2023 № 959-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 29. Ст. 377.

278. Про ліцензування освітніх послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2020 № 1380-2003-п. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 1380.

279. Про місцеві державні організації : Закон України від 03.08.2023 № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

280. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 03.09.2023 № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

281. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.

282. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18.10.2001 № 992/2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 43. Ст. 1921.

283. Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя : Указ Президента України від 15.03.2002 № 258/2002. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 12. Ст. 555.

284. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні : Указ Президента України від 04.07.2005 № 1013/2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 27. Ст. 1542.

285. Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту) : проект Закону України від 05.11.2015 № 3416. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2MW00A?an=216>.

286. Про освіту : Закон України від 02.07.2023 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

287. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 05.06.2023 № 463-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 31. Ст. 226.

288. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.05.2021 № 1841-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 46. Ст. 393.

289. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 28.06.2023 № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.

290. Про правонаступництво України : Закон України від 05.10.1991 № 1543-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 617.

291. Про пріоритетні заходи розвитку професійної (професійно-технічної) освіти : Указ Президента України від 30 березня 2021 року № 130/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130/2021#Text>.

292. Про пріоритетні напрями розвитку науки та техніки : Закон України від 05.02.2023 № 2623-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253.

293. Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 роки : Указ Президента України від 8 лютого 2001 року № 78/2001. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78/2001#Text>.

294. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 06.05.2023 № 103/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 32. Ст. 215.

295. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 12.07.2017 № 2133-VІІІ. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 34. Ст. 374.

296. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2025 року» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 травня 2021 р. № 524-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text>.

297. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 244. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-%D0%BF#Text>.

298. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 23.03.2023 № 2745-VІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 30. Ст. 119.

299. Проєкт Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshtuye-do-gromadskogo-obgovorennya>.

300. Прохорчук Н. Правові аспекти регулювання освіти в Україні / Житомирський державний технологічний університет. 2016. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/108-1.pdf>.

301. Пуховська Л. Професійно підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності : монографія. Київ : Вища школа, 1997. 180 с.

302. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 6-те вид. Харків : Консум, 2002. С. 135.

303. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. 9-те вид., зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.

304. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : посіб. для студ. спец. правознавство. 2-ге вид. Київ, 1994. 236 с.

305. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. Press and information team of the Delegation to Ukraine. Представництво Європейського Союзу України. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%97%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81%D1%83%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%B2-%D1%94%D1%81_uk?s=232.

306. Реморенко І. Переходимо на нормативне фінансування. *Управління школою*. 2003. № 6. С. 3–7.

307. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект : навчально-наукове видання / Н. Протасова, В. Луговий, Ю. Молчанова та ін. ; за заг. ред. Н. Протасової. Київ ; Львів : НАДУ, 2012. 456 с.

308. Резнікова В. Послуга та суміжні правові категорії. *Університетські наукові записки*. 2009. № 2. С. 105–115.

309. Рогова О. Про ціннісне наповнення сучасної освіти. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2018. № 17. С. 66–72.

310. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського Відродження (XVI – перша пол. XVIII ст.). Загальна характеристика розвитку шкільництва / Миколаївський національний університет ім. В. А. Сухомлинського. StudFiles. URL: <https://studfile.net/preview/5550294/>.

311. Розвиток української педагогіки й шкільництва у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. Історія педагогіки (лекції). URL: <http://studentam.net.ua/content/view/2262/85/>.

312. Рум'янцев А. Міжнародна торгівля послугами : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр навч. літ., 2003. 112 с.

313. Саміло Г. Теорія держави і права : навчальний посібник. Запоріжжя : Просвіта, 2010. 348 с.

314. Самойлик Ю. Закордонний досвід державного управління сферою освітніх послуг. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25.

315. Санжарук Т. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. С. 91–95.

316. Сахно Є. Державне регулювання сфери послуг. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2012. № 1 (13). С. 20–25.

317. Сахно Є., Дорош М., Ребенко А. Менеджмент сервісу: теорія та практика. ЦУЛ. 2010. URL: https://pidru4niki.com/17490110/menedzhment/osoblivosti_nadannya_osvitnih_poslug.

318. Світлак І. Особливості правового регулювання відносин з надання освітніх послуг в умовах дії карантинних обмежень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 69. С. 143–149.

319. Світлак І. Цивільні правовідносини з надання послуг в умовах цифровізації : монографія. Тернопіль : Університетська думка, 2021. 343 с.

320. Сезонова О. Система та повноваження суб'єктів адміністративно-правового забезпечення надання освітніх послуг закладами вищої освіти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 4 (16). С. 82–85.

321. Селіванов В., Діденко Н. Правова природа регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2000. № 10. С. 10–16.

322. Сидорчук Н. Історичні реалії становлення та розвитку вітчизняної університетської освіти (XVII–XVIII ст.). *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. № 60. С. 96–99.

323. Сисоєва С. Освіта як об'єкт дослідження. *Освітологія*. 2012. Вип. 1. С. 22–29.

324. Сисоєва С., Кристопчук Т. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навч. посіб / Київський університет імені Бориса Грінченка. Рівне : Овід, 2012. 352 с.

325. Система освіти в Польщі. Платформа створена за підтримки ЮНІСЕФ задля допомоги українським родинам із дітьми, які тимчасово перебувають за межами України. URL: <https://spilnoinpl.org/article/systema-osvity-v-polshchi>.

326. Сікорська І. Удосконалення державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Донецьк : Донец. держ. ун-т управління, 2006. 21 с.

327. Сірополко С. Історія освіти в Україні / підготував Ю. Вільчинський. 2-ге видання. Львів : Афіша, 2001. 664 с.

328. Скакун О. Теорія держави і права. Енциклопедичний курс : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Еспада, 2009. 752 с.

329. Скакун О. Теорія держави і права : підручник. 2-ге вид. Київ : Правова єдність, 2010. 525 с.

330. Скакун О. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2006. 656 с.

331. Скакун О. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

332. Скакун О. Теорія права і держави : підручник. 3-тє вид. Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. 524 с.
333. Скок П. Сучасні тенденції розвитку ринку освітніх послуг. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=777>.
334. Слабунова Ю. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян органами прокуратури. *Форум права*. 2013. № 2. С. 508–512.
335. Словник української мови / редкол.: І. Білодід (гол.) та ін. : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. 840 с.
336. Соколова І. Правовий режим як категорія правової науки. Харків : Право, 2014. 152 с.
337. Соловей Ю. Зарубіжний досвід управління системою дошкільної освіти. *Освітні обрії*. 2019. № 2 (49). С. 49–54.
338. Способи і форми правового регулювання, приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом : електронна бібліотека міжнародних відносин. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MPP/06.htm>.
339. Стадник В. Менеджмент : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2003. 464 с.
340. Стеценко С. Адміністративне право України : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2007. 624 с.
341. Стеценко С. Механізм адміністративно-правового регулювання: сучасні проблемні питання. *Актуальні проблеми держави та права*. 2007. № 35. С. 31–34.
342. Стратегія людського розвитку : Указ Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>.
343. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.

344. Супрун В. Механізми формування ефективної системи управління в освіті України на основі європейського досвіду. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. Випуск 12 (41). С. 183–218.

345. Тарахович Т. Ефективність правового регулювання. *Наукові записки*. 2004. Т. 26. С. 82–84.

346. Телестакова А. Поняття, сутність та ознаки послуги як правової категорії. *Наше право*. 2009. № 4. Ч. 2. С. 67–70.

347. Теорія держави і права: навчальний посібник / М. Пихтін, В. Галуцько, М. Новіков, М. Новікова, О. Онищук ; за заг. ред. В. Галуцька. Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2010. 250 с.

348. Теорія держави і права : підручник для студентів / О. Петришин та ін. ; за ред. О. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.

349. Теорія держави і права в тестових завданнях : навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. д. ю. н., проф. Л. Наливайко. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 716 с.

350. Теорія держави і права: модульний курс : навч. посібник / В. Кириченко, О. Куракін. Київ : Центр учбової л-ри, 2010. 364 с.

351. Теорія держави і права : навчальний посібник / авт. упоряд. В. Галуцько, В. Шкарупа ; за заг. ред. В. Шкарупи. Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2007. 280 с.

352. Титиш Г. Як це у них. Польський досвід реформи середньої освіти. URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2015/10/25/202280/>.

353. Тицька Я. Освітні правовідносини в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юр. наук. спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права». Одеса, 2014. 22 с.

354. Тищенко Ю. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 4. С. 94.

355. Ткаченко В. Система державного управління освітою Естонії. *Державне управління*. 2011. № 10. С. 129–131.

356. Толкачов М. Сучасні методи адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 6. С. 36–39.

357. Топузов О., Засекіна Т. Науково-методичний супровід нової української школи. *Вісник НАПН України*. 2021. № 3 (2). С. 1–7.

358. Тупичак Л. Розвиток системи управління якістю освіти у Великобританії: досвід для України. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 30. С. 325–334.

359. Угода про співробітництво в галузі освіти. *Відомості Верховної Ради України*. 1992 (припинення дії від 23.03.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_135#Text.

360. Уколова А. Диспропорції розвитку ринку освітніх послуг в Україні: причини та наслідки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2010. № 891. С. 155–159.

361. Федорова К. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ : Федорова К., 2008. 17 с.

362. Філософія : підручник / О. Данильян, В. Тараненко. 2-ге вид., допов. і переробл. Харків : Право, 2012. 312 с.

363. Фролов Ю. Вищі навчальні заклади України в системі колективних суб'єктів адміністративного права : моногр. / за заг. ред. О. Музичука. Харків : Нац. ун-т внутр. справ ; НікаНова, 2014. 431 с.

364. Фролов Ю. Особливості адміністративних правовідносин у сфері вищої освіти. *Форум права* : електрон. наук. фахове видання. Харків : ХНУВС, 2013. № 2. С. 568–573.

365. Харитоновна О. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії). 2004. 328 с.

366. Хаустова М. Суб'єкт права як елемент правової системи суспільства. *Загальні проблеми правової науки*. 2009. № 4 (58). С. 29–38.

367. Хитра І. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні : дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук 12.00.07. Київ, 2011. 252 с.

368. Хомишин І. Нормативно-правове регулювання дошкільної освіти в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 178–181.

369. Хрін І. Освітні системи високорозвинутих країн світу (держави великої сімки) у ХХІ столітті Велика Британія (Сполучене Королівство Великої Британії). *Реформування і модернізація освітніх систем країн світу ХХІ століття*. С. 9–24. URL: <http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/3049/%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1>.

370. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / В. Борисова (кер. авт. кол.), Л. Баранова, І. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В. Борисової, І. Спасибо-Фатєєвої, В. Яроцького. Київ : Вентурі, 2004. Т. 2. 380 с.

371. Цілі сталого розвитку: ПРООН в Україні. Офіційний сайт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.

372. Чернікова Л. Розвиток освіти в сучасній Україні. Освітньо-правовий аспект. Запитання духовної культури-філологічні науки. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92838/49-Chernikova.pdf?sequence=1>.

373. Чирва Г. Нормативно-правове регулювання діяльності закладів вищої освіти в Україні. *Держава та регіони*. 2019. № 2. С. 133–139.

374. Чорна В. Адміністративно-правове регулювання позашкільної освіти в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2011. 250 с.

375. Чорна В. Поняття та особливості обмежувальних норм в адміністративному праві. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 196–200.

376. Чуприна Ю. Адміністративно-правові методи правового регулювання: сутність та зміст : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 216 с.

377. Шаповал Р. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні : дисертація доктора юрид. наук. 12.00.07. Харків, 2011. С. 17.

378. Шаповал Р. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні. *Право і безпека*. 2011. № 1. С. 29–35.

379. Шаповал Р. Правове регулювання освіти в Україні. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1110–1115.

380. Шаповал Р. Система органів державного управління у галузі освіти України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. Вип. 1 (52). С. 211–221.

381. Шаповал Р. Становлення та розвиток освіти в Україні. *Наше право*. 2011. № 1, Ч. 1. С. 43–48.

382. Шевченко Ю. Методологічні засади регулювання розвитку сфери послуг України в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2014. № 8.

383. Шевчук А. Використання зарубіжного досвіду для управління розвитком регіональних освітніх систем України. *Економіка та управління національним господарством*. 2014. № 3. С. 164–170.

384. Шестаковська Т., Холяк Н. Державне регулювання системи освіти в умовах ринкової економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 16 (3). С. 32–35.

385. Шопін І. Адміністративно-правове регулювання управління органами внутрішніх справ України : дис. доктора юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2012. 514 с.

386. Шуба В. Адміністративно-правові відносини в діяльності органів прокуратури України: загальнотеоретичні аспекти : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2006. 200 с.

387. Щербак О. Професійна освіта і навчання у Фінляндії. *Проф.-техн. освіта*. 2005. № 3. С. 41–44.

388. Юридичний словник / гол. ред. Укр. рад. енцикл. Київ, 1983. С. 781.

389. Юровська В. Диспозитивне адміністративно-правове регулювання запровадження й функціонування стандартів освіти та освітніх програм: поточний стан і перспективи вдосконалення. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 3. С. 100–105.

390. Юровська В. Класифікація методів адміністративного права: критерії та види. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 29 (1). С. 59–63.

391. Ягупов В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

392. Якайтис І. Напрями адаптації зарубіжного досвіду щодо удосконалення механізмів державного управління розвитком освіти та науки в Україні. *Державне управління. Інвестиція: практика та досвід*. 2018. № 13. С. 81–86.

393. Ярмакі Х. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006. 438 с.

394. Ярош А. Освіта як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6-1. С. 229–231.

395. Ящук Т. Особливості функціонування ринку освітніх послуг в Україні / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2080/1/Rynok_osvitnih_posluh_v_Ukraini.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Литвиненко Є. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг: поняття, сутність та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). С. 56–60. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4.9>.
2. Литвиненко Є. В. Поняття та структура механізму адміністративно-правового регулювання у сфері надання освітніх послуг в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2021. Випуск 18. С. 150–158. URL: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.18.20>.
3. Литвиненко Є. В. Правові обмеження в правовому регулюванні освітніх послуг. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 84–91. URL: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-13>.
4. Литвиненко Є. В. Система суб'єктів надання освітніх послуг в Україні: теоретико-правові засади та їх адміністративно-правовий статус. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 131–135.
5. Литвиненко Є. В. Основні тенденції нормативно-правового регулювання сфери освіти в Україні в умовах європейської інтеграції та глобалізації. *Ампаро*. Спецвипуск. 2022. Том 2. С. 31–37. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-спец-2-04>.
6. Литвиненко Є. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг: кращі практики зарубіжних країн. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 233–239.
7. Литвиненко Є. В. Можливі напрями удосконалення вітчизняного законодавства щодо надання послуг в освітній сфері. *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/309>.

Публікації в зарубіжних періодичних наукових виданнях

8. Lytvynenko Ye. V. Foreign experience of administrative and legal regulation in providing educational services. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. Issue 4. P. 89-97.

Тези доповідей на наукових конференціях

9. Литвиненко Є. В. Еволюція становлення та розвитку освітньої діяльності в Україні. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції : у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 року). Суми, 2020. Ч. 2. С. 9–12. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/77875>.

10. Литвиненко Є. В. Державне регулювання у сфері надання освітніх послуг. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 19–20 травня 2022 року). Суми, 2020. С. 291–294.

11. Литвиненко Є. В. Законодавче регулювання діяльності щодо надання освітніх послуг. *Modernization of Today's Science: Experience and Trends* : III Міжнародна науково-теоретична конференція (Сінгапур, SGP, 24 лютого 2023). 2023. С. 89–91. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/view/24.02.2023>.

12. Литвиненко Є. В. Особливості забезпечення якості освіти в умовах цифрових трансформацій. *Забезпечення якості вищої освіти* : матеріали V Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Одеса, 12–14 квітня 2023 року). Одеса, 2023. С. 277–280

Акт впровадження в навчальний процес

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
Сумського державного університету
Сергій Леонов
«29» червня 2023 р.

АКТ
впровадження (використання) результатів
дисертаційної роботи у навчальний процес

У дисертаційній роботі «Адміністративно-правове регулювання в сфері надання освітніх послуг», яка виконана в період з 01.10.2019 р. по 23.06.2023 р. на основі аналізування зарубіжного досвіду регулювання освітніх послуг, виокремлено та запропоновано основні й можливі напрямки удосконалення положень вітчизняного законодавства.

Здобувач ступеня доктора філософії Литвиненко Євгенія Віталіївна.

Комісія в складі:

Голова комісії: голова ради з якості інституту/факультету Ольга СТОГОВА

Члени комісії: гарант освітньої програми
(доцент кафедри АГПФЕБ) Людмила РУДЕНКО

завідувач кафедри КПДС Ольга БОНДАРЕНКО

доцент кафедри КПДС Катерина ЯНІШЕВСЬКА

Встановила, що результати науково-дослідної роботи використовуються в навчальному процесі за освітньою програмою «Право» освітнього ступеня Бакалавр спеціальності 081 «Право» шляхом реалізації наступного: оновлення змісту дисципліни «Адміністративне право».

«29» червня 2023 р.

Голова комісії: Ольга СТОГОВА

Члени комісії: Людмила РУДЕНКО

 Ольга БОНДАРЕНКО

 Валерія МИРГОРОД

Акт впровадження в наукову діяльність

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Сумського державного університету
Анатолій Черноус
А. Черноус 2023 р.

АКТ

про впровадження у наукову діяльність результатів дисертаційного дослідження Литвиненко Євгенії Віталіївни
«Адміністративно-правове регулювання в сфері надання освітніх послуг»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:

Голова – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., професор Сухонос Віктор Володимирович;

Члени комісії –

заступник директора Навчально-наукового інституту права з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права, фінансово-економічної безпеки, к.ю.н. Миргород Валерія Валеріївна;

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, к.ю.н., доцент Янішевська Катерина Дмитрівна.

Комісія склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження Литвиненко Євгенії Віталіївни «Адміністративно-правове регулювання в сфері надання освітніх послуг» та їх впровадження у наукову діяльність.

Висновок: комісія вважає, що результати проведеного Литвиненко Євгенією Віталіївною дослідження на тему «Адміністративно-правове

Продовження додатка В

регулювання в сфері надання освітніх послуг» отримані на основі ґрунтовного аналізу та вивчення наукової доктрини та положень нормативно-правових актів, що регламентують основні засади та особливості адміністративно-правового статусу суб'єктів регулювання в сфері надання освітніх послуг. Вони мають ґрунтовний та аргументований характер і використовувалися у рамках науково-дослідної роботи «Демократія, як спосіб забезпечення державою прав людини та децентралізації: правові механізми» (№ 0122U200509), яка розробляється в Навчально-науковому інституті права Сумського державного університету.

Голова комісії

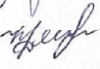

Ольга БОНДАРЕНКО

Члени комісії

Валерія МИРГОРОД

Катерина ЯНІШЕВСЬКА

Акт впровадження в практичну діяльність

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Ректор КЗ Сумський обласний інститут
 післядипломної педагогічної освіти
 Юрій НІКІТІН
 «14» вересня 2023 р.

АКТ
Литвиненко Євгенія Віталіївна
«Адміністративно-правове регулювання в сфері надання освітніх послуг в Україні»
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»
у практичну діяльність

Комісія у складі:

1. В.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарної освіти комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук – Драновська С.В.

2. Методист громадянської та історичної освітньої галузі навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти – Третьякова О.В.

цим актом засвідчує, що результати дисертації аспіранта Сумського державного університету Литвиненко Євгенії Віталіївни на тему «Адміністративно-правове регулювання в сфері надання освітніх послуг в Україні» поданого на здобуття доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» використовуються у практичній діяльності комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Члени комісії :

В.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарної освіти
 КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент С. В. Драновська

Методист громадянської та історичної освітньої галузі навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти О. В. Третьякова